

2005

Kulturna revija

Letnik XXXIX • Številka 3-4

Meddobje

ENTRESIGLO

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXIX.

2005

Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (tehnični urednik), DR. JOŽE RANT,
MARIJAN EILETZ, VINKO RODE, BRANKO REBOZOV.

LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorica: Milena Ahčin

Zunanja oprema: Irena Žužek

Oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija-Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 183. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 12-2005

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Bárago del Centro Misional Bárago,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNIK:

TONE MIZERIT (Arg.)	163
---------------------	-----

POEZIJA:

MILENA MERLAK DETELA (Avstrija): LJUBEZENSKA PESEM	165
ALEŠ GOŠAR (Arg.): LEPA JE POMLAD, O BELEM GOLOBU	166

IZ ARHIVA:

TONE MIZERIT (Arg.): NEPOZNANI BISER LOJZETA NOVAKA	167
LOJZE NOVAK (Arg.): PESEM TUJIH CEST - SONETNI VENEC	170

POTOPIŠ

VINKO RODE (Arg.): QUEBRADAÑA HUMAHUAQUEÑITA	178
--	-----

ESEJI IN RAZPRAVE

ANDREJ FINK (Arg.): VPLIVI KULTURE NA PROBLEME LATINSKE AMERIKE	199
--	-----

OBLETNICE

STOLETNICA ROJSTVA RUDA JURČECA	214
BOŽIDAR FINK (Arg.): RUDA JURČEC IN NJEGOVA REPU- BLIKA DUHOV	215
BOŽIDAR FINK (Arg.): ZADNJE SLOVO	218
RUDA JURČEC (Arg.): OBLIKOVANJE SLOVENSKE DRŽAVNE MISLI	220
PROF. ALOJZIJ GERŽINIČ - DEVETDESETLETNIK	227

INTERVJUJI

KATICA CUKJATI (Arg.): PROF. ALOJZIJ GERŽINIČ	229
---	-----

DIPLOMSKA NALOGA:

JERNEJ MLEKUŽ (Slo.): GEOGRAFSKA IN ETNOLOŠKA ŠTUDIJA O SLOVENCIH V MENDOZI	234
--	-----

OCENE KNJIG

JOŽE RANT (Arg.): ANDREJA KLASINC ŠKOFLJANEC: VODNIK PO ARHIVSKEM GRADIVU STUDIA SLOVENICA	310
---	-----

JOŽE RANT (Arg.): MITJA FERENC: PRIKRITO IN OČEM ZAKRITO 313

ODMEVI

JERNEJ TOMAZIN (Arg.): OPOMBE K DIPLOMSKI NALOGI
JOŽI VOVK »SLOVENSKA GLASBENA KULTURA IN NJEN VPLIV
NA OHRANJANJE ETNIČNE IDENTITETE MED SLOVENCI V
ARGENTINI«

318

UMETNIŠKA PRILOGA:

MARKO VOMBERGAR (Arg.)

TONE MIZERIT

GOZDIČ JE ŽE ZELEN ...

Po več kot petdesetih letih delovanja neke izseljenske kulturne ustanove je popolnoma razumljivo, da zavladajo dvomi, nejasnost, zmeda, da se pojavi misel o koncu. To je danes tudi stanje Slovenske kulturne akcije. Tisti, maloštevilni, ki še vztrajamo ob krmilu in pri veslih, se sprašujemo po smeri, smislu, cilju; po sredstvih in izidih. Zavedamo se, da so vrste razredčene. Preveč ustvarjalcev in voditeljev je že odšlo in njihova mesta so ostala prazna. Stalno ugotavljamo, da likovna umetnost še blesti, a pisana beseda, slovenska beseda omahuje in da proti kruti usodi asimilacije ni zdravila. Kaj storiti?

Lahko bi se vprašali, katera odločitev je težja: tista, ki je v poletju 1954 vsemu slovenskemu svetu razglasila rojstni list Slovenske kulturne akcije, ali ta, ki omahuje pred vprašanjem, ali naj podpišemo njen mrtvaški list, ali naj usodni trenutek pomaknemo vsaj še za leto naprej.

Morda bo kdo govoril o pretiranem pesimizmu, o pomanjkanju zagona, celo o pešanju idealizma, ki je bil vedno prepoznavni znak naše emigracije. Tisti, ki živimo in trpimo naš izseljenjski vsakdan vemo, da ni ne eno, ne drugo. Sama narava izseljenstva je pač taka, da je počasno utapljanje v tujem morju neizbežno, da je to morje vsak dan manj tuje in bolj domače, in da končno komaj ostane dovolj moči za spoštljivo nagrobno molitev. Mnoge delovne, prepoznavne in važne ustanove so odšle po tej poti, in zavedamo se, da po tej poti stopa tudi SKA.

Te strani Meddobja gredo v tisk skoraj na pragu novega leta. Kdor bo vsaj bežno pregledal vsebino bo moral priznati, da je vredna, da je bogata, da bi slovenski izseljenski svet bil prikrajšan, če bi se ustrašili napora in prezgodaj odnehali. Stevilka predstavlja nov korak in je dokaz, da vsak napor obrodi svoj sad, da povezanost sodelavcev zagotavljata uspeh in da

še tako majhna skupina, če ima jasne cilje in dejavno solidarnost v najtežjih okoliščinah premaga zapreke.

Verujemo, upamo in smo namenjeni, da trenutek slovesa Slovenske kulturne akcije še ni nastopil. A ob tem je bistveno, da razmislimo naše realno stanje, da pregledamo cilje in sredstva in začrtamo pot vsaj še za leto naprej. Potrebno je tudi, da razmislimo smisel ustanove v novih slovenskih in svetovnih okoliščinah, pregledamo področja, kjer bi naš skromen napor lahko rodil najboljši sad, in predvsem, kaj še lahko kot slovenski kulturniki v Argentini in po svetu edinstvenega, samo našega, neponovljivega prispevamo narodnemu kulturnemu zakladu. Ker to je naše poslanstvo, naša posebnost, naš smoter.

V tem prepričanju ne bomo omahovali na poti, ne bo nas skrbelo, če je gozdič že zelen, in zlasti se ne bomo spraševali, kje bomo, ko bo prišla zelena pomlad.

Če Bog da, nasvidenje prihodnje leto!

MILENA MERLAK DETELA

LJUBEZENSKA PESEM

I.

Danes sva podobna mesecu,
obsijanemu s soncem,
nenavadno svetlemu in budnemu,
nežnemu v nedoumljivem sramu.

Hrepeneče milo zre na naju
ta skrivnostni mesec.

II.

Pri meni si,
ko me zadene
s tvojimi očmi
in prebode z Apolovo puščico.

Ti si zame enkratni cvet!
Tvoj polnočni obraz
kaže opoldanski čas
z najvišjim soncem.

III.

Niso nam več neznane
sanjske želje božjih pijač,
s katerimi obdari Stvarnik
tiste, ki se ljubijo.

Ali si tudi ti želiš
resnično ljubezen,
ki traja vso večnost
in ne žaluje za preteklostjo?

ALEŠ GOŠAR

PESMI

LEPA JE POMLAD

*Lepa je pomlad,
lep je tistikrat
v soncu zeleneči breg
nad hišo rodno.*

*Duša polna nad
šla bi še enkrat
rada kot berač vsevprek
čez grudo polno.*

*Z letom ptičjih jat
pojdem dom iskat,
ko pomlad pobere sneg
in misel blodno.*

O BELEM GOLOBU

*Bel golob in misel nate
sta oba predana vetru,
sonca blesk lovita v krila,
ko letita brez krmila.*

*Bel golob utrujen sede
na bakreno, tenko žico,
misel milo za besede
prosi ljubljeno devico.*

*Bel golob spet vetru vdá se
in se s soncem poljubljuje,
misel se zapleta v láse,
ko pri tebi v noč druguje.*

TONE MIZERIT

NEPOZNANI BISER LOJZETA NOVAKA

Leta 1999, ko je podpisani bil predsednik društva Zedinjena Slovenija, smo si pri odboru zadali težko a važno nalogo, da začnemo organizirati Osrednji arhiv slovenske skupnosti v Argentini. Delo, ki se z raznimi presledki nadaljuje (beri: pomanjkanje časa in denarnih sredstev), nam je prineslo kar nekaj uspehov in s tem veselja. Arhiv raste počasi, a zbrano gradivo je neprecenljive vrednosti.

Leta 2003 nam je podpora Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu omogočila, da se je arh. Jure Vombergar posvetil urejevanju arhiva pokojnega Miloša Stareta in tednika Svobodna Slovenija. Med tem gradivom je tudi vrsta biografij, ki jih je tedaj delovna skupina okoli Stareta zbiral v sklopu načrta za izdajo izseljenskega biografskega leksikona. Zaradi finančnih težav ta leksikon ni nikdar zagledal luči sveta, zbrano gradivo pa se je ohranilo.

Tam smo našli tudi kratko avtobiografijo Lojzeta Novaka, priložen pa še nam nepoznan in (kot smo ugotovili neobjavljen) sonetni venec, gotovo pravi biser pokojnega ustvarjalca in naše emigrantske literature.

Sledi najprej pismo članu uredništva, dr. Tinetu Debeljaku (nima letnice, a je ta brez dvoma 1954), ki vsebuje življenjske podatke in pregled dela, ter zanimive Novakove poglede na poslanstvo pisateljev. (Kaj se je zgodilo z rokopisi neobjavljenih del je predmet raziskave). Nato pa objavljam pesnitev.

Lojze Novak
Argentina 1166
Ramos Mejia F.C.N.D.F.S
Pcia. Bs. Aires

Spoštovani g. dr. Tine Debeljak!

Pošiljam podatke, ki ste jih prosili v dopisu z dne 30. IV. t.l.

- 1) Rojen 17.VI.1927 v Murskih Črncih, okraj Murska Sobota, Prekmurje – Slovenija. Obiskoval gimnazijo v Murski Soboti, pozneje v Avstriji.
- 2) Kar se tiče pisateljjevanja, doma nisem pisal. Šel sem od doma še zelo mlad. S seboj sem nesel podobo moje zemlje in mojih ljudi izza otroških let. Čut, ki sem ga imel že v osnovni šoli je prišel do izraza šele v begunstvu. Mati mi je prva zbudila veselje do umetnosti. Mnogo je brala in je znala cenit umetnost kot tako. Potem sem imel srečo, da sem imel učitelje, ki so znali razumeti in razvijati komaj slutene sposobnosti, če to smem tako imenovati, v svojih učencih in jih vzbujati. Potem je vplival name moj rojstni kraj. Slikovita prekmurska ravan mi je dala prve motive. Seveda so bile moje sanje, ko sem začel obiskovati srednjo šolo, posvetiti se upodabljanju umetnosti. To je preprečila vojna. Tako sem začel pisati. Imel sem nekaj v sebi. In sem moral povedati. Težko je soditi, kje bi bolje izrazil to, kar čutim, Bolje rečeno, kaj je bilo pravzaprav močnejše v meni takrat, ko sem se znašel na razpotju.
- 3) Moja prva dela so osebne značaja, ki so močno združena z rodno zemljo. To so črtice, ki jih je objavila KOROŠKA KRONIKA: Tam, kjer šume jagnedi, Pismo, Mati, Poslednji, Božič v Prekmurju, Prekmurska jesen, Bog je vstal, Pesem dveh src, Kruh i.t.d.
- 4) Po letu 1949 v Argentini sem prva leta posvetil črticam. Motivika je zajeta iz življenja našega človeka v novem okolju, ki pa je tesno združena s preteklostjo, katera povzroča nujne posledice.

V Slovenski besedi sem objavil Čaj, Pijanec, Tri silhuete, i.t.d. Oder je prinesel črtico Njegova mati. Slovenska pot Poslednji obisk. Zbornik Svobodne Slovenije črtico Očetova bol in novelo Matija Trpin. Meddobje novelo Jakob Sršen (Bo izšla v 1. številki).

Zadnja leta pa sem posvetil noveli. Dosedaj neobjavljene novele so: Flegarjeva mati, Dež, in ciklus novel, ki sem ga posvetil padlim Slovenskim vojakom z naslovom Zgodbe neznanih junakov (tri novele).

- 5) V zborniku Pisateljske družine France Balantič imam novelo Jagned v pampi.
- 6) Trenutno imam v študiju roman, ki dobro napreduje. Če bo šlo vse po sreči bo prihodnje leto gotov. V glavnem pa je moja perspektiva za bodočnost ustvariti neoporečno podobo našega človeka tukaj v Ameriki. Prikazati ga tako, kakor čuti in doživlja danes in ne tako kakor je mislil, ko je šel od doma. Seveda v zvezi s preteklostjo, ki nedvomno vpliva na njegovo sedanjost in prihodnost, kot nujna posledica nečesa prejšnjega. kar se tiče pisanja tam izza predvojnih časov tukaj v Ameriki, pisati o tem kaj je bilo včeraj, je zame delo zgodovine. O tem so že pisali drugi. To je že preteklost, ki je bila in je nikoli več ne bo. Zakaj ne bi pisali to, kar nas obdaja danes, hočem reči o problemih, ki se pojavljajo danes? Čemu bi poskušali vrteti kolo časa nazaj? Piši tako kakor čutiš in doživljaš danes in vse skupaj postavi v okvir, ki obdaja dejanje. Piši sodobno, ker ne moreš biti iskren, če boš pisal o problemih, ki so bili in so ti že oddaljeni, ali o onih, ki šele bodo. Kdo pa je bolj poklican, da izoblikuje sedanjost, mi ali zanamci? Kakor so o preteklosti pisali drugi, in kakor bodo o bodočnosti tudi pisali drugi, tako pišimo mi o sedanjosti. Ne povračajmo se v preteklost, ne ponarejajmo starih pisateljev kakor oni iz bodočnosti ne bodo mogli ponarečiti naše dobe, ki smo jo doživeli samo mi. Naša naloga je, da zvesto hodimo vzporedno z življenjem, spremljamo našega človeka na njegovi poti in pišimo verodostojno to kako in zakaj je živel tako. To je naš davek, ki ga od nas pričakuje naša doba in ga bo terjala zgodovina.

Lepo pozdravljam.

Lojze Novak

P.S.: Prilagam novelo »DEŽ«. Ako slučajno ne bo prišla v poštev prosim vrnite mi, ker nimam koncepta. Tudi, če bo objavljena prosim vrnite rokopis. Novela je namenjena za zbornik 1955.

LOJZE NOVAK

PESEM TUJIH CEST

SONETNI VENEC

posvečen Kristini
moji zvesti spremljevalki

Buenos Aires, 11/7/59

1.

Ko stopil bom v tihi mir brezčasja
in slišal daljno pesem tujih cest,
žvenket draguljev in besed okrasja
in šum in hrup in mrtvo tiho vest

ljudi, ki kakor v grozi dolgočasje
zaman iskali bodo blagovest,
ker zgrešena bila so bogočastja
v razkošnosti salonov svetlih mest.

Takrat beseda moja bo zapela,
ki v času se je zdela kot da spi
in ob podnožju svetega razpela

kot seme plodno v objem prsti
dediščino besede boš sprejela.
Razbil posodo bom strasti krvi.

2.

Razbil posodo bom strasti krvi,
ker čutim kakor daljni tihi klic,
potek in žrtev, novo smer poti
in tiho hiranje uvelih lic

in v ustih suhih kakor vonj prsti,
opojnih, zapoznelih vonj cvetic,
odmiranje, propadanje rasti
in tihe zvezde kakor roj kresnic.

Tedaj besede bom zaklade zbral
in strgal spono krhkega brezčasja
potopil jih v večnosti, opral

teh trhljih časov, dni in let okrasja.
Le čiste pesmi šop bo, cvet ostal.
In kakor snop povezanega klasja.

3.

In kakor snop povezanega klasja
pred zadovoljnim obleži mlatičem
obležal nem bom pred Gospodom stvarstva
in vesti svoje krutim bom biričem

za vsa odgovor dajal sladostrastja,
trpel, drhtel bom kot pod krutim bičem,
poti iskal iz časa bom sovraštva,
iskal miru pred večnosti svetiščem.

In spomnil se takrat bom draga nate,
vseh tihih skrivnih se srca poti
in pesmi, ki živela le je zate

kot pred oltarjem večna luč brli.
In mirno večnosti prešel bom trate.
Sežgal me bo vihar, ki v meni tli.

4.

*Sežgal me bo vihar, ki v meni tli,
ko čas pretekel bo, ki ga Gospod
odmeril skopo je za dobo dni,
ko vsako seme mora dati plod.*

*Ne bo te vprašal, če odkril smeri
do konca si in če si našel pot,
ko čutil v sebi slo si, strast krvi,
ker On te videl, svaril je povsod.*

*Ko moj pepel se bo s prvino zlil
takrat odvrzel sad bom samopaštva
in tih bom slišal časa rek izliv,*

*ki strl posodo bo strasti, bahaštva
in čul, ko novi bo nad mano vzklił
tek dni in let, življenja mladorastja.*

5.

*Tek dni in let, življenja mladorastja
bo daleč pač za mano že vršel,
ko nem bom tiho snival sredi hrastja.
In samo ti čutila boš vrzel,*

*ko v molku boš polagala okrasja
poslednjih ognjev cvet, ki je vzkipel,
na grob in tiha mračna bo ozračja
čutila v duše molk, ki bo zvenel*

*kot zvon zvoni v nemi zgodnji mrak.
Takrat ves tih bom slišal zvok prsti,
kot da sva eno, kakor veter, zrak.*

*Besede seme, ki v čas brsti
bo vzkliło, strlo bol, zgrešen korak
in slo in tihi novi tek strasti.*

6.

*In slo in tihi novi tek strasti
začutil s postoterjeno bom silo,
ko preko mene nov naval rasti
razbil teles in bitij krhko ilo*

*v brezdažne čase bo temo noči,
ko se pisanje dni bo izpolnilo,
ki kakor nova moč drhti
kot tiho prerojenje, kot zdravilo.*

*Ko vse boš to in še kaj preživela,
takrat, oj draga, ljuba, čuj oglasja,
katera bi o slavi časa pela,*

*ki pesnik tvoj jih pel je v dni brezčasia.
Takrat kot silna burja je vzplamtela
naval bom čutil v tihi molk brezglasja.*

7.

*Naval bom čutil v tihi molk brezglasja
in v večnem težkem snu poslušal glas
in krik in vik sodobnih dni bahaštva,
plitvosti in strasti sproščeni plaz.*

*Na prestol stopil demon bo, sovraštva
sejal v srca kot sejalec seme, pas
omrežja bo razpredal samopaštva.
O Bog! Kje dni preteklih je obraz?*

*Rad spet bi tih se vrnil k tebi
in spev, ki kakor drobna klica tli
ponesel bi s seboj, prižel te k sebi.*

*Teman moj sen bo draga kot noči
in spev moj kakor jok minulih dni.
In snul v objemu tuje bom prsti.*

8.

*In snul v objemu tuje bom prsti,
ko se akordov mojih, strun bo spev
prepletal s časom, z vetrom, ki drhti
kot dni minule sreče tih odmev,*

*ko v krvi so gorele še strasti,
ko bil mi nepoznan je srd in gnev
in sanja vroča kot naval krvi
in up kot zarje jutranje odsev.*

*Zaman takrat vetrove bom lovil
v jadra ter čakal da zajel
razdalje časa bi, prispel v zaliv,*

*kjer tvojih rok objem bi me objel
ter čutil tvojih bi solza izliv.
Takrat moj spev bi samo tebi pel.*

9.

*Takrat moj spev bi samo tebi pel,
ko se obzorja časa dotaknila
v grozi bodo se neba, ko vzel
življenja jadrnice bo krmila*

*Krmar vesoljstva v roke ter razpel
bo tiha jadra večnosti vozila
in vetru bo ukazal, da zavel,
ko se mi luč oči bo utrnila.*

*Ostala ti bo samo pesem, spev,
ki ti bo pel, ko bo oko ti kalno
iskalo, da ujelo bi odmev*

*nekdanje pesmi, sanje, rast pomladno.
Slutila me boš kakor tih odmev
in duh moj ti bo spremljal misel žalno.*

10.

*In duh moj ti bo spremljal misel žalno
v dneh vrtnicev in poti samotnih,
ko mogel več ne bom ob tebi stalno
kot vedno čuti, ker v zbor odsotnih*

*beležil kamnosek na steno skalno
ime bo moje in iskal temotnih
potez okrasja kot ime koralno
otočje časa sled valov togotnih.*

*Ko mogel, oh, bi do takrat izliti
vso bol, lepoto, dvom, ki je gorel,
povžival me, kot da hotel izpiti*

*mi dušo, dati spevu, ki ga pel
sem, tvoj obraz – in glej – že moram iti.
Hodila z vetrom bova, ki bo vel.*

11.

*Hodila z vetrom bova, ki bo vel,
ko duh moj bo iz časa moral iti,
ko nem te bom zapustil in odšel,
ker me dosegli bodo Njega klici,*

*ki dni je dobo davno že preštel,
še preden, ko začel je ilo viti
in zame je odločil, da bom pel
ob tebi Njemu spev o boli skriti.*

*Zdaj iščem le samo in preiščlujem
kot išče vzhod mornar in stran zapadno
kako bi vrnil nebu kar dolgujem*

*in tebi upa silo nadnaravno,
saj veš, nekoč ko sva – že spet vasujem –
drhteče, tiho, zrla rast pomladno.*

12.

Drhteče, tiho, zrla rast pomladno
molčeča bova, ko odložim težo,
ko bom prestal krvi daritev žgalno,
ko večnosti prestopim prag in vežo,

ko čas pretakal se bo nepoznano
kot jezdec svetopisemski na ježo
apokaliptično je šel porazno.
Le videc videl je podobo svežo.

Takrat se vina bom napil svobode
katero sanjal sem in hrepenel,
kot bil gojil le tiho bi labode,

da dal poleta pesmi, ki ti pel
sem v času monopola, mrtve proze.
Akordov daljnih spev bo zazvenel.

13.

Akordov daljnih spev bo zazvenel
in tiho, tiho padal bom kot klas
in veter šepetaje bo šumel
kot molk besede tvoje, ko v vas

prišel sem k tebi, ko zahrepenel
sem v noč pomladno, da mehak tvoj glas
začul bi, ki kot pesem je zvenel
in truden v mehko dlan ti skril obraz.

Pozabi zdaj! Že jadra so razpeta
in že drsim počasi neopazno
v molk in joka gruda, zemlja sveta.

Ti jokaš? In oko je tvoje vlažno?
Nikar! Saj bom kot pesem tebi peta
razbil okovov časa pezo hladno.

14.

Razbil okovov časa pezo hladno,
 ko bom obrežje tiho pred seboj
 zaslutil in zagledal stran obalno
 ter luči tihih belih daljni soj

ter zvezd smeri in lune pot ovalno
 in tebe draga, ko bom pred teboj
 lovil poslednjo luč, podobo kalno
 spominov, dni, bežečih kakor roj.

Takrat začetek bo in konec. Spev
 kot solze bo in smeha blagoglasje,
 kot tebe, dni in let pojoč odmev.

Ponesem tebe s sabo v brezglasje,
 da bomo skupaj, ti in jaz in spev,
 ko stopil bom v tihi mir brezčasja.

MAGISTRALE

Ko stopil bom v tihi mir brezčasja
 razbil posodo bom strasti krvi
 in kakor snop povezanega klasja
 sežgal me bo vihar, ki v meni tli.

Tek dni in let, življenja mladorastja
 in sle in tihi novi tek strasti
 naval bom čutil v tihi molk brezglasja
 in snul v objemu tuje bom prsti.

Takrat moj spev bo samo tebi pel
 in duh moj ti bo spremljal misel žalno,
 hodila z vetrom bova, ki bo vel

drhteče, tiho zrla rast pomladno,
 akordov daljnih spev bo zazvenel,
 razbil okovov časa pezo hladno.

QUEBRADENA, HUMAHUAQUEÑITA

Kako naj prikažem potovanje, ki ni bilo le zemljepisno križarjenje ampak tudi iskanje navznoter, tipanje v lastno zavest o novi domovini?! Ki je bilo radovednost navzven, a tudi spraševanje o dejstvu, da sem »argentino naturalizado«, torej, da sem nekako poargentinjen priseljenec. Da sem sprejel deželo kot svojo domovino, ali vsaj kot svojo državo. Res sem prisegel na argentinsko ustavo, ko sem postal državljani, a nikdar nisem čutil, da sem se s tem odrekel izvorni domovini. Čim dalje tlačim argentinsko pampo, tem bolj jasno čutim, da sem od drugod. Moralo bi biti narobe, a je tako, pika! Pristavil bi pa tole: veliko lažje se istovetim z argentinsko tradicionalno kulturo, z gavčem in s folkloro sploh, kot s kozmopolitskim vele-mestom. Ljubše so mi zamba, baguala, čakarera, pa gato, karnavalito in čamamé kot tango. In to že od vsega začetka. Takrat mi je bil tango oduren, prav neznosen. Verjetno je bil izraz, najzgovornejši izraz absolutne drugačnosti v čutenju in pojmovanju. Vem, da v takem čutenju nisem bil osamljen. Bilo je skoro simptomatično odklanjanje alpsko uglašene duše — raztrganega in divjega melosa. Morda smo slutili tudi razrvanost okolja, kjer se je tango spočel. No, takrat še ni bil poznan Piazzola. Nekoliko znosnejši je pač bil Gardel.

S tem potovanjem po severozahodu dežele dopolnujem podobo nove domovine. V provincah Salta in Jujuy sploh še nisem bil, zaznaval pa sem že dalj časa, da me vabita s svojimi kolonialnimi zanimivostmi, z bajnimi lepotami *quebrade* in *pune*. Ostajata mi kot nepoznani le dve provinci: na skrajnem jugu Ognjena zemlja — in na severu Formosa. Vse druge sem vsaj kdaj prevozil —komaj križal— nekatere samo bežno in mimo-grede registriral v spominu. Tako Chaco, Corrientes, Entre Ríos, Sta. Fe, Santiago, pa San Juan, La Rioja, Catamarca — ter na jugu Chubut in Neuquén. No, zdaj si bom razširil zemljepisno

obzorje z regijami, ki jih še ne poznam. Vem, da je Argentina zelo obširna, a tu me čaka doživetje njene prostranosti, neizmernosti, raznolikosti in lepote.

Uvertura v to predstavo se je dogodila —nepričakovano— sredi dopoldneva 8. maja letos, na vožnji iz mesta Santiago proti Tucumanu. Jutro se je bilo prebudilo v oblačen dan, za sabo smo imeli celonočno brnenje avtobusa, enakomerno in vztrajno smo brzeli proti toplicam Río Hondo. Vse to je še ravninski svet, v mnogih ozirih enoličen: brezmejna obzorja, ravne ceste, sprva pampa, nato puščansko pritlično grmičevje, tu pa tam obdelana polja.

A glej, v daljavi pred nami se naznanja odprto nebesno okno v sončen dan. Čudo! V ravni črti od obzorja do obzorja so oblaki presekani — in od tam naprej je nebo jasno, čisto prosojno. Uvertura v sončni svet, okno v nepozabne kraje. Kot dobrodošlica popotniku, ki se bliža svojemu cilju. V Tucumanu bo namreč srečanje s hčerko in njeno družino. Nebesni zastor se je za to priložnost na široko odprl, svet je zasijal v polni luči.

Pa glej — še drugo čudo: obširna polja sladkornega trsa, prostranstva živozelenih nasadov. To je torej Tucumán, *el jardín de la República*, čudovit vrt — ves v zelenem.

In kaj so oni medli obrisi malo nad obzorjem, komaj zaznavni tam proti severu? Čim drvimo naprej postaja vedno bolj jasno, da je pogorje. Na vrhovih se vidijo snežne zaplate.

Sopotnika vprašam, če pozna gore, ko mu jih kažem. Tuku-manec je, dobro jih pozna.

Es el Aconquija, izvem. In se tudi spomnim, da sem to nekoč že vedel. V pesmi Cañaverál jo opeva Guastavino (?). Iz linkolnskih let se mi je oglasila »*cañita dulce de Tucumán*«. No, zdaj jih gledam, nasade — in v ozadju znameniti Aconquija.

Hitro smo dospeli do mesta —praviloma z zamudo—, in se srečni objeli na terminalki, kot je bilo domenjeno. Mario je medtem že *nakrmil* in *podkoval* niva-lado; da bo sposobna tudi za gorske ture.

Nič se nismo zadrževali v mestu, kar hitro naprej, skozi »yungo« do Tafi del Valle. Ravninski asfalt nas pelje skozi nasade citrusov vseh vrst —mandarine ravno zorijo, limone visijo čisto do tal— potem spet sladkorni trs — še in še! Kmalu

zavijemo proti hribovju, cesta se začenja vzpenjati, vijugati — in naenkrat smo v pragozdu: *la yunga*, gosto zaraščen gozd, ki ima to posebnost, da je kosmat, ves kosmat: vse vejevje, debela, tudi skalovje je poraščeno z epifiti, od mahov in lišajev do bromelij in drugih. Dolge brade visijo od vej. Ne vem koliko je tam padavin, a pogosto »dežuje« od strani, vodoravno, ko se nizki oblaki prerivajo skozi goščo, da vse curlja. Rastlinstvo je bujno kot v džungli.

Morda smo dve uri ven iz mesta, ko ustavimo za piknik in za sprehod. Malo pod cesto žubori potok, tam posedemo po skalah. Deviški kotichek tukumanske yunge! Ozka soteska med hribovjem, nikjer nobenega naselja.

Ko smo že takole zbrani v krogu — pa naj se predstavimo. Amaranta je stara pet let. A glej jo, glej, ona se bo predstavila na svojstven način. Čisto sama od sebe začne plesati, gotovo od veselja. Prosto vajo izvaja — kot v vrtcu — zelo ljubko, srčkano, nedolžno, a tudi ubrano in z očitnim čutom za harmonijo in eleganco. In to brez glasbe, samo ob žuborenju potoka in šuštenju gozda. Pristrčni solistični predstavi navdušeno zaploskamo: mamica Dani, očka Mario in dedek, ki tole kraca. Bolj poredko se vidimo, ko živimo tako daleč narazen. A zato je toliko več veselja ob srečanjih. — Utrne se mi pa tudi tale misel: morda je punčka začutila še kak globlji vzgib, da je zarajala. Ko se namreč odpravljamo v naročje in v objem matere zemlje, ki bo tu na severu vsenavzoča kot Pačamama, je Amaranta zaplesala obredni rej kot pozdrav in kot priporočilo za njeno varstvo. Čutenje kar rado stopi za mislijo.

Cesta se vije med griči, a se tudi stalno dviga; čeprav skoro nezaznavno, vendar vztrajno lezemo navkreber. In čim se dvigamo, se goščava začne redčiti. Kmalu se pokaže pred nami golo hribovje, prehod v Puno, andsko visokogorje: zglajeno hribovje brez izrazitega skalovja; puščavska paša za gvanake in vikunje.

V daljavi se pokaže Tafí del Valle, mestece pripeto na nizko gričevje. Leži na povsem odprtem svetu, malo nižje v dolini pa srednje veliko umetno jezero in ob njem naselje El Mollar.

Tafí ima kar dobre turistične ponudbe, tako za jed kot za nočitve. Tu smo se srečali z Mariovimi starši, skupaj smo večerjali. Namen je bil, da bi se naslednji dan skupaj napotili

proti Salti. Težja okvara na njihovem avtu nas je ločila za nekaj dni. V El Mollar smo si ogledali park menhirjev; lepa zbirka prazgodovinskih kamnitih stebrov, morda petdeset, nekaj izklesanih z antropomorfnimi reliefi. Tu so jih nastanili, da jih zavarujejo pred modernimi vandali. Prvotno so bili nastanjeni po vsej dolini, posebno ob poteh. Podobno torej kot naša znamenja, so bili varuhi kraja in popotnikov.

Tafi je bilo eno od plemen kulture Diagitov (*diaguitas*); druga so Amaicha, Quilmes, Tolombón, Colalao, Yokavil v Catamarki in dr. Diagiti so govorili jezik kakan, a ko so Inki zavzeli vse te doline so vsilili svoj jezik kešua. Kot vemo se je ta ohranil, kakan pa je izgubljen. O njem je zapisal jezuit Lozano, da je »sladek in melodičen, a da dela hude težave pri izgovarjavi — do take mere, da ga zapopade le kdor ga je pil z materinim mlekom.«

Še eno zanimivost bi povedal. Naslednji dan smo iz lepe razgledne točke občudovali vso dolino pod nami. V daljavi proti južni strani od koder smo prišli, gledamo, kako oblaki silijo na našo planoto: megle in meglice pritiskajo iz nižje doline proti severu — na *meseto*. Menda je to trajalo skoro cel dan. Veter bruha na planoto — a višinski veter jih sproti pomete v nič. Razblinijo se v nič, čim pokukajo iz doline. Takole si pojav razlagam: zdajle je *yunga* tam doli vsa v mōči, pri nas pa sončno in suho. Gledamo torej mejo med *yungo* in puno: oblaki ne prestopijo te višinske meje.

Po kosilu smo se poslovili od sorodnikov (*mis consuegros*), ter se odpravili proti severu. Cesta se neprestano dviga, po kakže leze v višje predele — in doseže pri *Infiernillo* tritisoč. Globoko doli v ozki soteski se prebija potok proti daljni dolini. Tja gremo, proti *Amaicha del Valle*. Pri *Indijancu* (monumentalen kip *El Indio*) je postajališče. Dohiti nas avtobus s turisti. Krasen razgled na vse strani! In v tej samotni hribovski pušči najdeš tipično domorodko, ki prodaja spominke — in za dva solda nudi lamo za slikanje. Z njo trije otročki, od dojenčka do fantička z lamo. Njihovega doma ni videti, daleč naokrog ni videti hiš, naselja. Skrajna revščina, a so nanjo navajeni. Pa kakor da bi zrasli iz prvin svoje zemlje, vsaj po barvi. V kaki grapi morajo pač imeti borno streho in svoj tropič kozá in še kakšno lamo. Sence pa težko kaj; vse je golo, vse golo.

Do mesteca *Amaicha* se pot zložno spušča, a naselje ne leži na dnu doline. Ima pa svoje zanimivosti. Prebivalci so pretežno potomci indijancev, ohranili so tudi svojo vlado: župan je »casique« plemena. Zemlje ne prodajajo tujerodcem. Pred občinsko hišo so čez cesto naredili senco iz vejevja — tipična *enramada*. Na sredi trga stoji »*apacheta*« kamenit stolpič na čast Pačamami. Vendar ima tudi cerkev častno mesto, to je, ob glavnem trgu. Je stara kolonialna stavba, znotraj podobna kapeli v Doloresu, v Córdoba. Ker sem malo prej slišal zvonjenje sem stopil v cerkev. Bila je polna vernikov — pri večerni maši. In po maši zelo dolga devetdnevnic.

Ob glavni cesti in ob vhodu v mesto stoji znameniti *Museo Pachamama*. Je kar težko verjeti, da v tako majhnem naselju najdeš tako impozanten spomenik kulturi staroselcev. To je v resnici kulturni kompleks, kjer poleg muzejskih eksponatov najdeš —v spomeniškem delu— vso njihovo mitologijo.

Muzejski kompleks je zamislil in gradnjo vodil znani imetnik Cruz, poznan po svojih tapiserijah. Delo je trajalo deset let. Menda je Cruz od tu doma.

Nemogoče je opisati vse zbirke, ki se tu nahajajo: antropološka, zgodovinska, naravoslovna, tudi geološka in celo razstava olj in tapiserij omenjenega umetnika. Še težje pa je predstaviti muzej na prostem, kjer prevladujejo dela v kamnu: ogromni mozaiki, murali, reliefi in skulpture —narejeno pretežno s prodnim kamenjem—; pravi labirint teras, dvorišč, stopnišč, prehodov na različne nivoje. Na fotografijah muralov imam kače, mačke, kuščarje, lame, guanake, kondorje, pa sonce in luno ter vrata nebeška, vmes pa gigantske kaktuse, kakšno puščavsko drevo kot rožičevec, trnjevec (*espinillo*) idr. Po obsežnosti muzej doseže zagotovo en hektar površine. Po raznolikosti pa gre od didaktičnih zbirk — do mitoloških svetih podob, ki so skoro že svetišče. Zato bi ga mogel imenovati tudi pomnik staroselcev. Ko stopiš vanj je kot da bi stopil v njihov bajeslovni svet: tu so njihova božanstva, njihovi strahovi, upi in hrepenenja, pa tudi njihova umetnost. Le pisnega sporočila ni nobenega. Še celo Inki niso poznali pisave.

Vodič po muzeju —mlad, postaven fant— je z navdušenjem govoril o kulturi staroselcev, dobro je bil podkovan. Na koncu sem mu čestital, —seveda z napitnino— in pripomnil, da po

njegovem navdušenju sklepam, da je potomec diagitov. Nič ni rekel, hčerka me je takoj oštela, da sem ga polomil. Češ, da se sramujejo svojega pokolenja, ga skrivajo. Vendar upam, da ni bilo tako. Naslednji dan se je namreč drug vodič —na razvalinah Quilmes— odločno in s ponosom predstavil kot potomec indijancev. Povedal tudi, da se mladi iz okolice zavedajo svojega izvora in so nanj ponosni.

Razvaline Quilmes smo obiskali naslednji dan; popoldne od Amaiche je mesto oddaljeno le dobro uro vožnje. Majsko sonce je bilo kar gorko, spočetka prijetno, proti četrti uri pa že preveč žarko.

O razvalinah naselja plemena Quilmes le tole.

»Mesto« je imelo osem tisoč prebivalcev, bivališča so zgnetena eno na drugo, vmes komaj ozki hodniki, stopnice, pravi labirint, nič ulic. Če je bil kje kak kanalček za vodo, zdaj tega ni videti. Obnovili so le en del naselja, le zidove do ca. dveh metrov. Streh niso obnovili, a te smo videli v Pucará Tilcara: tramovje iz kaktusa *cardón*; zelo nizki in tesni prostori. Moralo je biti pravo človeško mravljišče, strnjeno in nakopičeno. In stisnjeno v reber polkrožnega hriba. Na grebenih hriba, posebno ob straneh, so bile utrdbe — *pucará*.

Stotrideset let so se Kilmesi bojevali s Španci in jim kljubovali. Končno so bili premagani in razseljeni na različne kraje: v Salto, v Córdoba, ena skupina celo v Buenos Aires (v današnje predmestje Quilmes) kamor pa jih je prispelo —seveda peš, kako drugače— od štiristo le ena desetina. To za kazen ker so bili tako uporni in bojoviti. Tako je bilo naselje opuščeno in prepuščeno propadanju.

Že v Amaichi me je prijelo, da bi nekaj časa tam ostal. Rad bi malo bolje spoznal to kulturo, se poglobil vanjo. Obisk muzeja Pachamama je bil vse prekratek. In zdaj tukaj, ob razvalinah neke civilizacije, ob tem novem zgodovinskem ogledalu, ko je iztrebljeno celo ljudstvo in njihov svet pade v pozabo, tu se poraja misel o usodnosti in krivičnosti zgodovinskih pregibov. Jezik teh ljudstev je pozabljen, za vedno izgubljen; istotako njihova izročila, verovanje, običaji, obredi. Španci so si z nasiljem podvrgli ta svet, krivično so ravnali z ljudstvi: kar jih niso iztrebili, so jih držali v polsužnosti. Njihovi potomci so še danes mnogokje brezpravni; za pravico do koščka lastne zemlje se morajo boriti. Ker se jim ne prizna!

Na nek način hodimo mi, priseljenci, po stopinjah španskih zavojevalcev. Oni so nam napravili prostor, toliko prostora, da ga je bilo dovolj za milijone ljudi — iz vsega sveta.

Tako je pač, tukaj se nahajamo in tukaj poganjamo korenine. A ne brez malce občutka krivde. Pesnik priseljenec je lepo izrazil to misel. Ko prosi staroselce odpuščanja za toliko krivic, pravi da naj greh odpustijo — v imenu neizmernih žitnih polj v pampi.

*Potomec »gringov« in njih greha
krivda tvoje smrti name vpije!
Reci da mi odpuščaš, Indijanec
zaradi žita, ki —nedolžno— klije.¹*

Ob pogledu na razvaline Kilmes je pa Marta Cabezas zapela tole žalostinko: Plemenoma Quilmes in Tolombón.

*Kondorji in Andi
stražijo razvaline
tvojih starih trdnjav.
Slišim žalostno pesem:
Kje so, kam so šli
vsi ki so tukaj živeli?
Veter tuli njihova imena,
ne naveliča se, ko jih kliče.
Gore so zakrile tvoje kamenje,
hočejo jih obvarovati.*

Kjer so živela le nomadska plemena, v prostrani pampi, so jih zavojevalci pregnali, potisnili proti Andom ali v puščavske predele dežele, kjer so preživeli sami shirali. A tu na severu so bila stalna naselja, močno zasidrana in utrjena, ki so živela tudi od poljedelstva, tu je bil greh še bolj očiten. Ista usoda kot Kilnese je doletela tudi druga plemena iz dolin Calchaquí: Cafayate, Tolombone, Capayane idr. V 17. st. je *cacique* Juan de Calchaquí združil vsa omenjena plemena, da se zoperstavijo

¹ José Pedroni

Indio

Descendiente de gringo y su pecado,
la culpa de tu muerte es culpa mía.
Indio, dime que soy tu perdonado
por el trigo inocente que nació.

Špance. Res so jih premagali leta 1660 in potem vztrajali v upor, dokler jih ni končno premagal in razselil *gobernador* Alonso Mercado y Villacorta. (Tako vodič na razvalinah Quilmes).

Po dolini reke Santa María —zdaj strogo proti severu— dospemo še isti dan do naslednje postaje, mesto Cafayate. Za sabo smo pustili manjši naselji Colalao del Valle (še v Tucumanu) in Tolombón — že v Salti. Nismo se ustavili, nista mi ostali v spominu.

Cafayate je pomembno zaradi vinogradništva in zelo dobrih vin. Po vsej dolini je videti obširne vinograde, vzorno oskrbovane — prav kot v Mendози. Trgatev je bila seveda že mimo, a listje še ni odpadlo. Naslednji dan smo obiskali manjšo »*bodega*« (zidanico?) *Finca Las Nubes, viña de altura*, torej višinski vinograd, ker leži nad 1800 m nad morjem. Seveda smo poskusili njihova vina in se tudi podpisali v knjigo imenitnih obiskovalcev. Tudi Amaranta! Prepozno sem se spomnil, da bi bilo še imenitnejše, ako bi bil napisal svoje vtise po slovensko.

Turistični listič nas je opozoril na petroglife ne daleč ven iz mesta. Bil je zanimiv sprehod po skalnatem pobočju — po kozjih stezah — med trnjem in ogromnimi skalami. Ni bilo lahko najti teh »slikarij«; od treh naznanjenih smo našli končno dve: na eni trop guanakov, na drugi en noj in nekaj neprepoznavnih figur. Pač pa sem odkril na lepi ploščati skali en ducat možnarjev (*morteros*), eden še nedokončan. Skala pa je v resnici streha tesne votline, odprte na dve strani. Pred votlino pa s kamni ograjen prostor, malo dvorišče, kot za vaško zborovanje — ali družinski pomenek. Edini ravni prostor na vsem pobočju! Pa sem pomislil: če tu malo pobrskam po tleh, zagotovo najdem črepinjo keramike. In res, takoj sem jo dobil, in malo nižje doli še dve kar na površju. Dani in Mario sta mi zapovedala, naj se ne spuščam v »rop arheoloških predmetov« (*saqueo de piezas arqueológicas*). Nisem ju ubogal. Ko tole prepisujem jih imam ob sebi, nalašč sem jih poiskal. In ugotovil, da je v zbirki tudi puščica (*punta de flecha*), kar sem že pozabil.

Kaj mi pomenijo ti drobci iz davnin? Vsekakor, kot izdelek človeških rok, nekaj sorodnega (tudi sam sem bil keramičar), potem kot očitna sled izgubljenega sveta, potopljenega v valovanju časa; priča o neki kulturi, ki jo je doletela tragična usoda. Predstavljam si plemensko skupnost: ženske ob možnarjih meljejo zrno, spodaj moški, sedeči v polkrogu na teh kamnih. Zgoraj in spodaj žlobudranje v skrivnostnem jeziku, ki je za

vedno utihnil. Otroci se podijo kje med skalami, morda se skrivajo.

Ob sestopanju smo naleteli, o čudo, na še večjo ploščato skalo, kjer sem naštel, kot še nikjer do zdaj, petindvajset možnarjev. O, to je bilo živahno pri delu! A jaz se ne morem ubraniti, po Unamunu, *del sentimientto trágico de la vida*.

Istega dneva popoldne smo šli na izlet proti SV (ruta 68) vzdolž gorske verige *Quebrada de Cafayate* kakih 50 km. Prečkali smo široko dolino, reko *Santa María* — in ko se ta združi z reko *Calchaquí*, ki priteče s severa, se preimenujeta v *Río de las Conchas*, ki teče vzdolž quebrade. Že iz doline se vidijo v gorah rdeči pasovi, sive proge med običajnim rjavkasto zelenim pogorjem. A ko smo zapeljali noter v pogorje, v kebrado — presenečenja drugo za drugim brez konca! *Quebrada de Cafayate* je resnično nalomljeno in razlomljeno gorovje križem kražem vseh 50 km, kolikor smo jih prevozili. Preprosto očarljivo, veličastno, čudovito, *deslumbrante*; neizrazno z besedami. Kamera nekaj tega hrani, zenice pa toliko, da ni konca čudenju.

Prevladujoča barva je opekasto rdeča; v popoldanskem soncu je bilo hribovje kot v ognju, vse je gorelo. Tupatam se pokažejo sive skale, izjemoma zeleno pobočje, pasovi skoro belega kaolina. Vse to oblikuje podobe in figure, kot če bi bile nora igra gigantov; arhitektonska igra kiklopov, ki so imeli na razpolago neskončne količine materialov in prvin, genialno domišlijo — in nobenega termina. Strmiš v osnutke gradov, katedral, obzidij, palač, skulptur; strmiš v stene izklesane s finim čutom za skladnost, potem spet navpično odrezane, po zidarsko, druge pa skodrane kot za okras. Tu so bili na delu —in so še— ne le voda in veter ampak tudi led in ogenj z neba. Tudi tla se včasih malo spodmaknejo. In tako nastaja to čudo, ki me je resnično prevzelo. Mislim da tako čudovitih oblik po svoji raznolikosti in barvitosti še nisem videl. Erozijska skoro ne dopušča rastlinstva, zato se rdeča barva izraža zelo močno, dobesečno me je prebodla.

Med vožnjo smo se ustavili ob turističnih zanimivostih: Amfiteater in Hudičev goltanec (*Garganta del diablo*). Oba je izdolblja voda, počasi a vztrajno, tako da sta obdana s stenami do sto metrov. A zdaj je vse suho, saj tu zelo malo dežuje. Kdaj torej, kako, koliko časa?

Cesta se vije ves čas med reko in gorsko verigo. Na nasprotnem bregu doline nas spremlja visoko gorovje, ki je pa običajnih

barv. Nad vrhovi se spreletavajo kondorji; Mario jih opazuje z daljnogledom.

Tisti večer sem jecljaje —sicer v beležki— skušal opisati vse one krasote. In ugotovil, da je to nemogoče. Da je pač treba iti tja in se v zamaknjenju prepričati, da je Quebrada de Cafayate res nekaj edinstvenega. Bil sem začaran, *embrujado*. Na kolena bi moral pasti pred demiurgi, zapeti visoko pesem ekstaze. Z eolom zavriskati himno radosti na orjaških orglah vseh teh katedral v nastajanju. V škrbinah in votlinah uglasiti simfonijo, kakršne še ni napisane, a se izvaja v naturi — čeprav brez napovedi in brez sporeda.

Sobota 14. maja. Po celodnevni vožnji dospeli v mesto Cachi. Prvi del vožnje, do *San Carlos*, je še po dolini in po asfaltu, kmalu nato pa spet po hribovju gor in dol, ovinek za ovinkom. Makadamka je vsekana v pobočja malo nad dolino kjer teče reka *Calchaquí*. Samo enkrat smo jo prečkali, za malo časa, na levi breg, drugače pa teče po desnem bregu vseh 165 km med Cafayate in Cachi. Pri vseh neštetih pritokih (suhih) se cesta spusti po ovinku do struge, in nato spet navzgor na pobočja; tako sto ali dvesto krat. Vmes vsaj dvakrat skozi prelaz — paso—, eden od teh *La Angostura*. Ustavili smo samo v *Molinos* za kosilo in za ogled znamenite cerkve iz 17. stoletja.

Najlepši del vožnje je spet skozi Quebrade: hribovje lomljeno na neverjetne oblike. *Quebrada de las Flechas* — preprosto delirantna. Oko ni videlo in tudi v domišljiji ni nič podobnega. Geološki skladi nalomljeni poševno v legi 45° z ozirom na obzorje. Kar skalovja objame oko meri kot puščice proti nebu: vsi skladi nalomljeni v isto smer. Ne vem če je še kje kaj podobnega. Tu so tektonske sile čisto ponorele. Na glavo je postavljeno, kar je nekoč ležalo —kot usedlina— pač vodoravno. Spet drugod so plasti točno vertikalne. Morda smo tri ure vozili skozi tako razdrapano, razlomljeno hribovje. Delo grozotnih kataklizmov! Vse to izklesano v golo skalo, zato so oblike tako izrazite. V barvah ne prevladuje, kot včeraj, terakota, ampak bolj rjavkasta in siva ter tu pa tam malo zelenja. Nad vsem tem pogorjem pa v daljavi izstopa Nevado de Cachi: mogočen bel velikan, Snežnik — šesttisočak. Na naši desni se vsake toliko pokaže udomačen dolinski svet z reko *Calchaquí*. Tam so polja in pašniki. A videli smo tudi dosti opuščenih, praznih domačij, ki žalostno razpadajo. Kot povsod po svetu, ljudje zapuščajo podeželje. Žal največkrat, vsaj v Argentini, v lastno pogubo, saj pristanejo v zasilnih naseljih »villa miseria«.

Na tej poti še ena posebnost. Čim bolj se bližamo cilju, opazimo tu in tam na osojnih pobočjih živordeče »preproge«; lepe barvaste krpe posejane po gričih. Kaj je vendar to, se sprašujem? Ja, v tej coni gojijo papriko — in takole jo sušijo, na prostem, na soncu.

Mesto Cachi, sicer majhno, a po svoji legi in po indijansko-španski preteklosti je zanimivo. Leži tako visoko kot je vrh Stola v Karavankah, skoraj ob vznožju mogočnih andskih očakov Nevado in Palermo. Prebivalci (malo čez sedem tisoč) so po večini potomci Diagitov iz plemena Chicoana (A čudno, mesto s tem imenom leži daleč proti mestu Salta.) Nedaleč od mesta se nahajajo važna arheološka najdišča kot *La Paya* in *Las Pailas*. Videl jih nisem, a kot berem v vodiču je v tem zadnjem konglomerat zgradb, podzemni kanali, tlakovane ceste in ulice. *La Paya* pa da je bilo važno upravniško središče za časa Inkov in tudi pred njimi.

Obiskali smo tudi »*Notranjski Kači*« (dovolite mi, da tako krstim *Cachi Adentro*): to so stranske ljubke doline v smeri zahodnih gora. Tu je razvito poljedelstvo in živinoreja, seveda z namakalnim sistemom. Dan smo prebili ob kristalnem potoku — z ledeniško vodo (aguas de deshielo). Stikal sem za sledovi staroselcev, ob potoku morajo zagotovo biti. In res, na skalah ob bregu možnarji in »miza« — ploščata skala. Prav kot v Córdobi.

Tu smo videli največ sušilnic paprike — in tudi največje: od svetlo- do temnordečih; res kot slikovite krpe po pobočjih. Doživeli tudi čudno vremensko muhavost. Naenkrat se je zoblachilo in zavel je silno močan veter — kot za nevihto. Uboge sušilnice, sem pomislil; pridelek bo uničen. Potem sem zvedel, da v tem letnem času sploh ne dežuje; kot tudi pozimi ne. A videli smo kakšno je zagodel veter: v eno reber se je tako mačno zagnal, da je pometel skoro vso papriko in jo razmetel vse naokrog. A veter je prešel, sonce se je prismejalo — in gorski očaki se tisti dan niso več razjezili.

Dvakrat smo prenočili v mestu Cachi (udobno in poceni), dvakrat sem šel tudi obiskat arheološki muzej, saj je tega vreden; drugič celo s skupino francoskih turistov, ki so najeli vodiča v mestu Salta, njihov vodič je pa prevajal. Na mrljskih žarah za otroke so Diagiti slikali obraze s solzami v očeh. Milo se mi je storilo. Muzej zelo bogat.

Cerkev je starodavna; v svojskem pročelju (espadaña) brez zvonika ima tri zvonove. V notranjosti so vsa lesena dela, tudi strop, iz kaktusa — *cardón*, kar jim daje poseben čar. Pozneje sem še nekaj podobnih videl.

Naslednji dan, 16. maja dopoldne, smo se odpravili proti glavnemu mestu province. Vožnja spet nadvse zanimiva. Iz doline Calchaquí smo se povzpeli na »meseto« do mesta Payogasta (še iz indijanskih časov in pomeni »belkasto naselje«); tam se začne neizmerna puščavska pampa. Cesta prečka Narodni park Los Cardones (ob tabli smo se slikali), počasi se dviga, a res nezaznavno; vmes pa tudi dobi posebno ime kot *recta*, saj se skozi 12 km drži strogo ravne trase. Mario je z daljnogledom iskal kako divjačino — gvanake, vikunje, lisice — saj je vendar rezervat. Pa nič! Le brezmejna puščavska planota.

Pri Mlinskem kamnu — *Piedra del Molino* — je najvišja točka te ceste (3348 m nad morjem); tam smo malo postali, da si znamenitost ogledamo. Nič posebnega: kamen se jim je na vožnji razbil, zato so ga tam pustili. Tudi *lada* je imela težave z naduho, zato oddih.

Proti vzhodu bi se moral odpreti razgled na dolino reke Escoipe, razgled na bajno *Cuesta del Obispo*: na dolgo cesto, ki se kot jara kača spušča v dolino — po stotih ovinkih. Ta panorama je tako značilna za Salto, da jo najdeš na vseh turističnih prospektih.

Kako pa se je nam predstavila?

Ni bilo doline, ne klanca, ne škofa, ampak le belo morje oblakov — kar v nedogled, daleč proti osrednji dolini *Valle de Lerma*. Nepozaben pogled! V to morje se bomo zdaj spustili; nič ne vemo kaj je spodaj, belina vse zakriva. No, ko smo se spustili morda sto, dvesto metrov niže, smo ugotovili, da so oblaki ostali nad nami in da dolina ni zavita v meglo. Tako smo le mogli občudovati krasote tega »klanca«: mnogobarvnost pobočij, polja na dnu doline, raznolikost *Quebrade de Escoipe*. Gričevje spet vleče na rdečo barvo. Morda po uri vožnje se dolina odpre v širino, ko se združi z ravninsko *Valle de Lerma*. Od tu naprej, do mesta Salta, vse po ravnem; gore so se odmaknile v daljavo.

V mestu smo ostali samo en večer in eno noč; komaj toliko, da sem si ogledal glavni park (trg?) in znamenitosti ob njem:

katedralo, *cabildo*, obe promenadni ulici (natrpani ljudi — kot na Floridi); muzej je bil zaprt; malo vstran cerkev sv. Frančiška, — in še La Merced. Katedrala je zares lepa — in tudi dobro obiskana (pri večerni maši). Mesto je živahno, promet v centru kot v mravljišču, tudi turistov je precej, saj smo težko dobili prenočišče.

Ko smo iskali primeren lokal za večerjo in smo se pred enim ustavili, so nas takorekoč potegnili noter ter nas zasuli s ponudbami, od »*platos típicos*« do folklore. Zvedeli smo, da je v tej hiši živel general Güemes, ja, tisti patriot, ki je z gavči branil severno mejo pred realisti. Vsa oprema je res tipično gavčevska: v gostilni je bilo čutiti težo zgodovine. Malo nerodno nam je bilo, ker smo bili —s še enim omizjem— edini gostje, pa smo bili deležni predstave treh, štirih pevcev in enega kitarista.

Preveč za nas in vse preglasno, čeprav drugače še kar na višini. Salta namreč slovi po tem, da ohranja zelo žive tradicije v folklorni glasbi, v šegah, navadah, v oblačenju, pri jedeh.

- - -

Vseskozi sončno vreme, tudi v jutru 17/5, ko zapuščamo Salto in se odpravljamo še bolj proti severu. Kam pač? Zame je vse neznano, odkrivat gremo nova obzorja. Lahko bi izbrali ravninsko cesto, pa se je Mario odločil za pot skozi hribovje, ponovno skozi *yungo*. Smo pač bolj navdušeni za slikovitosti gorskih pokrajin.

Quebrada de Humahuaca — dediščina vsega človeštva.

Mnogobaravno hribovje, slikovita dolina Vélike reke — Río Grande. Slaven je hrib sedmerih barv — tam zadaj za Purmarco, a čudovita je vsa ta dolga *quebrada*. Tudi od naših »brunaric« (sicer zidanih), se vidi med običajnimi zelenorjavimi barvami — cela veriga rdečih hribov.

Skozi vso vožnjo do semkaj —naselje Uquía— pokrajine ena lepša od druge. Ni čudno, da prav te kraje najdeš na tolikih razglednicah. Na primer, med pretežno zelenkasto-plavim gorovjem, trije hribi čisto rdeči — in večji od njih na vrhu odsekan, kot če bi bil ognjenik, ter spreminjajoč barvo v oker. Spet drugje, nad Tilcaro, je gričevje zeleno, višje pogorje pa vleče na vijoličasto.

Gledam sliko, kjer sta Mario in hčerka na mostu čez Río Grande; ta nas loči od naselja. V ozadju tipična mnogobarvna *quebrada*, v dolini pa, do koder pride voda, nekaj drevja, pašniki, njive.

Zanimivo je pokopališče. Mnogo kiča (umetne rože), svojski nagrobniki. Preseneča pa tole: tako velika »božja njiva«, dobro zasedena — za tako majhno naselje! Seveda, vas je starodavna, cerkev je iz leta 1692, tu je pokopanih mnogo rodov. Res je večina grobov zapuščenih, le groblja kamenja jih označuje. Tako je tu veliko več »prebivalcev« kot v naselju.

Nekoč je morala biti Uquía bolj pomembna kot danes. Cerkev je znamenita — zvonik je precej odmaknjen od nje —, notranjost je prava relikvija. Ima pozlačen oltar (retablo) s slovitiimi slikami: na dveh Marija doji Jezuščka, kar je posebnost. Ob strani so angeli »mušketirji« (*ángeles arcabuceros*). Strop je izdelan iz kaktusovega lesa. Paznik nam je tudi pokazal, kje manjka okrasna vinjeta na oltarju. Zlata seveda ... Cerkvena oprema za te severne province je prihajala iz Visoke planote — *Altiplano* —, iz Potosí ali iz Cusca ... To še za časa kolonije. Kar nekaj teh relikvij smo obiskali, tako v Salti kot zdaj v Jujuy-u.

V tem naselju smo bili kar tri dni. Tu smo se tudi ponovno srečali z Marto in Ticom. Končno sta le mogla na pot in nas dohitela. Zadnji večer smo se pri namizni igri nasmejali kot že dolgo ne. Tico je hotel goljufati, vsi drugi smo ga pa lovili. Če mu je spodletelo pa vsi v smeh, v škodoželjni smeh, posebno punčka.

Za sosede smo imeli *vikunje* (*vicuñas*), dva tropa vitkih kamelic z mladiči. Redijo jih v ograjenih pašnikih — po naročilu in z blagoslovom INTA². V prostosti jih skoro ni več. Seveda jih krmijo, pašniki so skoro goli. Zelo mične in elegantne živali, tudi zelo plahe, pa menda malce nevarne; kar naprej se muzajo, kakor konj ko te hoče ugrizniti ali brcniti. Njihov varuh in zavetnik je škrat Kokena, majhen možiček s širokim klobukom, dobrosršen in šegav. A če kdo grdo ravna z živalmi ga Kokena kaznuje. Z Amaranto sva brala zgodbo o tem; potem oprezovala,

2. Inštitut za poljedelstvo.

če bi se kje pokazal. Vse zastonj! Gotovo je slutil, da smo prišli, in da morda dvomimo v resničnost teh zgodb. A domačini ga sem pa tja srečajo.

V Tilcari smo obiskali Pucará. Seveda v razvalinah. Nisem vedel zanj zato sem bil še bolj presenečen. Na precej velikem griču je stalo mesto, pa na strateški točki, da z nje obvladaš celo dolino. Obnovitvena dela je prevzela buenos-aireska univerza. Z raziskovanji sta začela slavna Ambrosetti in Di Benedetti. Očitno je to, vsaj arhitektonsko, ista kultura kot Quilmes: enaki zidovi, vse v kamenju, tesni prostori. Tu so obnovili tudi nekaj streh. Tramovje in deske vse iz kaktusa *cardón*. Na robu naselja je pokopališče, grobovi so okrogli. Spodaj pod hribom so bile staje za lame.

Nedaleč od glavne utrdbe sta bili še dve satelitski "Pucará" plemena Tilcara. Teh nismo utegnili obiskati. Pač pa smo se sprehodili po botaničnem vrtu ob vznožju hriba, kjer gojijo tipično ameriške kulture: koruzo, fižol, krompir, buče, kinoo, amaranto. Pluga niso poznali. Kaktusov je v tem vrtu toliko vrst, kot menda nikjer drugje na svetu. Za spomin na ta obisk imamo na sliki našo Amaranto med rastlinami amaranta. Na drugi sliki pa sedi na žrtveniku - poleg stoječega kronista - v atriju pred "cerkvijo" tega plemena. Zelo lepo oblikovan "oltar", v kamnu; po merah enak našim oltarjem.

V arheološkem muzeju v mestu smo si potem mogli ogledati izkopenine iz tega in drugih krajev iz okolice. Izdelovali so keramiko, celo tudi bronaste predmete, pa obdelovali kamen, kosti, les, buče. Kamelidi so jim dajali volno - pa tudi meso. Škoda da nismo imeli več časa za ogled muzeja; zelo bogat je.

V Tilcari sem večkrat pomislil na Baro Remec. Kdaj je bila zadnjikrat tu? Koga naj bi vprašal, če jo je morda poznal? Ali se je zapisala v zgodovini tega naselja, je kje kaka njena umetnina? Kako dobro je doumela kulturo staroselcev!

Humahuaca, tipično mesto v Kebradi, zelo ozke ulice, starinske hiše, prebivalci večinso potomci *Omaguakov*; sejmi pisani kot na *Altiplanu*, enaka oblačila, navade.

Dvakrat smo šli tja večerjat, le 12 km. je od Uquíe. Drugič pač zato, ker nam je bila gostilna všeč: dobra postrežba, domače vzdušje, prijazni ljudje, ambientacija tipično *quebradeña*. Pa se je Mario okorajžil in naročil *bife de llama*. Tudi drugim je dal pokusiti; ni slabo meso. *Humita* je tipična jed argentinskega

severa: v ličkanje zavita - bi rekel - polenta, zelo okusna s primesmi. Tudi *tamal* smo poskusili - in seveda *empanade*. Sam sem največkrat naročil kako pašto. V Iruyi so nam postregli s ploščo tipičnih jedi: poleg mesa in boba so bile tri vrste krompirja in nekaj zelenjave. Zelo pisan pladenj!

Ko smo se po večerji odpravljali domov, so nas otroci odkrili kot turiste. Kaj to pomeni? "Una monedita", kaj drugega! Seveda smo se jih otepali. Že prej so se ponujali za vodiče, a niso bili preveč vsiljivi. Tedaj pa eden od njih korajžno začne recitirati: "No te rías del colla, no te rías del colla... kar precej dolgo, vsaj en ducat stihov - in na koncu... y no te vas de Humahuaca/ sin dejar una propina³. Aha, za to se gre: "una monedita". No, ta si je denarček zaslužil. Potem se je oglasil drugi fantič, z isto *coplo*, in potem še tretji. In ko smo že križali park priletita za nami dve punčki: mlajša je znala isto pesmico, starejša eno drugo. Prehitro se je razvedelo, da neki turist daje novčiče recitatorjem. Ugibali smo, kdo jih je tako "usposobil" da si "dostojno" prislužijo en cvenk: morda šola?

Da pa je dosti revščine v mestu, o tem ni dvoma. Ampak to ni revščina marginalcev; tu še trdno držijo izročila in lepe navade. Pa skromnost!

Zdaj čutim, da bi se moral malo ustaviti - ter razmisliti o vseh teh bogatih srečanjih s preteklostjo, o krasotah teh severnih provinc. Ko ugotavljam da čisto nič novega ne povem, vem tudi, da je nov pogled, drugačen zorni kot te puščavske prostranosti. Novo je tudi vprašanje - kako neki bi se znašel v tem okolju - slovenski kmet. Da, tudi v podobnih krajih, v Catamarki, si je Maks Osojnik šel ogledat možnosti za slovensko kolonijo. Kot vem se je ustrašil brezmejnosti pustinje,

3. Pesnice ne poznam. Po spominu sem zapisal kot sledi, morda pa tudi kaj sam pridal:

No te rías del colla (bis)

*cuando baja de los cerros con sus ovejas y llamas
vestido con poncho de lana y sudando muchas tristezas.*

Lo traen vientos helados, lo acompañan soledades.

No te rías del colla, que es amigo de Coquena!

Y no te vas de Humahuaca

sin dejar una propina.

kamenitosti golih gora, strašne oddaljenosti od naše centrale. In nazadnje -predvsem- pogojev "pod roko".

A moje zanimanje je čisto drugačno. Romar po tem brezmejnem svetu, ne iščem drugega kot slast pogleda, opazovanja, strmenja in čudenja. Srce je prosto vsakega poželenja; ponavlja le: "*déjalo ser*" - pusti ta svet naj biva v svoji čistosti, doviškosti. Ne vdaj se fantaziji o zakladih, občuduj jih, obogati svoje srce. Zakaj nasvet starih modrecev resnično drži: da je spoznavanje, ki ne išče koristi, - iskanje resnice zaradi resnice - najvišja stopnja védenja - in je tudi najčiščejši vir zadovoljstva. Veličastnost teh pokrajin - v svoji goloti in brezbrežnosti, se še stopnjuje v njihovi zastonskosti: tu ležijo na razpolago vsakomur, da jih objame s svojim odprtim srcem.

— — —

Za naslednji dan smo se menili, da bi šli na celodnevno vožnjo; še bolj na sever, do mesta Iruya. Menda je spet nekaj posebnega. A Bogu za hrbtom, daleč od asfalta, daleč od »civilizacije«.

Pot je dolga, štiri ure po golem hribovju, izjemoma kaka dolinica, kaka grapa, a vse puščavsko. Potem spet rinemo v še višje planote. Na meji med provincama Jujuy in Salta cesta doseže 4000 m nad morjem. Pa je nismo čutili. A *niva* je dobila višinsko: zdaj je bruhala (paro).

Po cele ure nikjer žive duše, ne človeške, ne sestrške kake kamelide. Končno v neki grapi trije oslički.

Pogorja so tu zgglajena, oblih oblik: vse se preliva v brezmejnem valovanju. Kakor okamenelo razburkano morje! Dani pripomni, da je pokrajina podobna Mongoliji. Po spominu bi rekel, da je pogorje pretežno rjavo. Na slikah pa opažam, da je kar dosti zelenih pobočij, višje planine pa so zelenkasto plave. In vse to je golo, čisto golo, nobenega drevesa, komaj kak grm in puščavske trave. Svojska lepota! Celodnevna paša za oči, ure in ure vijuganja po gorih in dolih. Pa nikjer človeškega bivališča! Pač, nekaj zapuščenih, razpadajočih domačij — v neki prijazni dolinici: kreolska kajža, kamnite ograde (*corrales*) — prazne; tudi večje staje in dolge *pirke* (kamnite ograje) posestev, ki jih nihče več ne obdeluje. Res je zelo oddaljeno od naselij, a kako so v prejšnjih časih zmogli?

Iruya — izgubljena v brezmejnem gorovju. Kar neverjetno kako se prikaže za tisočerim ovinkom — v globoki grapi, pripeta na tesni polici, kot da bi visela na robu mesete. Vse naokrog, daleč naokrog golo gorovje. Naselje je majhno, ulice so zelo ozke, strme, a skrbno tlakovane. Arhitektura se očitno naslanja na čase pred Kolumbom.

Na dnu grape seveda curek vode, pohlevna rečica, ki pa zna, kot izgleda, tudi pobesneti. Bregovi so ponekod razjedeni globoko v boke hribovja. Kako si je vendar izkopala prehode skozi toliko gora? Kazno je tudi, da se je tu skozi nekoč prerival ledenik. Visoko nad strugo, morda sto metrov, so bregovi odsekani navpik.

Prebivalci so potomci staroselcev, precej temnopolti. Prav na dan našega obiska se je nahajala tam potujoča ambulanta (15 – 20 medicincev). Po vaškem zvočniku so ljudi zbobnali skupaj; ulice so jih bile polne, v vrstah so čakali na pregled.

- - -

Tisto jutro ko smo zapuščali naselje Uquía ter obrnili proti jugu – se je začel naš povratek. Le spotoma bomo obiskali to in ono, a misli bodo romale proti domu. Kličejo nas stare obveznosti in tudi – novi izzivi.

Tako torej, prtljago skupaj pa pot pot noge. Vendar se še enkrat oglasimo v Tilkari, še en bežen obisk muzeja. Nato postaja v Purmamarki. Za popotno južino, ki ima okus po davninah. Orjaški "*algarrobo*" kjer posedemo je še iz časov pred Kolumbom. Pod njim so se zbirali kacikeji za parlament. Tako pove izročilo. Sejem na glavnem trgu, trgovine, hiše, cerkev, vse utripa v ritmu stoletnih izročil, vse v slikovitih barvah andske kulture – in bližnjih gorskih verig.

Priporočili so nam kratek izlet –*circuito*– skozi bližnje hribe v smeri proti "*Cerro de los siete colores*". Vtisnil se mi je v spomin kot bajno lep. Nekako vsa dotedanja kebrada v malem, v povzetku – pa v vsej svoji pestrosti. Preprosto neizrazno!

Od tod, po zemljevidu navzdol, smo znova obkrožili *San Salvador de Jujuy* in nato obrnili proti vzhodu. Naslenji dan smo namreč hoteli obiskali Nacionalni park *Calilegua*. Tako smo prenočili v mestu *Libertador S.M.* in drugo jutro ugotovili, da vreme ni najboljše za izlete. Ponoči je deževalo. Vseeno smo

naskočili "yungo", v pričakovanju da se pač vreme popravi.

Pa se ni! Calilegua je bil zavit v tako gosto meglo odn. nizke oblake, da je cel dan curljalo od dreves, videlo se ni pa čisto nič. Vozili smo kot skozi tunel, na nobeno stran razgleda, cesta pa spolzka in v slabem stanju. Za 45 km. smo porabili debele tri ure, in nazaj spet toliko. Res smo končno le dospeli do naselja *San Francisco*, da smo si dušo privezali (topla juha se nam je prilegla in prijaznost ljudi tudi). A čakal nas je še "marter" povratka: kamenita cesta in trdo vozilo. To je bil edini dan vseh počitnic, da bi mogel reči, brez haska. Za tolažbo sem si brundal tisto znano: "*Perdido en las cerrazones, quién sabe vidita, por donde andará...*" Ja, dobesedno tako: sam Bog ve kje blodimo, kod tavamo. Dva dihurja sva videla z Mariom –cesto sta prečkala–, in enega glodavca (ime mi je ušlo); drugače pa skozinskoz gluha loza, pa mešanje blata ter poskakovanje po kamenju. Šele ob povratku se je na koncu vožnje toliko zjasnilo, da smo zagledali globoko pod nami lepo zeleno dolino – vso v soncu. Nasadi sladkornega trsa, saj smo blizu *Ledesme*.

In to je bil zadnji dan, ko smo bili še vsi skupaj. V omenjenem mestu so se naše poti ločile. Hčerkinja družina je šla do Salte – in nato proti domu v Puerto Iguazú. Tico, Marta in jaz smo se odločili, da gremo v toplice, saj niso daleč od Calilegue; v pol ure smo bili v *Aguas Calientes*, blizu mesta *Caimancito*.

Po celodnevni pokori se je kopel v toplicah prilegla kot prerojenje. Čudežno je vse drugo ostalo nekje v neznanem svetu, daleč v preteklosti. Le čisti utrip bivanja – bije v sončno igro večera. Voda in ogenj sta se objela v globinah zemlje; zdaj blagoslavljata vsako celico tkiva posebej, da vriska od sreče, da hvali sozvočje veselja v božanskem počutju. Zares, termalna kopel je pravo prerojenje. Tudi sporazumevanje z Marto in Ticom je steklo kot namazano – in smo se tako malo bolje spoznali.

Naslednji dan 22/5 sta sorodnika odšla, takoj po zajtrku. Jaz sem se odločil, da ostanem še en dan. Hotel sem spoznati okolico, šel sem malo naokrog, najprej ob glavni cesti, potem ob potoku in nato v hrib. Narava je bujna, vse zaraščeno, neprehodno, podobno džungli. Večina dreves mi je neznana. Po sprehodu spet šel v bazene, v zelo vročo in potem v srednje vročo. Pol ure je dovolj, mi je rekel Tico (zdravnik). Počutim se sijajno. In po večerji še enkrat v vodo, zelo dobro mi dene. Tudi koža se mi je pomladila, pege so skoro izginile.

Aguas Calientes, to je moja zadnja postaja in tudi slovo od teh počitnic. Jutri, ponedeljek, bo lastnik peljal svoja fanta v šolo, v Caimancito. Jaz lahko prisedem, mi ponudijo. Od tod redno vozi kolektiv do postaje Ledesma, tam pa dobim zvezo za Bs. As. Res je bilo tako. Morda sem čakal pol ure, ko je pripeljal zelo udoben bus, ki veže *Yacuibo*, na bolivijski meji, z našo prestolnico.

Sredi popoldneva sem se vkrcal – in se predal prijetnim mislim, kako da se mi vse lepo izteka. Jutri pred poldne bom doma, če bo vse po sreči. Vmes se mi pa še nudijo krasne panorame. Še za nameček – še nova obzorja!

Pustili za sabo *Freile Pintado*. Na naši desni krasno hribovje, vse zaraščeno. V ravninskem svetu polja sladkornega trsa in tudi njive s koruzo, fižolom. Čudovito zelena dolina in temnozeleni hribi; v ozadju plavo pogorje. In še površine trsa, kar neverjetne površine. Verjetno je vse to *Ingenio Ledesma*, torej od "cukrarne". In ko smo zaradi protestnikov morali z glavne ceste na poljske poti, smo se znašli med mladimi nasadi trsa, rastlinice še brez stebela, lepo v vrstah. Potem zorana njiva, pač ameriških razsežnosti, pripravljena za nasad.

Kmalu smo spet na asfaltu, izigrali smo "*piquete*", za nami ostane mesto *Gral. Güemes*. Gore so ostale daleč proti zahodu, sonce se jim bliža.

Krasna pokrajina, vsa široka dolina obdelana. Na obzorju se gore stopnjujejo v tri, štiri meglene stopnje. Peljemo se proti mestu Metán. Zadnje sonce poljublja valovito goščavo. Ob cesti tabla: *Arroyo Chato*. Sam Bog ve kje je to! A v teh neznanih krajih se nam nudi čudovit sončen zahod, medtem ko goščave valovijo ob cesti morda že eno uro. Potem svetla noč, polna luna nas spremlja, v daljavi spet obrisi gora. Smo že v Tucumanu, na postaji nam postrežejo z večerjo. Nato dolga noč, enakomerno brnenje, ki se ne prekine; morda pa včasih le malo zakinka.

Naslednje jutro ob osmih ustavili v *San Genaro* za zajtrk. Sonce se prebija skozi meglo, nas že spremlja naša senca. Odslej se bo ponavljala skozi pet, šest ur ista podoba: neizmerna ploskev pampe, gozdiči, drevoredi ob domačijah, parki ob "estancijah". Blizu naselij trgovine s poljskimi stroji, skladišča, silosi. Prevladujejo pašniki, potem ogromno polje požetega sirka. Vse na veliko. Zdaj vozimo ob progi, vsa je zaraščena. Ob devetih smo blizu *Rosaria*. kmalu nato *San Pedro*, mnogo nasadov sadnega

drevja. Sončen dan v brezmejnosti pampe. Topoli in jeseni so že goli, vrbe še ne. Nad vsemi pa kraljujejo orjaški evkalipti.

- - -

Zavedam se, da zdajle proti koncu mlatim že prazno slamo. Vedno ista pesem, klepet, vse le mimogrede, nobenega resnega postanka, premisleka. A turizem je danes tak, na hitro in površno.

A tole podoživljanje v besedi, tole spominjanje le nekaj pomeni. V kastilščini re-cordar (od cor, cordis) namreč meri na srce, na ponotranjenje. In po tej poti popotovanje postane tudi podoživetje. Kar je za moja leta prijetno. Saj je kot sama milost bivanja v luči sončnih podob.

Naj mi torej bralec oprosti, ako navajam reči, ki jih lahko dobiš v tiskovinah, danes tudi v računalniku. Ampak osebni stik s pokrajinami je tudi stik s teluričnimi silami - in te te drugače pretresejo kot le slike. Skušam jih ubesediti. Argentinski severozahod me je svojsko nagovoril: z raznolikostjo pokrajin, s brezmejnostjo teh provinc - in posebno z živostjo kulturnih korenin, ki segajo globoko v čase pred "odkritjem".

Žal se nismo udeležili nobenega starodavnega ljudskega praznovanja. Pačamamo častijo in ji darujejo pridelke v avgustu, ko se narava začne prebujati. Tudi glasbenega festivala v tem času nismo zasledili. V parku menhirjev pa sem le slišal glas iz davnine. Za večjo skupino turistov je "coplera" zapela nekaj kitic, ob tipični spremljavi glasbila, saj ga poznamo: la caja (prevedeno škatla, a je majhen boben). Jezik je sicer kastiljski, "tonada" in pentatonična lestvica pa te takoj popoljeta v starselske davnine andskih kultur.

- - -

Takó, potovanje je bilo prostorsko silno razgibano, časovno pa sicer skrženo na pičla dva tedna, a odprto tudi v globine ameriških korenin.

Nazadnje se - zaprepaščen- vračam k začetnemu vprašanju. V koliko me je Argentina posvojila - in obratno? Ali je sploh mogoče, da je tudi ta skrajni sever del moje nove domovine?!

Po zakonu, brez dvoma je! A čustvo mi narekuje drugačno spoznanje. Da je to preveč zame: preveliko, preobsežno, neobvladljivo. Naj bo domovina mojih potomcev, naj jo oni "posedujejo". Zase si želim bolj skromnih meja. Morda se tudi zato tako vztrajno oklepam dežele, kjer je tekla moja zibelka.

ANDREJ FINK

VPLIVI KULTURE NA PROBLEME LATINSKE AMERIKE

SOŽITJE NARODOV KOT SOBIVANJE KULTUR

Skupnost narodov, ki so si med seboj po svoji naravi različni, ni mogoča brez skladnega sobivanja kultur. Zgodovina nam pove, da so od vsega začetka, odkar so si ljudstva oblikovala lastno kulturno podobo, veljala določena pravila, po katerih so se ravnali njihovi medsebojni odnosi. Pravila so nastajala brez dogovorov, veljavo so dobivala po vsakdanji rabi in so potem kot običajna pravila postala del mednarodnega prava. Kot temeljni načeli veljata zahtevi, da je treba držati dano besedo in da je treba spoštovati nedotakljivost odposlancev. Ko nastopi krščanstvo z učenjem o človekovem izvoru, naravi in končnem namenu, se začne upoštevati enakost vseh ljudi in govoriti o naravni skupnosti med ljudstvi. Iz tega izhajajo prva načela mednarodnega prava z mislijo o sodelovanju med narodi zaradi splošnega napredka. Po sporazumevanju in dogovarjanju se naravna človeška skupnost razvije v premišljeno in hoteno umetno tvorbo. Naravna skupnost in družba se ne izključujeta med seboj marveč se dopolnjujeta in skupaj zagotavljata trajne urejene dinamične odnose med narodi. Dogovorna mednarodna ureditev se naglo izpopolnjuje in je bilo to videti posebno v drugi polovici 20. stoletja, ko je komisija za mednarodno pravo pri Organizaciji združenih narodov pobujala vedno nove sporazume o posebno pomembnih vprašanjih. Mednarodni red potrebuje zdaj legitimen in učinkovit vodstveni organ, ki ga mednarodni skupnosti še ni uspelo postaviti. V začetnem obdobju 21. stoletja je človeštvo pred hudim izzivom, saj se je v primerjavi z napredkom v prejšnjem stoletju znašlo v zastoji, iz katerega bi se moralo izviti čim prej.

Ko govorimo o urejeni mednarodni skupnosti, ne moremo mimo vprašanja o vrednotah. Vrednote so sestavni elementi kulture. Ker vrednote sobivajo, jih je treba tudi vzporejati, če

hočemo, da bodo trdna podlaga sožitja. Trajna in trdna urejenost sloni na pravilih, sporazumih, običajih, pravu, načelih, spoštovanju, sodelovanju, medsebojnem sožitju, ustanovah, izvajanju oblasti in zakonitih oblastnih organih. Ko govorimo o kulturah, mislimo na različne pojave kulture, s tem pa tudi na različne vrednote. Iz različnih vrednot pa nastajajo tudi različne zamisli, ki se udejanjajo v drugačnih političnih sistemih in pogledih na mednarodni red.

Razhajanja, ki jih vidimo skoraj v vseh konfliktih, so posebej v našem času zanimiv predmet, ki ga preučujejo analitiki mednarodnih razmer. Vzroke velikih konfliktov iščejo posebno na področju kulture. Ugotavljajo, da se v nerešenem odnosu med kulturami začenejo konflikti na Srednjem Vzhodu, vojne na Balkanu, napad na newyorški stolpnici, intervencija v Afganistanu, vojna v Iraku, pa tudi zapatistično gibanje v Mehiki, ki zajema deset milijonov Indijancev v revnih in prezrtih predelih Chiapas in Guerrero, dalje indijansko gibanje v Boliviji, ki zajema osemdeset odstotkov vsega prebivalstva, podobni pojavi v Peruju in Ekvadorju in še marsikje. Huntington govori o spopadih med civilizacijami, vendar je očitno, da mu gre v prvi vrsti za trenje med kulturami, pozneje šele med civilizacijami. V zadnji knjigi (*Who are we: The challenges to America's National Identity*, maj 2004) govori jasno o kulturah, vendar samo znotraj ZDA. Razpravlja o negotovi prihodnosti ZDA in ugotavlja, da se tam pospešeno dogaja spreminjanje identitete, in sicer tako, da se uveljavljata namesto ene dve kulturi, anglosaksonska in španskoameriška (Huntington, 2004).

Nasprotje med kulturami vidimo posebno v Latinski Ameriki. Težave na spodnjem delu ameriške celine izhajajo predvsem iz dejstva, da ni bil zadostno vzpostavljen stik med različnimi kulturami. Zato prihaja do trenja med njimi, iz tega pa do neštetih konfliktov, ki so na tej celini že kar kronični.

Preden preidemo h kritični oceni problematike, je treba pojasniti, kaj razumemo pod pojmom kulturna identiteta.

KULTURNA IDENTITETA

Ko obravnavamo ta pojem, je treba imeti pred očmi, da gre za identiteto vsakega posameznega naroda, ki je znotraj človeške skupnosti. Slovar pove, da je identiteta »obstajanje bitja v svoji posebnosti prek vseh menjav in danosti«. »Kar je, je.« »Česar ni, tega ni.« V matematiki je identiteta »trajna enakost,

čeprav se spreminja vse, kar ni stalnica«. Gre torej vedno za isto bitje, čeprav se menjava vse, kar ne spada k njegovemu bistvu, ki ostaja nespremenjeno. Poudarek je na »istosti« bitja. Kadar imamo opraviti s človekom, vemo, kdo je, samo če je ta res to kar je. Če ni, smo v negotovosti. Včasih kdo zamenja fizično, duševno ali moralno identiteto, tako da ni več on in postane druga oseba. To se lahko dogaja tudi naravnim, družbenim ali moralnim skupnostim. Če narod zaradi vpliva njemu tujih elementov nekaj časa prisvaja drugačne vrednote in ravnanja, kot so njemu lastna, spreminja svojo identiteto in postaja nekaj drugega. Kulturna identiteta je torej srčika naroda.

Verjetno je izmed filozofskih pojmov najtežje opredeliti in označiti kulturo. Kulturo so začeli omenjati šele v času Bacona, določeno vsebino pa ji je dal Herder v 18. stoletju. Etimološko se povezuje z idejo gojenja: colo, cultus, kar pomeni obdelovanje. Vse, kar je gojeno, se razlikuje od naravnega, samodejnega. Narava in kultura sta torej nasprotna pojma. Narava je to, kar zraste samo po sebi, nastaja iz sebe, raste samo in postaja iz svoje rasti to, kar je. Torej je v območju tega, kar že obstaja. Kultura pa je vse, kar povzroča človek, kar hoté napravi in vrednoti, ker hoče delovati z mislijo na vrednost, ki naj bi jo dal stvari. Svet kulture je svet vrednot. Ne gre več samo za preprosto stvarnost, stopili smo v drugačno, višjo stvarnost (Poviña, 1961).

V širšem pomenu je mogoče opredeliti kulturo kot skupek vrednot, ravnanja, naziranja, usmerjenosti ter podzavestnih domnev in verovanj, ki prevladujejo med osebami v določeni družbi (Huntington, 2001,17).

Približno pred dvema desetletjema se je spet poživilo razglabljanje o kulturi in njenem odnosu do posameznih vrednot, pa tudi o vplivu vrednot na politično, gospodarsko in družbeno dogajanje. (Aprila 1999 je bil v Massachusettsu simpozij z naslovom Kulturne vrednote in človekov napredek) (Huntington-Harrinson, 2001).

Med odprtimi vprašanji nas posebej zanima, ali je sploh mogoče menjati kulturo, naj bo prostovoljno ali po nasilju. Vprašanje je treba obravnavati na široko in globoko. Nanaša se namreč na temeljne danosti. Kako obsežna bi lahko bila menjava in na kakšen način bi se zgodila? V vsaki družbi se dogaja neprestano spreminjanje, ki ga niti ne opazimo, tako imenovano metabolično spreminjanje (Murillo Ferrol, 1972,84). Bistveno pomembno

je, da se identiteta ne izgublja s prostovoljnimi spremembami in ne jemlje z nasiljem. Če organizmi v kulturnem preobražanju ne menjavajo ali ne izgubljajo svoje identitete, ampak jo s privzemanjem drugih vrednot samo utrjujejo, je tako spreminjanje treba celo želeti, saj se privzemajo nove vrednote, ki ne nasprotujejo prejšnjim in jih ne spodrivajo.

Ustavimo se na kratko ob tem, kaj razumemo pod vrednoto. O teoriji vrednot se je začelo govoriti z Maxom Schelerjem (1926) (Aftalion, 1994, 762). Teorija se je razvila v dve smeri, objektivizem in subjektivizem. Sprejeti je mogoče samo objektivizem, saj imajo vse kulture nekatere skupne vrednote, ki so lastne naravi vseh ljudi.

Harrison našteva temeljne vrednote in se opira na deklaracijo OZN o človekovih pravicah. Verjame, da bi se večina ljudi na svetu strinjala z mnenjem, da je življenje boljše kot smrt, zdravje boljše kot bolezen, svoboda boljša kot sužnost, blaginja boljša kot revščina, izobraženost boljša kot nevednost in pravica boljša kot krivica (Harrison, 2001,31).

Pri naštevanju vrednot je treba upoštevati predvsem tiste, ki so v samem bistvu človekove osebe, in se torej ne smemo izgubljati v iskanju manj pomembnih. Tako imenovani »kozmpopolitski intelektualci«, se radi zapletajo v abstrakcije in v ideje, ki mnogokrat nimajo nobene zveze s stvarnostjo (Schweder, 2001, 224).

Imamo pa o tej stvari pomemben vir idej v neštetih dokumentih cerkvenega učiteljstva (Doctrina Pontificia, 1958). Posebej je treba spomniti na pismo Janeza Pavla II. za svetovni dan miru 1. januarja 2001 z naslovom Dialog med kulturami za civilizacijo ljubezni in miru. Papež v njem razčleni pojav kultur in razlik med njimi ter njihovo pomembnost, opozori pa tudi na nevarnosti zaradi globalnega povezovanja. Potem pa opomni na skupne vrednote solidarnosti, miru, življenja, vzgoje, odpuščanja in sprave (Mensaje, 2001).

Zanimivo je stališče Finkielkrauta, ki je drugačno od drugih, čeprav priznava univerzalnost vrednot. Analizira ideje, ki so se pojavile v Evropi ob koncu 18. stoletja pri Herderju in so se razvijale v 19. stoletju kot narodnostno načelo. Finkielkraut se opira na Herderjevo pojmovanje naroda, da namreč vsak narod kaže posebnosti, ki jim ne more uiti. Vsakemu posamezniku so neizbežno vdlane vrednote, ki so lastne samo njegovemu narodu. Nato pa vendar spomni na Goetheja, ki je bil

na začetku pod vplivom Herderjevih idej, a je pozneje krenil na lastno pot. Goethe je končno pri sebi izdelal stališče, ki ga je izpovedal s temi besedami: »Kot človek in državljani mora pesnik ljubiti domovino. Domovina njegove pesniške sile in izpovedi pa so Dobrota, Plemenitost in Lepota, ki niso povezane z nobenim določenim krajem ali deželo, ampak jih osvaja in izpoveduje povsod, kjer jih najde.« (Finkielkraut, 1987,42). Te besede dajejo razumeti, da ni pravega nasprotja med resnično partikularno vrednoto in resnično vesoljno vrednoto. Kar je posebnega, se hrani in krepi v vesoljnem ter velja isto tudi v nasprotni smeri.

Kljub vsemu pa še vedno razpravljajo o tem, ali imamo ljudje sploh skupne vrednote ali ne. V zvezi s tem se pojavlja vprašanje, ali je dopustno vplivati, da se partikularne vrednote in kultura menjavajo in prilikujejo univerzalnim (Harrison, 2001,31).

Osebnostno kritično gleda na to vprašanje Jean Baudrillard. Ugotavlja, da pojav globalizacije, ali po njegovo mundializacije, ni isto kot univerzalnost. Globalizacija se nanaša na tehniko, trgovanje, turizem in informacijo. Vrednote človekovih pravic, svoboščin, kulture in demokracije pa so univerzalne. Globalizacije ni mogoče več ustaviti, univerzalnost pa se oddaljuje. Vsaka resnična kultura se vtaplja v univerzalno. Kultura, ki prehaja v univerzalno, izgublja svojo posebnost in odмира. Odmirajo kulture, ki se morajo priličiti drugim po nasilju, odмира pa tudi naša, ki hoče biti univerzalna. Razlika je v tem, da druge odmirajo v svojih posebnostih, in je to lepa smrt, medtem pa mi odmiramo zaradi opuščanja vseh svojih vrednot in je ta smrt tragična. Neizogibno je – tako Baudrillard – da se vsaka vrednota dviga v univerzalnost, ne grede na to, da se s tem, ko se povzdigne, tudi zniža. Globalizacija prinaša z izmenjavanjem vrednot konec njihove univerzalnosti. To je triumf enotnosti nad univerzalnim umovanjem. Globalizira se celo univerzalnost. Demokracija in človekove pravice se ponujajo kot kateri koli proizvod na svetu, petrolej ali kapitali. Sklene z ugotovitvijo, da nas skupaj obvladujejo trije pojavi: globalizacija v izmenjavi, univerzalnost vrednot in posebnost v izpeljavah. Položaj se spreminja na slabše, ker univerzalne vrednote izgubljajo veljavo in upravičenost. Dokler so se samo odpirale navzven, so se mogle s svojimi posebnostmi vraščati v univerzalno kulturo različnosti. Zdaj s tem ne uspevajo več, ker globalizacija na pohodu briše vse razlike in zanikuje vrednote ter uveljavlja brezsmiselno nekulturnost. Ko izginja univerzalnost, pa ostaja

samo vsemogočna svetovna tehnostuktura, ob kateri ostajajo posebnosti ločene in prepuščene same sebi. Baudrillard ni optimist, vendar pa dopušča, da ni še vse izgubljeno (Baudrillard, 2000).

ODNOS MED KULTURAMI IN MOREBITNA NEZDRUŽLJIVOST MED NJIMI; »VIŠJE« IN »NIZJE« KULTURE

Splošno mnenje je, da so posamezne kulture zaprt svet in da jih ni mogoče vcepljati na druga okolja. Nemogoče je hkrati pripadati dvema kulturama. Prav tako ni mogoče neposredno prehajati iz ene v drugo. Prehajanje je lahko samo dolgotrajno in postopno. Čas prehajanja v drugo kulturo je toliko krajši, kolikor več je skupnih vrednot v prejšnji in novi kulturi. V vsakem primeru pa poteka prehajanje skozi univerzalnost posameznih vrednot, tako kot izrazi Goethe: Prehajanje je mogoče, kadar ni neskladja med pravo posamezno vrednoto in pravo univerzalno vrednoto.

O tem vprašanju razpravlja Michael Walzer, posebej o multikulturalizmu in o mirnem sožitju med skupnostmi z različno zgodovino, kulturo in identiteto. Mirno sožitje je vedno nekaj dobrega in vrednega. Sožitje se lahko organizira v različnih političnih ureditvah, od ureditve pa bo odvisno, kako se bo oblikovalo moralno stanje. Noben politični sistem ni edino in splošno veljaven, to pa je relativistično gledanje. »Misel, da naše odločitve niso vezane na nobeno univerzalno počelo in da je odločitev, ki je pravilna v enem položaju, lahko napačna v drugem, je res relativistična. Tudi najboljši politični sistem je res dober samo, če je primeren glede na zgodovino in kulturo določene skupnosti.« Kmalu pa se avtor spet vrne k univerzalizmu: »S tem, da se pobuja mirno sožitje različnih skupin ali posameznikov, pa ni rečeno, da bi se smele dopuščati vse mogoče razlike, resnične ali dozdevne.« (Walzer, 1998:19). Toleranco bi izvajali iz ideje o spoštovanju različnosti kultur. Kulturna ali verska različnost je lahko sprejemljiva, če niso napadene temeljne vrednote večinskega dela skupnosti, kot niso na primer v ZDA, ki ima maloštevilčne sekte in zelo izolirane skupine. Ni pa lahko sprejemati sobivanja z večjimi skupinami, ki ogrožajo splošno uveljavljene vrednote. Tak primer je današnja Evropa, ki doživlja priliv številnih islamskih priseljencev. (Walzer, 1998,76).

Znašli smo se zdaj pred problemom nestrpnosti, ki se posebej rad pojavlja v imperijih, narodnih državah in skupnostih priseljencev. V teh sistemih se ne pobuja strpnost do drugačnega, ampak se poudarja potreba po enotnosti in ekskluzivnosti. Središče imperija teži k temu, kar označuje narodno državo. To se je videlo v 19. stoletju pri rusifikaciji ali v 20. stoletju pri severnoamerikanizaciji. Takih primerov je veliko.

KULTURE V LATINSKI AMERIKI

Prehajamo k določnejši problematiki tukajšnjega dela sveta. Katere kulture so si stale nasproti in se včasih ostro spopadale? Najprej sta bili to španska in portugalska kultura proti indijanskim. Kultura Indijancev je bila iz nekega splošnega vidika enotna, čeprav so se rodovi včasih zelo razlikovali med seboj. Kolonizatorji, ki so sicer imeli vsi katoliški svetovni nazor, pa so se v miselnosti razlikovali. Španci in Portugalci niso uvajali enakega kolonialnega sistema in so tudi različno delovali. Španci so bili bolj nesebični, čeprav so v Ameriki hoteli tudi obogateti. Po narodnem značaju so bili bolj idealisti, vendar so se našli med njimi tudi samoljubni ljudje. Delali so za slavo Boga in kralja, nekaj pa tudi v svojo korist. Portugalci so bili drugačni. Doma so se vedno čutili ujete med morjem in Španijo, ki so jo imeli za edino možno bližnjo njim sovražno deželo. Zato so odšli navzven, po morju, kjer jim ni nobeden zapiral poti, da zgradijo svoj imperij. Označeval jih je izrazit pragmatizem ki označuje danes tudi njihove amerikske naslednike in dediče, današnje Brazilce.

Omenjenim trem kulturam sta se pridružili še afriška z dovajanjem črnskih sužnjev in anglosaksonska iz ZDA.

Severnoameriška kultura se od vseh drugih zgodovinsko zelo razlikuje. Max Weber razlaga v eseju o protestantski etiki in duhu kapitalizma, da je severni Amerikanec razumski, urejen, marljiv in uspešen. Ta tip človeka se je moral prej ali slej soočiti z drugačnimi in v tem soočenju se je razvijala celina v to, kar poznamo danes.

Na južnem delu ameriškega kontinenta vidimo, da je kulturno prazen. Skoraj nikjer ne najdemo lastnega kulturnega modela. Izvirne indijanske kulture so izginile ali so tako potisnjene v ozadje, da jih ne moremo upoštevati. Izpodrinili sta jih evropski kulturi, ki nista skrbeli – razen jezuitov v misijonih –,

da bi se resnične vrednote obeh kultur polagoma spajale v nekaj novega.

Zato ni bilo v Latinski Ameriki nobene države, v kateri bi živelo ljudstvo z jasnimi in trdnimi kulturnimi oznakami. Današnje države so se izoblikovale v več ali manj neurejenih razmerah po volji rodovnih poglavarjev (caciques) in krajevnih mogočnejšev (caudillos), okoli katerih so nastajale oligarhije, z njimi pa institucije, ki so služile predvsem osebnim interesom ljudi na oblasti. V takem stanju je bilo dano želeti samo, da bi se našel tak oblastnik, ki bi imel vsaj nekaj poštenja in bi bil malo bolj odprt v svet. A takih ljudi je bilo malo. Samodržci so si sledili drug drugemu, institucije pa so bile slabotne in krhke. Zato je ta del celine tako nestanovit in ni videti luči na koncu predora, ki bi zbujala nekaj upanja, da se bo vendarle kaj spremenilo.

ZGODOVINSKI PRIMER

DOBREGA SOŽITJA – JEZUITSKI MISIJONI

Za zgodovino medkulturnih odnosov je zelo pomemben primer jezuitskih misijonov v Paragvaju, ki je izmed vseh poznanih najbolj izviren. Primer je posebno zanimiv, ker je zaključen, ima začetek, razvoj, razcvet in konec. Dogajal se je pred dvema stoletjema in je torej od tedaj preteklo dovolj časa, da ga moremo preučevati umirjeno. Pri tem podjetju je posebno pomembno, da so se spojile različne vrednote. Jezuitski red je kaj takega poskušal tudi drugje po svetu, na primer v Indiji, vendar mu je samo v Južni Ameriki uspelo zgraditi to, kar mnogi imenujejo utopija. Podjetje je vzdržalo poldrugo stoletje in ga je leta 1768 sredi poti pretrgal izgon reda.

Jezuiti so prišli v Paragvaj leta 1585 z naročilom španskega kralja, naj udomačijo in pokristjanijo gvaranijske rodove, ki jih prej konkvistatorji niso mogli pokoriti s silo. V redukcijah naj bi organizirali z Indijanci gospodarsko in vojaško silo, ki bi bila protiutež kolonom ter civilnim in vojaškim oblastem, ki so delale bolj za svoje interese kot za tiste, ki so zanimali špansko krono. Končno naj bi z redukcijami zadrževali pavlistične tolpe, ki so vdirale v deželo, jo pustošile in v njej lovile sužnje. Kot meni Lucía Gálvez, beseda redukcija danes ne zveni dobro, takrat pa ni imela slabšalnega prizvoka, ker ni napovedovala kakega odvzemanja in utesnjevanja. Pomenila je zbiranje, zdru-

ževanje. Redukcija je bil kraj, na katerem naj bi divji ljudje postali civilizirani in bi se v krščanstvu rešili barbarstva. Navadili naj bi se na politično in bolj človeško življenje ter opustili nezdrave in družbenemu življenju nasprotna navada, kot so nomadstvo, golota, mnogoženstvo, žrtvovanje ljudi, kanibalizem in druge. Treba pa je vedeti, da Gvaranijci sicer niso razvili tehničnih, političnih in družbenih pojmov, imeli pa so zavest, da so povezani z nadnaravo in božanskim. Tega prvi misijonarji niso opazili, pozneje pa si je eden izmed njih, Ruiz de Montoya, privzel nekega Indijanca celo za duhovno vodstvo.

Jezuiti niso za svoje poslanstvo imeli samo širjenje krščanstva. To se je začelo na različne načine že prej, kmalu po osvojitvi. Jezuiti so se lotili pokristjanjevanja na poseben način. Njihove redukcije so bile izjemen poskus, ki se ni v času protireformacije ponovil nikjer drugje. Jezuiti so hoteli navaditi Indijance na drugačno življenje, a tako, da bi ohranili svoj jezik, svojo kulturo, svoje običaje in pradedne navade. To jim je bilo glavno vodilo. Domačine so hoteli obvarovati predvsem pred španskimi koloni in suženjskim delom na njihovih posestvih, kjer so množično umirali od lakote, izčrpanosti in bolezni, ki so jih prinesli Evropejci. Jezuiti so torej hoteli reševati Indijance pred posplošenim etnocidom. Šele potem so vcepljali v njihovo miselnost krščanske vrednote. (Roa Bastos, 1991,16,18). Tudi Furlong podčrtava, da se je jezuitski red najbolj proslavil s tem, da je bil povsod, a največ na območju Srebrne reke, najbolj prizadeven in požrtvovalen branitelj primitivnih rodov. (Furlong, 1994,37).

Jezuiti so začeli s svojim delom na za kolonizatorje neobičajen način: Naučili so se najprej krajevnega jezika. Z znanjem in uporabo domačega jezika jim je bilo omogočeno poučevanje, postavljanje gospodarske in politične organizacije, uvajanje umnega poljedelstva, preurejanje družbenega življenja, pospeševanje zdravstva, uvajanje umetnosti, posebej glasbene in stavbarske, ter obrtniških spretnosti in toliko drugega. Drugače kot so bile absolutistične in fevdalne kolonije, so jezuiti hoteli organizirati versko in človeško usmerjene skupnosti, ki so bile v začetkih sicer nekaj posebnega in ločenega, katere pa naj bi potem kazale pot k preusmeritvi kolonialnega režima iz rastočega nereda in propadanja. (Roa Bastos, 1991,28).

Presenetljivo je, da so delo jezuitov pohvalili razsvetljski misleci Voltaire, D'Alembert in Montesquieu. Pravijo, da so z »jezuitsko državo« dokazali, da je evropski um zmožen ustva-

riti družbo po svoji zamisli. Tudi liberalci in socialisti so s temi uspehi jezuitov dokazovali, kakšno veljavo ima racionalizem. Hegel je sicer ugovarjal, češ da Indijanci še niso osamosvojeni, vendar je priznaval, da so jezuiti znali v njih razviti čut za nove potrebe, iz katerega prihaja ves napredek. Montesquieu je »jezuitsko državo« primerjal celo s Platonovo republiko. (Morner, 1967,105).

Gálvez ugotavlja, da pri zasnavljanju tega podjetja ni bilo nobene ideologa ne pobudnika in tudi ne natančnega vnaprejšnjega načrta. Vse je bilo uspeh skupnega hotenja mnogih, ki so usklajevali ideje in pobude za reševanje konkretnih problemov skladno z usvojenim življenjskim idealom. Povedati je treba, da so Indijanci radi sprejemali novosti, ki so jih sicer omejevale v načinu življenja, ker so zaupali tujim »chamanom« in njihovem Bogu. Eni misijonarji so prinašali nove zamisli, drugi so jih pretehtavali, spet drugi so v potrebah zanje prosili, drugi jih uresničevali, vsi pa so prispevali k skupnemu verskemu, družbenemu in gospodarskemu podjetju s svojo razumnostjo, iznajdljivostjo in dobro voljo. (Gálvez, 1995,113).

Roa Bastos spominja, da skoraj vsi raziskovalci imenujejo jezuitske misijone v Paragvaju utopija. Primerjajo jih z modeli klasičnega in razsvetljenskega humanizma od Platonove republike do fiktivnega otoka, ki je podlaga Erazmu Rotterdamskemu in Tomažu Moru za Utopijo. Roa Bastos in Gálvez se strinjata v tem, da je »utopična misel stopila v zgodovino in se v njej udejanila, s tem pa prenehala biti utopija. Kraj, ki je bival samo v domišljiji, je postal stvarnost. Fantazijska zamisel o idealni vladavini zamre in se celo spremeni v svoje nasprotje, ko postane resničnost in se usmeri tja, kamor kažejo nasprotujoči si interesi«. Misijoni so bili nekaka nastajajoča država ali zasnova države ali miniaturnen model narodne države. (Roa Bastos, 1991,31).

V prvih desetletjih 17. stoletja je trideset rodov v misijonih živelo mirno in je napredovalo materialno, družbeno in kulturno. Obširen sistem naselij, obdelane površine in gospodarskih naprav je obsegal več kot 100.000 km² od Paragvaja na vzhodu do argentinske Mezopotamije in ozemlja ob reki Urugvaj na meji z Brazilijo. Na njem je prebivalo 200.000 Indijancev. Sto let po ustanovitvi leta 1610 je tam cvetela najpomembnejša gospodarska, družbena in kulturna zamisel na vsem obširnem teritoriju kolonije. Z umnim poljedelstvom so misijoni dosegli vrhunsko pridelavo bombaža in čaja mate. V kulturnem pogledu

je treba predvsem podčrtati, da so jezuiti rešili Gvaranijce, da niso izumrli in sta se ohranila njihov jezik in kultura, čeprav z nekaterimi spremembami, ki so bile neizogibne zaradi vpliva drugih kultur in tudi medsebojnega pomešavanja, kar pa je bilo vsekakor boljše, kot če bi se mešali z biološko in etnično tujimi elementi. Prvič se je zgodilo, da je koloniziranemu ljudstvu ostal njegov jezik za sporazumevanje na vseh stopnjah in da je obveljal namesto jezika kolonizatorjev. Zato je gvaranščina še zdaj eden od dveh uradnih jezikov v Paragvaju, kjer ga ljudstvo tekoče govori. Enakega primera ni bilo nikjer drugje v Ameriki in tudi ne v Afriki. Misijoni so imeli prve tiskarne osemdeset let prej kot Buenos Aires, ki je bil sedež kolonialne oblasti in podkralja. (Roa Bastos, 1991:34).

Misijonarji torej niso podcenjevali avtohtone kulture in niso z oznanjevanjem krščanstva vsiljevali španske kulture, ki se je razvila v drugačnih okoliščinah, kot so bile v Južni Ameriki. Tako so že pred stoletji uveljavili načelo, ki velja v današnjem času, da se ne sme s širjenjem krščanstva in vpeljevanjem tehničnih pridobitev vsiljevati tuja kultura, ki naj bi izrinila domačo. (Armani, 1988,159,215).

V dobi tudi južnoameriških integracijskih procesov, ko gre za povezovanje in sporazumevanje med narodi, je preučevanje jezuitskih misijonov postalo posebej pomembno. (Maeder, 1996,10).

SKLEPNE MISLI

Pomislimo zdaj, ali ne bi bil tukajšnji del Južne Amerike zelo drugačen, če bi jezuiti mogli nadaljevati započeto delo, ki še ni bilo toliko utrjeno, da bi moglo teči naprej po izgonu reda. Notranje nedovršenosti še niso bile presežene, od zunaj pa so organizacijo ogrožali drugi dejavniki in so jo ovirale neugodne okoliščine. Vrstili so se direktni napadi razbojniških tolp, bandeirantes, indijanska območja niso imela meja in je bilo zato vedno več ljudi, ki jih je bilo treba kultivirati, vodilni ljudje kolonije so podjetju nasprotovali in mu neprestano postavljali ovire, vplivalo pa je tudi neprijazno ideološko razpoloženje v Ameriki in še posebno v Španiji, ki je imelo za politično nevarno, kar se je oblikovalo v misijonih. Bali so se, da bo nastala močna država s trdnimi političnimi, socialnimi in gospodarskimi temelji. Če pogledamo na poznejšo zgodovino, vidimo, da je bil osamosvojitveni proces v španski Ameriki toliko zasidran, da

je samo štirideset let po izgonu jezuitskega reda privedel do majskih dogodkov leta 1810 (Revolución de Mayo). Jezuiti so prvi in bolj kot kdor koli varovali in pospeševali življenje Indijancev in njihovo blaginjo. Zvesti svojim miselnim temeljem in ob upoštevanju političnega dogajanja v Španiji bi kljub temu, da so bili vdani kralju, verjetno spremljali in podpirali, morda celo vodili osamosvojitveno gibanje, vendar vedno po načelih, ki so jih imeli za podlago kakršnegakoli političnega dela. V majskih dogodkih so se sicer sklicevali na teorijo jezuita Suáreza, da se suverenost vrne k ljudstvu, kadar je vladar ne more zagotavljati. A so se nanj sklicevali le v tej točki. Z jezuitskim vodstvom osamosvojitvenega procesa se nebi bilo treba sklicevati na gesla in ideje francoske revolucije, ki so bile misijonom in vsej španski Ameriki tuje, razen prav ozkemu intelektualnemu vodilnemu krogu, ki je na njihovi podlagi izvajal in tudi izvedel osamosvojitvev.

S tem, da so se pozneje premešali elementi narodne države z nasprotnimi idejami absolutizma, je prišlo v Paragvaju do enoosebnega diktatorskega režima. Absolutizem se je polastil vsaj nekaterih delov Latinske Amerike. Samodržni mogočnejši, caudillos, so dvesto let vodili dogajanje v Latinski Ameriki in ga ponekod vodijo še zdaj.

To je bilo tuje jezuitskim zamislim, ki so jih udejanjali v misijonih skozi 150 let. Če bi jih mogli nadaljevati, bi lahko izoblikovali v Južni Ameriki vsaj eno politično tvorbo, ki bi bila ravnotežje ameriškega severu. Tam so zgradili državo na trdnem enotnem temelju puritancev, ki so že na ladji Mayflower razglasili ideje, ki so jih potem vztrajno in prizadevno udejanjali. Če bi prišlo do takega ravnotežja, bi bila ameriška celina bolj stabilna, bilo bi več medsebojnega spoštovanja, ker ne bi bilo nagnjenja po obvladovanju šibkih, in bi se morda ustvarila celo kontinentalna skupnost, kot je zdaj v Evropi, ki je vendar preživela toliko vojn. Tako pa imamo na eni strani močan sever, na drugi strani pa šibek in razdrobljen center in jug z negotovo prihodnostjo.

Ob tem, kar smo rekli o notranjem razmerju pri Severnoamerikancih, je treba povedati, da tam niso v srečanju več kultur imeli nobenega obzira do prvotnih kultur. Indijanci so bili iztrebljeni in je od njihove kulture ostalo samo nekaj sledi. Drugače je bilo na jugu od Velike reke. Tam se je avtohtoni element ohranil, vendar je izgubil lastno kulturo. Prvotnih kultur skoraj

ni več, kolikor je ostalo od njih, pa je porinjeno v ozadje, ker prevladujejo »višje« evropske kulture. Prejšnje kulture se z novimi niso spojile, zato je nekdanja španska Amerika atomizirana in kulturno prazna ali vsaj zmedena. Tako imamo zanimivo pričevanje nekoga, ki je v argentinski provinci Salta srečal Indijance rodu Toba in Wichi ki so še pred nedavnim govorili v svojih jezikih, ne pa v španskem. Izražati pa so se znali v tekoči angleščini, ki so jo dobili od anglikanskih pastorej misijonarjev. Hkrati z jezikom so jim dali občutek nove pripadnosti, ko se prejšnje niso več zavedali.

Leta 2001 je bila v Quebecu, Kanada, na tretjem vseamerškem posvetu predložena pobuda, naj se pospešuje indijanska kultura in sploh spoštuje kulturna raznolikost. Pobuda je bila prepozna in tudi ne posebno prepričljiva, saj je bila med osemnajstimi predlogi uvrščena na predzadnje mesto. Ob drugih predlogih se zdi, da je bil ta pridlan prisiljeno in kot nekaj postranskega. Vendar je tudi take pobude treba pozdraviti, ker vsaj nakazujejo problem in vabijo k reševanju.

Zavedamo se, da je lahko brez pomena govorjenje o tem, kaj bi bilo, če bi bilo drugače. Razmišljati o tem, kar se ni zgodilo, in potem sklepati, kaj bi nastalo, če bi bilo drugače, je vsaj prazno in brezplodno, lahko pa je tudi nevarno, ker bi peljalo v preveliko idealiziranje. Vendar imamo dovolj poznanih dejstev, da jih moremo vzporejati s prej povedanimi zaključki. Če ne več, moremo vsaj razmišljati o vzrokih, zakaj je danes v Latinski Ameriki toliko političnih problemov. Morda se prek razumevanja sedanjosti porodi kaka misel za akcije v prihodnosti.

Lansko leto je Organizacija združenih narodov v Bruslju predložila poročilo o razvoju človeštva, ki se nanaša prav na predmet te razprave. Osrednja misel v njem je, da demokracija in skladen razvoj ne odvrčata naraščajočih zahtev po upoštevanju in vključevanju različnih etničnih, verskih in jezikovnih skupin. Poročilo zahteva, da se politično uveljavi multikulturalnost, v kateri bo dopuščena drugačnost in zagotovljena kulturna svoboda, tako da bodo vsi smeli govoriti svoj jezik, živeti po svoji veri, gojiti svojo kulturo in utrjevati identiteto.

Poročilo se očitno strinja s tem, kar se je dogajalo v misijonih v razponu stopetdesetih let. Zahodna civilizacija nima v sebi vse samo dobro, vendar pa ima veliko vrednot, ki jih lahko ponuja tudi povsem drugačnim kulturam, ne sme pa jih vsiljevati. Ne gre za ustvarjanje utopij, ampak bi bilo treba delati na

tem, kar je v latinskoameriškem svetu kljub vsemu še vedno živo. Ne vemo, s kakšnimi nasprotnimi silami se bodo zamirajoče kulture morale soočiti zaradi naraščajoče globalizacije. Taka tuja sila je španski jezik, v katerem so bili vzpostavljeni prvi stiki Amerike z zahodno civilizacijo. Obenem s španščino je treba upoštevati tudi krajevne jezike in jih narediti knjižne s slovnico in slovarji. To je stvarnost, iz katere je mogoče izvajati nove stvarnosti. Ogibati pa se je treba prezgodnjih utopij, ki bi jih umišljali zgolj razumsko. Tu ne mislimo na utopije, kot so bile Platonova in Tomaža Mora, ki sta snovala ideje za boljše urejanje družbe. Mislimo na marksizem indijanskih voditeljev v Boliviji, ki se ne menijo za reševanje prastarih izumirajočih kultur quechua in aymará. Marksizem je pojav, ki se je začel in končal v moderni dobi. Avtohtone kulture, ki se niso razvile, a so še vedno prisotne, pa z marksizmom niso združljive. Mešanica bi bila eksplozivna in bi služila revoluciji, ne bi pa začejala ničesar trajnega.

Zdaj gotovo ni več mogoče vzpostavljati tega, kar je bilo porušeno pred dvema stoletjema in se prav za prav še vedno uničuje. Ker pa je le še nekaj avtohtonih skupin in kulturnih elementov, je neizogibno potrebno, da politične odločitve upoštevajo njihove kulturne posebnosti. Samo tako bo srednja in južna Amerika, v celoti in v svojih delih našla resnično identiteto, s tem pa pridobila pred meddržavno skupnostjo ugled in zaupanje.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

Aftalión, E. y Vilanova, J. 1994. *Introducción al derecho*. Buenos Aires: Abeledo Perrot.

Armani, Alberto, 1988. *Ciudad de Dios y Ciudad del Sol. El estado jesuita de los guaraníes*. Mexico: Fondo de Cultura Económica.

Baudrillard, J. 2000. *Pantalla total*. Barcelona: Anagrama.

Cardiel, José, 1994. *Breve relación de las Misiones del Paraguay*. Buenos Aires: Secretaría de cultura de la Nación-Ed. Theoria.

Doctrina Pontificia II. 1958. *Documentos Políticos*. Madrid: B.A.C.

Fernández Bravo, A. 2000. *La invención de la nación. Lecturas de la identidad de Herder a Homi Bhabha*. Buenos Aires: Ediciones Manantial.

- Finkelkraut, A. 1994. *La derrota del pensamiento*. Barcelona: Anagrama.
- Furlong, Guillermo, 1994, *Los jesuitas y la cultura rioplatense*. Buenos Aires: Secretaría de Cultura de la Nación-Biblos.
- Galvez, Lucía, 1995. *Guaraníes y jesuitas. De la Tierra sin Mal al Paraíso*. Buenos Aires: Sudamericana.
- Grondona, M. 1993. *Bajo el imperio de las ideas morales*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana.
- Huntington, S.P. y Harrison, L.E. 2001. *La cultura es lo que importa. Como los valores dan forma al progreso humano*. Buenos Aires: Planeta.
- Huntington, S.P. 1997. *El choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. Buenos Aires: Paidós.
- Huntington, S.P. 2004. *Who are we: The challenges to America's National Identity*. S & Schuster.
- Juan Pablo II. 2001. *Dialogo entre las culturas para una civilización del amor y de la paz*. Roma. Jornada Mundial de la Paz, 1 de enero.
- Maeder, Ernesto J.A. 1996. *Aproximación a las Misiones guaraníes*. Buenos Aires: EDUCA
- Morner, Magnus. 1968. *Actividades políticas y económicas de los jesuitas en el Río de la Plata*. Buenos Aires: Paidós.
- Murillo Ferrol, F. 1972. *Estudios de Sociología Política*. Madrid: Tecnos.
- Poviña, A. 1961, *Sociología*. Córdoba. Assandri.
- Roa Bastos, Augusto. 1991, *Tentación de la utopía: La república de los jesuitas en el Paraguay*, Barcelona: Tusquets.
- Walzer, Michael, 1998. *Tratado sobre la tolerancia*. Barcelona: Paidós.
- Weber, Alfred. 1993. *Historia de la cultura*. México: Fondo de Cultura Económica.

Poglavja

- Harrison, L.E. 2001. ¿Por qué la cultura importa?, en Huntington-Harrison, *La cultura es lo que importa*. Introducción: 21-40.
- Schweder, R.A. 2001. Mapas morales, vanidades del "Primer mundo" y los nuevos evangelistas, en Huntington-Harrison, *La cultura es lo que importa*. Cap. 12: 224-248.

STOLETNICA ROJSTVA RUDA JURČECA

Letos obhajamo stoletnico rojstva Rude Jurčeca. Rodil se je namreč 1. aprila 1905 v Ormožu. Obenem pa poteka tudi 30. obletnica njegove smrti, dne 4. novembra 1975 v Buenos Airesu. Pokojni je bil soustanovitelj in dolgoletni predsednik Slovenske kulturne akcije, sourednik Vrednot in Meddobja, urednik Glasa, urednik Smeri v slovensko državo, Sija Slovenske Svobode, pisatelj pomembnih leposlovnih umetnin in spominov, politični esejist in časnikar, zaslužen za slovenstvo v domovini in emigraciji v njega najrazličnejših duhovnih območjih. V Sloveniji so se ga spomnili z raznimi prireditvami. Mi mu kot skromen spomin poklanjamo te strani, kjer objavljamo spominski članek Božidarja Finka, nagrobni govor istega avtorja, in pokojnikov članek v drugi knjigi Vrednot, kjer analizira razvoj slovenske državne miselnosti, z naravnost preroškim zaključkom.

Uredništvo

BOŽIDAR FINK

RUDA JURČEC
IN NJEGOVA REPUBLIKA DUHOV

Preteklo je sto let od rojstva in trideset let od smrti ene od markantnih osebnosti, ki so dvigale slovenski zdovski skupnosti, posebej kot politični emigraciji, pomembnost za narodno celoto. V času, v katerem je bilo slovensko ljudstvo ukleščeno v okvir širše državne skupnosti ter oropano duhovne in vsakršne druge svobode, je politična emigracija morala nositi funkcijo edine opozicije proti totalitarnemu režimu, obenem pa hotela prispevati slovenstvu nove zaklade duha. Ruda Jurčec se je zapisal temu dvojnemu poslanstvu in je v delu zanj izgo-reval.

Po videzu smo ga poznali kot skromno, malo negotovo, včasih kar neboljeno osebo. Z ljudmi, ki so mu bili blizu, je bil dostikrat obotavljajoč, posebno kadar je vabil k sodelovanju. Tudi njegovo razmišljanje se je včasih zdelo nedodelano, ostajalo je v svetu idej in ni nakazovalo poti k uresničevanju. Zunanji videz je kazal na mnogoličnega, morda tudi zamotanega človeka, vendar je bilo kmalu mogoče uvideti, da ta podoba ne izraža njegove celotne osebnosti. Pri vsej zunanji mehkobnosti in vljudnosti je znal biti tudi strastno bojevit, posebno kadar je moral odbijati napade, ki so mu bili dostikrat krivični. Pri tem se je še bolj zapiral v oklep svojih idej, za katere je iskal privržen-cev, in mu ni veliko pomenila osebna priljubljenost. Jurčeca je torej označevala dvojnost. Za ideje, ki so se nekaterim zdele blodne sanje, je sam ves gorel in navduševal druge, drugič pa je spet padal v boleče malodušje. Dvigal se je v svetlobo nadnarave in tam iskal smisel svojemu bivanju in snovanju, včasih pa je padal skoraj v brezupno duševno mračnost.

Taka značajska podoba ni tuja velikim duhovom. Tudi Rudi Jurčecu kljub tako razdvojeni naravi vedno bolj priznavajo, da je bil pomemben kulturnik, narodni usmerjevalec in bojevnik zoper duhovno usuznjenje naroda.

Kdor ga je poznal, je mogel občudovati, kako neposredno je bil prisoten v svetu. Blizu so mu bila pomembna miselna gibanja in družbena dogajanja v sodobnosti in zgodovini. Zanesljivo je bil med nami najbolj načitan in razgledan po leposlovni, duhovni in politični literaturi. V pomoč mu je bilo široko poznanje jezikov in izreden spomin. Pridobljenega miselnega bogastva pa ni zakopaval v sebi, ampak ga je s pridom delil z okoljem, potem ko je prej ob njem oblikoval miselno zgradbo, estetske ideje in tudi družbeno-politična stališča. S pisanjem leposlovnih del, ki zdaj bogatijo slovensko knjižno dediščino, je razvil veliko ustvarjalno plodovitost. Vedeli smo, da so se mu misli porajale hitreje, kot so jim mogli slediti prsti na pisalnem stroju. Vse, kar je ustvarjal, je vlagal v gradnjo republike duhov za reševanje svojih iz vsakdanjosti, povprečnosti, brezcilnosti in zablod.

Pri snovanju ga je vodilo, prav priganjalo veliko slovensko srce. Živel je sicer v svetovnih razsežnostih, a tam ni taval kot kozmopolitski svetovljan, ampak se je zavestno sprehajal kot Slovenec, katerega se je čutil v vseh duhovnih celicah svojega bitja. Iz te plemenite zajedenosti v slovenstvo je potem prižigal ogenj narodnega navdušenja, toda ne kot priganjač k privršnim nag-njenjem. Ponujal je nagibe za voljno sprejemanje in priznavanje slovenske identitete. Zato se je prizadeval za široko poznavanje estetskih vrednot in umskih globin naše kulture, obenem pa spominjal na bolečine, ki jih je čutilo slovenstvo v stiski. Opominjal je na vzpenjajoči se zgodovinski razvoj iz prvotnih rodovnih skupin prek povezovanja v karantansko in panonsko organizacijsko obliko ter uokvirjenja v dežele habsburškega cesarstva do okrnjenega združevanja v unitarni in potem formalno zvezni jugoslovanski državi. Dvigajoča se razvojna črta od plemen in ljudstva do naroda s kolektivno zavestjo samolastnosti se mu ni hotela ustaviti. Njena projekcija mu je kazala v samostojnost. Za idejo slovenske državnosti je ves gorel, tako da je njegov ogenj kdaj tudi ožigal. Glasno je oznanjal, da svet ne bo mogel biti pravilno zgrajen, če v njem ne bo odmerjen pravičen delež slovenskemu narodu. Ta delež pa je videl v njegovi popolni svobodi in poklicanosti k soodločanju o usodi sveta. V navdušenju za ta cilj je oznanjal svoj *ceterum censeo*, s katerim je pri mnogih zbujal hudo kri. Z geslom, ki ga je začel razglašati ob začetku druge svetovne vojne: *Jugoslaviam esse delendam*, ni pobujal revolucionarnih strasti ali nemoralnega upiranja zakoniti oblasti, ampak je le spominjal, da Slovenija ne bo mogla postati mednarodnopravni subjekt, če se ne izbriše ali razdre

takratna širša državna tvorba. Jurčec kulturnik se torej ni zapiral v slonokoščeni stolp umetnosti, vzvišene nad vsakdanjim življenjem, ampak se je hotel kot poet zavedati svojega dolga. Postal je v višjem pogledu ves političen, a ne kot državnik in ne kot strankar, bil je klicar, poln vizij za prihodnost. Hkrati je ostro odbijal vse, kar se je preveč osebno nasprotujoče odzivalo na razglašanje njegovih misli in zahtev.

Ko se je Jurčec s tako vnamo prizadeval, da bi misel na slovensko samostojnost zajela vso družbo, pa vendar ni gledal na državo kot na vrednoto samo na sebi, ampak jo je imel za instrument svobode duha. Duhovni svobodi je bil zavezan z vso silo svoje osebnosti. Poroštvo in meje svobode mu je nakazovalo krščanstvo, do skrajnosti pa ga je odbijalo levičarstvo, s katerim je bila zastrupljena miselnost takratnih kulturniških krogov in voditeljev družbe. Neizprosno strogo je zavračal komunistični režim v Sloveniji, s tem pa tudi vse pojave, ki so mogli biti z njim v kakršni koli navezi. Z ostrim čutom, skoraj intuitivno je prepoznaval režimske nakane, ki so hoteli slabiti duhovno moč emigracije. Nad zahtevo po lastni državi je torej postavljial zahtevo po svobodi. Za državo brez notranje svobode se ni ogreval. Malo pred smrtjo je napisal, da bo Titov totalitarizem končal v objemu Moskve in njeni nivelizaciji narodov v breznarodni in brezrazredni družbi ali pa bodo zajamrljeni narodi Evrope znali najti pravo pot v svobodo – Slovenci v svojo samostojno državo.

Jurčečevo videnje o državi ni bilo blodnja. Sen se je uresničil in tudi pričakovanje o propadu usuznjevalnega sistema. Slovenska družba pa zdaj pospešeno postaja vse bolj odprta za vrednote, ki se ji ponujajo v svobodi duha za nove pobude.

BOŽIDAR FINK

ZADNJE SLOVO

(Božidar Fink ob pogrebu Rude Jurčeca,
Chacarita, 4.11.1975)

Vse mine – in vendar nič ne premine!

Prišli smo po slovo. Ne bomo več segali v roko prijatelju ne poslušali glasu bistrega in globokoumnega opazovalca sveta in ne bomo se več spoprijemali z njim v boju za prave vrednote. Minilo je, žal nam je in boli.

In vendar, nič ne premine. Vse ostane kot sestavina družbene danosti, ki se ali porazgubi v nezaznatnost ali pa ji še dolgo daje barvo in gibanje. Vse tudi ostane kot poedinčevo zasluženje ali obsodba.

Bog je Rudi Jurčecu že prisodil večno usodo po njegovi zvestobi postavi. Zaupamo, da je tudi v božjih očeh dober boj bojeval, tek doprinesel, vero ohranil. Zato prosimo, da bi bil za vedno prištet med izvoljene.

A tudi v človeški zgodovini Jurččev nastop ne more preminiti. Označuje ga tako žgoča prizadetost, da je njena silovitost pritisnila skoraj neizbrisen pečat dogajanjem sodobnega slovenstva.

Jurčec je nosil ogenj, ki je najprej njega žgal v globini zavesti in vesti. Iz notranjosti ga je priganjal k poslanstvu, ni mu dal miru za blago udobnost. Prižigal pa mu je tudi baklo, ki jo je visoko dvigal na svoji poti skozi luči in sence. Pri njegovem ogrevanju in presvetljevanju vsega, kar je našel hladnega in mračnega, je kdaj njegov ogenj zabolel. Nekaterim je bil njegov sij preveč prodoren, drugim njegova zavzetost prevroča. Ni bil učitelj, bil je glasnik in bojevnik za vrednote, zato je moral kdaj zadajati rane. Pravo in dobro mu je bilo nad vse: naj bo njegova smrtna muka tistim, ki dobro mislijo, olje na morda še ne zaceljene rane.

Rurčeca je priganjalo najprej katolištvo. Ni hotel biti samo v tradicionalnost zasidran vernik ne sodobni napol sekularizirani

reformatorski kristjan. Njegovo krščanstvo je bilo cerkveno, dogmatično, molitveno. Več kot krajevne Cerkve mu je bil vesoljni Rim, več kot psihologija duhovnost, več kot zunanja akcija notranja zveza z Bogom. Zato ga je priganjala skrb za slovensko zvestobo veri in Cerkvi in so ga boleli vsi taki pojavi, pri katerih se je bal za čistost nauka in zdravo rast cerkvenega življenja.

Druga velika skrb mu je bilo slovenstvo. A njegovo slovenstvo ni bilo abstraktna ideja, ki se nosi samo v srcu ali na straneh pesniških zbirk. Tudi ni bilo individualistično, usmerjeno samo na določene človeške skupine in posameznike. Njegovo slovenstvo mu je odpiralo globalno problematiko domovine v vsej duhovni in tvarni razsežnosti. Njegova Slovenija se ni raztapljala v svetu: Slovenijo je hotel odpirati svetu in svet Sloveniji, a tako, da si Slovenija po duhovni poglobljenosti utrdi etnično individualnost in v politični zrelosti pridobi polno samostojnost.

V katolištvu se je hranil, slovenstvu je posvečal vso svojo ljubezen, kot svetovljana ga danes sprejema tuja zemlja.

Konec je luči in senc njegove zemeljske poti. Zaupamo, da je njegovo novo bivališče sama luč. Verujemo pa tudi, da bo Slovenija, ki je danes v senci, tudi zaradi Jurčečevega ognja vstala k novi luči pravice in svobode.

Hvala, prijatelj, za vso tvojo zvestobo!

Podpiraj nas, da tudi mi ostanemo zvesti do konca!

OBLIKOVANJE SLOVENSKE DRŽAVNE MISLI

Oblikovanje slovenske državne misli spremljajo zanimive in pomembne značilnosti. Mednarodno sožitje se danes razvija tako, da nalaga vsakemu narodu dolžnost, da si ustvari take politične ustanove, da bo mogel pravilno sodelovati pri pravilni ureditvi sveta. Kakor je v moralnem redu vsaka hiba in pomanjkljivost povod za trhlost in nestalnost vsega obstoječega reda, tako se v sodobno pojmovanje o pravilnem mednarodnem sožitju vrivajo vidiki, ki nalagajo vsakemu narodu dolžnost, da si izdela zdrav in pravilen red na svojem področju.

Ko je dr. Dragotin Lončar zaključil svojo knjigo »Politično življenje Slovencev«, je med drugim zapisal tudi tale stavek: »Politični narod so postali Slovenci, ko so se po svetovni vojni leta 1918 na razvalinah Avstroogrske monarhije združili s Hrvati in Srbi v samostojno državo.« V splošnem razpoloženju, ki je takrat prevladovalo na Slovenskem, je ta stavek pač lahko razumeti, vera v njega pravilnost pa je kmalu začela plahneti. Taka sodba je bila pač zaključek burne dobe bojev idej in duhov, ki je sledila 19. stoletju, stoletju pomladi narodov v Evropi. Narodnostno gibanje, ki ga je v prvi dobi v veliki meri oblikovalo liberalno in nacionalistično usmerjeno meščanstvo, tudi po majniški deklaraciji ni krenilo globlje do korenin vsega problema – sklicevalo se je samo na naravne pravice slovenskega naroda in se oprlo na hrvatsko državno pravo, dasi tudi sami nismo bili brez zgodovinskih dokazov (ustoličevanje na Gosposvetskem polju). Na splošno je tedaj pač prevladovalo prepričanje, da je slovenski narod z vstopom v samostojno državo s Hrvati in Srbi dosegel uresničenje vsega tistega, kar bi kot »politični narod« moral posedovati. V srednji Evropi ta naš primer ni bil edini slučaj. Tudi drugi narodi so se v enakih okoliščinah vezali v enotne države. Zveza narodov, ki je po svetovni vojni vzrastla kot najvišji zbor narodov, ki naj bo izraz novega reda v svetu, je kmalu začela hirati, kakor so hirale zgradbe nekaterih držav zlasti v Srednji Evropi.

Po drugi svetovni vojni se nova mednarodna organizacija narodov, Organizacija združenih narodov, ki ima tokrat svoj sedež v New Yorku, skuša nasloniti na pravilneje osnovano sožitje med narodi. Pravilno uveljavljanje narodnega življenja se ne terja samo od narodov v Evropi, ampak se ta zahteva razteza tudi že na druge kontinente. Ne samo evropski, tudi afriški in azijski narodi so poklicani, da si zgrade lastne politične ustanove in oblike.

Če smo Slovenci zaključek prve svetovne vojne doživeli v znamenju idej 19. stoletja, tedaj se za sedanja in najbližja obdobja v oblikovanju slovenske državne misli ponujajo vidiki, ki skušajo slovensko politično problematiko dvigati iz okvira evropskih dogajanj in jo vključiti v tok preobrazb, ki naj zajame ves svet in ga deloma že zajema. V Ljubljani je Edvard Kardelj izdal drugo, popravljeno izdajo svoje knjige »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Prvič je knjiga izšla leta 1938 in se je pisec tedaj predstavil pod psevdonimom Sperans. Delo je že tedaj zaslovelo kot marksistični priročnik za pojmovanje slovenskega narodnega vprašanja. Po Kardeljevem tolmačenju slovenski narod ni postal politični narod šele l. 1918, ampak je v svoji zgodovini prehodil vso pot razvoja borbe izpod fevdalne v kapitalistično v buržujsko dobo, dokler se ni nato l. 1945, vključen v narodno osvobodilno borbo, uveljavil kot suveren in državno organiziran narod v združbi, ki gradi nov socialistični družbeni red in je pri tem slovenskemu narodu prisojen poseben pomen in cilj v tem sektorju srednje Evrope. Komunistična stranka pa je bila tista, ki je popeljala slovenski narod v ta novi red. Kakor gradi Organizacija združenih narodov svoj red v novem svetu, tako ga gradi po svoje tudi tisti tabor, ki sloni na marksističnem pojmovanju mednarodnega reda. V tem okviru pa je slovenska državna misel v zboru jugoslovanskih ljudskih republik že dospela v svoj pristan, kjer je varna in končno trdno zasidrana.

Toda že pred uvedbo tega obdobja slovenske politike, se je v Ljubljani dne 3. maja 1945 sešel parlament slovenskih političnih strank, ki so se bile povezale v borbo proti takemu nasilnemu tolmačenju vsebine slovenskega političnega programa. Ta zbor se je postavil trdno na podlago zvestobe krščanskim idealom in tradicijam slovenstva, oklical slovensko demokratsko državo ter jo sklenil vključiti v tisti red, ki bo slonel na spoštovanju pravic, posameznika in vseh narodov na podlagi popolne enakopravnosti. Slovenski državni ideal je bil postavljen nad

ideale in program samo ene politične stranke, oblikovanje lastne državnosti je bilo prepuščeno narodu kot celoti, ni pa bilo podrejeno stremljenju ali diktatu samo ene stranke ali tabora. V novi državni skupnosti pa živi danes slovenski narod dejansko oropan vseh glavnih političnih pravic. Oblikovanje slovenske državne misli še ni zaključeno.

I.

Narodnostno gibanje v 19. stoletju se navadno naslanja na prodor idej francoske revolucije iz l. 1789. Ko so v Sloveniji l. 1848 proglašali minimalni slovenski politični program (Zedinjeno Slovenijo), so radi navajali, da je bilo to gibanje predvsem plod liberalnih nacionalističnih teženj, ki so se po vsej Evropi razširile vzporedno z italijanskim in nemškim nacionalističnim gibanjem. Toda v našo slovensko politično problematiko se je v letih 1868 iz borb, ki so prevevale literarne in idejne tokove, vnesla še ta posebnost – nastopila je delitev med »stare« in »mlade«. Če je stare označevala pretirana zvestoba konzervativnim načelom, prevelika previdnost in naklonjenost v kompromise, tedaj je mlade spremljala radikalna zaverovanost v univerzalizem, ki se je izživiljal zlasti v panslavizmu in iskal v mednarodnih akcijah zaveznikov in podpor, ki jih med ljudstvom doma še ni mogel najti dovolj. Jakobinsko naziranje in razpoloženje, ki je širilo ideje francoske revolucije po svetu, se ni borilo samo proti tiranom, ampak je kmalu proglašalo vsako oblast za sumljivo in proglašalo tiste, ki so pred takim radikalizmom svarili, za reakcionarje.

Ti boji so pretresali tudi slovensko politično vodstvo, ki pa se kljub vsemu ni razbilo tja do l. 1884, ko se je formalno od njega odcepila mlada slovenska liberalna opozicija, ki sta jo vodila Ivan Hribar in dr. Ivan Tavčar. Že okrog l. 1870 se v slovenski politiki pojavlja zahteva po slovenski državnosti in v tem smislu se je izrekel kongres jugoslovanskih politikov, ki so ga »starini« sklicali tega leta v Ljubljani in je bil tedaj objavljen »ljubljski južnoslovanski program«. Dasi se boj med »mladimi« in »starimi« ni več polegel, se pri tem oblikovanju slovenske državne misli ni podrejalo samo enemu ali drugemu taboru. Misel se je držala nad temi boji in različnimi izbirami taktike. Liberalno krilo, ki se je v narodnem oziru proglašalo celo za naprednejše in najbolj revolucionarno, se je po letu 1895 v kranjskem deželnem zboru vezalo celo z Nemci, da

si je moglo ohraniti svoje pozicije v deželi. Ko pa je po 1. 1907 v kranjskem deželnem zboru zmagala katoliška stranka, iz dela za glavne zahteve narodnega programa ni izločila tabor, ki je bil poslej v manjšini. V letih prve svetovne vojne se je med raznimi strankami in njih krili »mladih« in »starih« v trenutku priprav za majniško deklaracijo 1. 1917 spet dosegla enotnost – slovenska državna misel je bila postavljena nad vidike strank in skupin. Toda ta enotnost v bistvenem ni izključevala posebnih vidikov v načinu, kako zamisel uresničiti. Ko so se pred 1. decembrom 1918 slovenske stranke odločale o tem, kakšno bodi zedinjenje s Srbi in Hrvati, so stranke mogle spet samostojno predlagati svoje stališče. Zvesti svoji panslavistični usmerjenosti so se zastopniki Jugoslovanske demokratske stranke na svojem zboru dne 13. novembra 1918 v Ljubljani izrekli za to, da bodi: 1.) nova država republika, ki mora 2.) znati zavarovati individualnost slovenskega naroda in da se mora 3.) oblika državne ureditve odločati na podlagi popolne enakopravnosti. V okviru socialne demokratske stranke se je razvil spor med »mladim« in »starim« krilom, ko se je del starinov (dr. Tuma) izrekel za program avstrijske socialne demokracije, ki je zagovarjala večnarodno državo v Podonavju, krilo »mladih« (Prepeluh) pa se je izreklo za razcepitev habsburške monarhije in za pravico narodov do samoodločbe, kakor je tedaj zagovarjal Kautski v nasprotju proti voditelju stranke Karlu Rennerju. Krilo mlajših je tedaj začelo navajati, da marksizem, ki je zašel popolnoma pod vpliv nemških ideologov, prezira duševno stran človeške narave in da je zato njegovo nazivanje o socialnih vprašanjih popolnoma mehanično. Pri ogromni večini slovenskega naroda pa tvori versko čustvovanje bistveni del duševnosti in to bodo morali tudi socialisti upoštevati. Na Slovenskem je buržuazija šele v razvoju, narodni in socialni nasprotnik pa se stikata.

*

V Jugoslaviji se slovenska državna misel ni uresničila. V adresi, ki jo je regent prebral 1. decembra 1918, je bila črtana obljuba, da nova ustava ne bo sprejeta brez kvalificirane večine vsakega naroda. Velik del Slovencev je ostal izven državnih meja, ideal državne skupnosti vseh Slovencev je ostal vodilo bodočnosti.

II.

Ko so slovenski socialisti v svoji reviji »Demokracija« v letih 1918 in pozneje terjali, da se spoštuje duševna stran človeške narave in upošteva versko čustvovanje slovenskega naroda, so ob sebi že imeli krilo, ki jih je nato spodneslo in delo socialistov za oblikovanje slovenske državne misli preneslo v okvir revolucije, ki jo je l. 1917 v Rusiji sprožil komunizem. Kardelj v svoji knjigi »Razvoj slovenskega naroda« ne stavlja prvi nastop slovenskega naroda kot političnega faktorja v leto 1918, ampak pravi, da se je slovenski narod vključil v sodobno moderno oblikovanje sveta že takoj od svojih početkov. V svoji razpravi »Splošne pripombe k narodnemu vprašanju«, ki je izšla v »Naši sodobnosti« letnik 1953, str. 385 in 487 pravi, da moramo tudi pri Slovencih postaviti rojstvo narodov na prelom družbenega razvoja iz fevdalizma h kapitalizmu in je tako narodna ideja tesno povezana z velikimi spremembami v socialni strukturi družbe ob razpadu fevdalizma in nastajanju kapitalizma. Tako kakor drugod se je tudi slovenski narod še pred letom 1918 znašel nasproti dvojnemu sovražniku: nasproti ostankom fevdalne absolutistične reakcije in hegemonističnim težnjam buržuazije vladajočega naroda. Slovensko narodno gibanje je v 19. stoletju sicer bilo pod pretežnim vplivom duhovščine, toda ta je bila povezana z državnim aparatom. Buržuazija, ki je po zmagovitem spopadu s fevdalnim plemstvom tudi na slovenskem prevzela vodstvo narodnega gibanja, si je za cilj stavila posebno naslednje: 1. težila je po svobodni trgovini in industriji; 2. težila je po razširitvi notranjega trga in 3. ustvarjala je osebno svobodnega delavca. Če se je slovenski kmet začel udeleževati narodnega boja, je bilo to zaradi tega, ker je s svojimi pridelki silil na svoboden trg, s tem pa tudi podpiral pot kapitalizma in težil v isto smer kot mlada mestna buržuazija. Narodnostna ideja na Slovenskem in drugod ni plod renesančne in reformatorske filozofije francoske revolucije, ampak so vsa ta gibanja po njegovem le spremljevalke procesa razkrajanja fevdalizma in jačanja kapitalističnih tendenc in sta le izraz revolucionarnega boja antifevdalnih sil. Samostojna narodna država zato tudi ni zadnji cilj narodnega programa, ampak samo izhodišče za demokratsko federacijo skupnosti neodvisnih narodov. Toda v tej federaciji ne more biti takoj popolne enakopravnosti med vsemi člani, ker bo ta nastopila šele tedaj, ko bo socialistična družba v polni meri ustvarila svobodne federacije enakopravnih narodov. Narodnostno gibanje je zdravo samo tedaj, kadar služi uničenju

Marko Vombergar: "Močvirje I"

sil imperializma in kapitalizma in državna misel vsakega naroda se more vrednotiti samo po tem, kolikšen je njegov doprinos v borbi proti reakciji.

Tako prevladuje danes pri vladajoči skupini ljudi na Slovenskem naziranje, da je upravičeno samo tako narodno gibanje, ki se podredi ideologiji marksizma, ki pa je vključil razlikam, ki še morejo vladati med Moskvo in jugoslovanskimi komunisti, za razvoj slovenske državne misli prav tako negativen, kakor moskovski, če ne celo pogubnejši. Iz tega gledanja je izločeno sleherno vrednotenje duševne strani človeške narave, prezrto je, da je pri Slovencih versko čustvovanje bistveni del duševnosti. Komunistični sistem je na Slovenskem nasledil narodnega in socialnega nasprotnika in narod vključil v režim totalitarizma, kjer je oropan vseh najosnovnejših političnih pravic in bo tako ostal, dokler ne bo v celoti izpolnil nalog marksističnega programa. Organizacija sedanje slovenske samostojnosti je samo izhodiščna točka za prodor in zmago marksističnega sistema v vsem svetu.

Tako je pot za pravilno in harmonično uveljavljanje slovenskih nazorov o svobodi in demokraciji v sodobnem svetu zatrta in oblikovanje slovenske državne misli preneseno na drugo področje.

III.

Cilj sleherne politične združitve pa mora biti ohranitev naravnih in neodsvojljivih pravic človeka. Te pravice so: osebna svoboda, svoboda do zasebne lastnine in varnost pred nasiljem ter pravica do odpora pred nasiljem. Marksistična interpretacija človeške zgodovine je nasilna in krivična, ker služi le kot uvod za nadvlado partije nad vsemi narodi in nad vsem svetom. V komunističnem sistemu se država razvija v Leviatana, to je v pošastno ribo, ki žre manj velike ribe zato, da te ne žro manjših, a so nazadnje vse njen plen.

Ko se je – deset let že tega – dne 3. maja 1945 z zasedanjem slovenskega parlamenta v Ljubljani izvedlo pomembno dejanje v oblikovanju slovenske državne misli, se je s tem omogočila pravilna rešitev tradicij in pogojev za pravilno rast.

Glavni pomen pa je bil v tem:

- 1.) z ustanovitvijo Narodnega odbora se je potrdilo naziranje, da slovenske državne misli ne more imeti v zakupu nobena stranka in tudi nobena klika ali krilo stranke ali skupine;

- 2.) oblikovanje slovenske državne misli je tesno povezano z duhovno in idejno rastjo vsega slovenskega naroda in je politično delo zanjo le del vsega narodovega duhovnega in idejnega oblikovanja;
- 3.) slovenski narod raste pravilno na tej poti oblikovanja, ker se v odločilnih trenutkih ravno okoli te svoje zamisli zmore ustvariti enotnost pogledov in stremljenj. Obenem pa nosi v sebi dovolj sil, da bo nasilno marksistično tolmačenje svojega poslanstva onemogočil in odklonil;
- 4.) narodi niso tvorbe od danes do jutri, ampak imajo posebno poslanstvo na svojem področju, ki ga morajo izpolniti. Enaka naloga je naložena tudi slovenskemu narodu, ako hoče zrasti v pravičen in harmoničen red vsega človeštva. Tega danes ne more izvajati, bo pa znal in moral jutri.

PROF. ALOJZIJ GERŽINIČ – DEVETDESETLETNIK

Kronika jubilanta se začne 11. junija 1915, ko se je rodil v Ljubljani očetu, policijskemu svetniku, pozneje predstojniku policije v Celju in Mariboru. Mati, roj. Kokalj je bila nečakinja dr. Henrika Tume. Na Ljubljanski univerzi je diplomiral iz slavistike leta 1938. Klavirja se je učil od 4. razreda vadnice. V Mariboru je študiral harmonijo in kompozicijo. Že v četrti šoli je postal član Ljubljanskega šahovskega kluba, ki je tedaj bil državni prvak. Pozneje je igral na simultanki svetovnega prvaka Aljehina, nekaj let pozneje s Spielmannom. (Nihče mu ni povedal, da ima udeleženec pravico na mojstrovo potezo takoj potegniti svojo in s tem primora mojstra, da tudi takoj odgovori. Zato se je simultanka vlekla do 5. ure zjutraj in je na prigovarjanje prirediteljev ponudil Avstrijcu remi. Ta je to nemudoma sprejel; imel je izgubljeno pozicijo.)

Nastavili so ga na državni realni gimnazij v Kočevju, sredi 1943 pa je bil prestavljen na 4. drž. real. gimn. v Ljubljani.

Sredi 1944 se je prijavil domobrancem v Jadranskem Primorju. Septembra 1944 je bil poslan v Gorico, da z dr. Kacinom vodi tečaj za slovenske učitelje, diplomirane na italijanskih zavodih. Prevezel je organizacijo slovenskega šolstva v Tržaški pokrajini. Polkovnik Kokalj mu je dal čin nadporočnika. Pri tem pa je obilno sodeloval pri slovenskih oddajah na tržaškem radiu zlasti pri literarnih, glasbenih in gledaliških oddajah in vodil tečaj Slovenščina za Slovence. Septembra 1945 ga je dr. Baraga poklical v Trst, da pomaga organizirati slovensko šolstvo pod Zavezniško vojaško upravo. Prve tedne obstoja slovenske tržaške gimnazije je bil ravnatelj. Nato je kot bivši domobranec izgubil redno zaposlitev.

Ker so zaupna poročila javila, da ga komunisti zasledujejo, je šel v taborišče. Poučeval je na begunski gimnaziji, vodil gledališko družino, spremljal Emigrantski pevski zbor kot organist. Bil je podpredsednik šahovskega Društva in odbornik KA (Katoliške Akcije).

V Argentino je odšel maja 1948 in se prve mesce preživiljal z ročnim delom, potem je dobil službo v knjigarni El Ateneo, leta 1961 pa pri založbi Kapelus. 11 let je bil med voditelji in profesorji Srednješolskega tečaja. Bil je med prvimi pri ustanavljanju Vrednot; februarja 1954 med ustanovitelji Slovenske kulturne akcije, kjer je bil podpredsednik in vodja Glasbenega odseka. Prav tako je takoj poprijel pri KA, kjer je bil predsednik. Njegovo obsežno delovanje je bilo najprej pri Vrednotah, nato Meddobju, Glasu, Duhovnem življenju, sodelovanju pri Koledarju in Zborniku Svoobodne Slovenije ter pri Katoliških misijonih.

Kot komponist je razkril svojo produktivnost s 150 kompozicijami samospevov, tercetov, kvartetov, zborov. Pri SKA (Slovenski Kulturni Akciji) je izšla kompozicija oratorija Irenej Friderik Baraga, ki se je izvajal na Primorskem, v Ljubljani pa leta 1994, za 40. letnico Kulturne Akcije. Kvartet Fink je na več koncertih izvajal njegove skladbe; opravljal je spremljavo na klavirju, dajal in objasnjeval glasbene prireditve s komentarji in pisal glasbeno teoretične članke. Od leta 1993, je redni član Društva slovenskih skladateljev.

Leta 1952 se je poročil z Marijo Fink. Ima dve hčeri, vnukinjo in vnuka.

Napisal je več knjig, zbral in uredil izbore, prevajal knjige iz angleščine, nemščine, francoščine in španščine in objavil nad 600 člankov in razprav verske, kulturne in svetovnonazorske vsebine.

PROF. ALOJZIJ GERŽINIČ

Pogovarjala se je Katica Cukjati

G. profesor, Vaša družina je bila primorskega pokolenja, rodili ste se v Ljubljani, vendar ste svoja študentska leta preživel na Štajerskem; kakšne spomine imate na tiste čase?

Moj oče Alojzij izhaja iz Istre. Na Primorskem je preživel otroštvo in šolanje na klasični gimnaziji v Trstu. Študirat je odšel v Gradec. Mikala ga je filozofija, a ta ni obetala hitre nastavitve ne dobre plače, zato se je vpisal na pravno fakulteto. Službo je dobil v Ljubljani in tam je v glavnem živel do smrti (1961).

Mama se je rodila v Ljubljani, najmlajša med štirimi sestrmi. Šolanje je končala na višji srednji šoli.

Jaz sem prišel na novo slovensko vadnico v Ljubljani s štirimi odličnimi učitelji. Kam na srednjo šolo? Ni zmagal očetov namen s klasično gimnazijo, ker se staršema moje zdravje ni zdelo odlično. Tako sem prišel na poljansko gimnazijo, slabih 100 m od naše hiše. Večkrat me je v višjih razredih napadlo obžalovanje, ker sem ostal brez grščine in z zgolj 4 leti latinščine.

Po polovici 7. razreda smo se preselili v Maribor, kamor je bil pred nekaj leti oče imenovan za predstojnika policije. V Mariboru sem končal 8. razred in leta 1933 opravil odlično maturo. V Ljubljano sem se vrnil mesec pred drugimi.

Iz vašega življenjepisa je razvidno vaše zanimanje za številna kulturna in druga področja; zakaj ste se odločili za študij slavistike?

Branje leposlovja me je od začetka močno privlačilo. Iz tega vira je izhajalo polno dognanj in vprašanj. Domači modrosti in šolskemu gradivu je skušalo pomoči znanstveno iskanje resničnosti. Drugi predel duhovnosti in duševnosti je s čudovito prodornostjo

iskala in oblikovala glasbena sila, sprejemanje, notranjost preoblikujoča čustveno in čutno ustvarjajoča sila. V srednji šoli me je silovito zmagoval Wagner. Nisem se odločil posvetiti glasbi. Obhajala me je želja seznaniti se predvsem z literarno zavzetostjo in dosežki književnih umetnin med slovanskimi narodi. Za vpis na univerzo je bilo potrebno znanje določenega slovanskega jezika. Navedel sem ruskega. Z njim sem pridobil poznanje velikega števila del.

G. profesor, ste odlični poznavalec svetovne literature; kateri so vaši najljubši literati?

Bogatili so me Puškin, Gogolj, Tolstoj, Dostojevski. Poljska književnost se mi je odprla potem, ko sem se po diplomu naučil tega jezika. Manj sem napredoval v češčini in slovaščini. Čisto odprta so vrata v hrvatsko in srbsko književnost. Od najljubših neslovanskih literatur so mi največ dajali: Goethe, Schiller, Heine, Molière, Hugo, Shakespeare, Dickens, W. Scott, Ibsen, Hamsun.

Med drugim ste tudi komponist; odkod izvira vaša ljubezen do glasbe? Ali ste imeli prednike, ki so se ukvarjali z glasbo?

Velika ugodnost je bil odličen klavir, ki ga je iz Trsta prinesel oče. Konec ljudske šole so me izročili učitelju glasbeniku Pavčiču, pozneje sem prišel pod vodstvo vdove Gallatie v sosednji hiši, od 6. gimnazije pa k prof. Antonu Ravniku; pri njem sem ostal še eno leto po maturi.

Kolikor poznam prednike, je v njih bil pevski čut. Oče je imel stalno ložo ali sedež v operi. Mama je rada pela. Znala je igrati klavir. Imela je sorodstvo s komponistom Antonom Lajovicem, možem njene sestrčne, in z baritonom ljubljanske opere Ivom Anžlovarjem, možem moje sestrčne Bačičeve Nede. Dolga leta smo s tercetom in kvartetom Finkovih zasebno in javno izvajali sole, duete in zборе. Mene so stalno privlačile glasbene stvaritve. Kompoziciji sem se na široko predajal po prevzemu glasbenega referata pri Slovenski kulturni akciji.

Kadar se pogovarjamo s Slovenci, ki so doživljali drugo svetovno vojno in revolucijo v domovini, ne moremo mimo vprašanja, kako ste doživeli te dogodke?

Težko določljive milijonske izgube mrtvih, pogrešanih, ranjenih, razbitja velikih mest in pokrajin, kot tudi nenadomestljivih dragocenosti so pretresljivi nasledki druge svetovne vojne. Lakota, revščina in duhovno uničenje so razsajali zlasti med stotisoči razgnanih po prizadetih deželah. (Dr. Karl Ploetz, Poglavitni podatki svetovne zgodovine, 28. izdaja 1957, str. 232). Decembra 1940 sem prejel odločbo o nastavitvi na kočevski gimnaziji. To imenovanje me je obvarovalo vseh mogočih nevarnosti. Odšel sem januarja 1941 in tam prebil skoraj triletno dobo.

Stike z domobranci sem imel leta 1944. Vojaškega roka zaradi kratkovidnosti nisem bil odslužil.

Potem sem odšel k primorskim domobrancem.

Po drugi svetovni vojni ste sodelovali pri organiziranju slovenskega šolstva v Trstu. Kakšnega pomena je bilo to delo?

Leta 1946 je pod Zavezniško vojaško upravo bilo slovensko šolstvo na Primorskem spet uzakonjeno in so začele delovati ljudske in srednje šole po Goriškem, Tržaškem in slovenskem pasu v Istri.

Neminljive zasluge za to je pridobil dr. Srečko Baraga. Moral je prepričati Amerikance in Angleže, razdirati italijanske spletke, zlasti pa premagati komunistično napadalnost in ofarsko zavračanje slovenskih šol. Odklanjali so jih, ker jih niso postavili in vodili oni, temveč so odlok podpisali »imperialisti«. Tem je pripadla uprava po sramotnem intermezzu, ko je komunistična partija v nekaj tednih oblasti nad Primorsko znova dokazala, da zna samo rušiti, moriti in usužnjevat.

Nekateri so opozorili na pomen tistega vzgojnega in šolskega dela, ki je oživel po fašističnem zlomu septembra 1943 in katerega dosežki so bili eden izmed pogojev, da so zavezniki pozneje uvideli življenjsko silo slovenstva.

V zadnjih mesecih nemške okupacije me je usoda privedla na mesto poverjenika za slovensko šolstvo v Tržaški pokrajini. Pripadal sem tržaškemu domobranskemu štabu, vzdrževal stike z nemškimi oblastmi, jim pripravljaj gradivo o naših pravicah, o šolstvu v preteklosti, predvsem pa o tedanjem položaju, stavljaj predloge in drugo. Obenem sem iskal stike s slovenskimi učitelji,

obiskoval šole, zbiral statistike, sprejemal zamisli, kritike, dajal pobude in program, preskrbel moralno in gmotno podporo.

Zakaj ste si izbrali kot begunsko pot odhod v Argentino?

Kje najti poklicno delo? To vprašanje se mi je oglašalo, ko je bila Slovenija spet izločena. Znanje španskega jezika je kazalo možnost slavističnega delovanja na katoliški filozofski fakulteti v Španiji. Odbil sem jo - spet zaradi neznanja grškega jezika. Ostala je Argentina, kamor se je že javila in deloma odšla večina rojakov.

Ste eden izmed ustvarjalnih članov Slovenske kulturne akcije; s kakšnimi načrti in vtisi so prvi člani postavljali temelje naše organizacije?

Kakšen položaj smo imeli v Sloveniji? Iz uvodnika Glasu SKA nekaj ugotovitev: »Ko smo zapuščali domovino, smo bili priče žalostnega razdejanja. Kulturni molk, ki so ga nakazali revolucionarji, se je izpremenil v uničevanje kulturnih dobrin.« Z begom v svobodni svet so se odprla vrata za delovanje in ustvarjanje. Skušali smo sodelavcem iskati nagrade za pomoč, za vrste kulturnega dela, stike med kulturnimi delavci, med njimi in občinstvom. Naša vnema naj bi preprečevala malodušnost z občutki nepotrebnosti kulturnega dela. Spodbujati je bilo treba zavest, da ne delamo samo za 5.000 ali 6.000 tukajšnjih novih naseljenцев, marveč za vse rojake sodobnike in njih potomce. Ta nazor je veljal zmerom bolj med nami in med podobnimi društvi po vsem svetu.

V zvezi s prejšnjim vprašanjem, kako ocenjujete po zlatem jubileju SKA delovanje in vlogo naše organizacije.

Zlati jubilej SKA je krepko dokazal pomen njenega obstoja in nje vlogo med slovenskimi izseljenci. Stalno je rasel tudi vpliv njenega ustvarjanja in idejnih smernic.

Ob tako visokem življenjskem jubileju, ko ste toliko doživeli, katero osebo oziroma osebnost občudujete in Vam je za zgled?

Lastno prispevanje je terjalo spoznavanje položaja verskega in kulturnega življenja v preteklosti in v sedanjosti ter sodelovanje

s kritiko napak in škodljivega usmerjanja. Čas pred 2. svetovno vojno, med njo in po njej je terjal delovanje na pravih načelih. Prisvojeno znanje je raslo ... s stikom dogajanja, njega načeli in cilji. Lastno delo je živelo ob dognanjih drugih, najboljše usmerjenih sodelavcev.

Naj iz njih omenim zlasti te tri: dr. Filipa Žaklja, nekdanjega sošolca Franceta Dolinarja in Janeza Gruma.

Prvi je bil vzoren duhovnik, neutrudljiv prijatelj in pomočnik škofa Rožmana, založnik vrste poučnih knjig iz sodobnega slovstva, npr. Taboriščni arhiv priča.

Drugi je bil vrhunski učenjak katoliške teologije, filozofskih struj, ocenjevalec političnih idej in slovstva in dela o Slovencih.

Tretji je znanec s hodnikov ljubljanskega vseučilišča, neutrujen pisec o preteklih slovenskih zadevah in poznavalec sedanje Slovenije.

V Sloveniji, v zamejstvu in v Argentini ste tudi poučevali; kako gledate na sedanjo mladino?

Sedanja mladina je rasla pod 50-letnim vladanjem komunizma. Škoduje ji pomanjkanje zgledov in vsestranski vplivi učiteljev pod komunističnim vladanjem.

Slovenska mladina v Argentini ima mladinske organizacije in šole kjer dobiva vrednote, ki ji pomagajo v boju proti materializmu in pohujšanju, ki jih posredujejo televizija, internet in drugo.

Po tako plodnem in zanimivem življenju, kakšno bilanco bi podali o svojem življenju in o obdobju, v katerem ste živeli?

Ko gledam na svoje življenje od rojstva naprej, me osrečuje čudovita zavest Božjega usmiljenja, dobrote, zveličanja. Vsega tega želim in prosim za mojo družino, za sorodnike, prijatelje, za ves slovenski narod.

Kar se tiče dolgega plodnega življenja, imam vse napisano v knjigi »Od Save do Srebrne reke«, ki bo izšla, če Bog da, meseca decembra. Izdaja jo Mladika iz Trsta pod vodstvom dr. Iva Jevnikarja.

Ali bi želeli še kaj dodati?

Želim, da bi SKA lahko še dolgo delovala, podpirala in spodbujala nove rodove v kulturnih vrednotah.

JERNEJ MLEKUŽ

GEOGRAFSKA IN ETNOLOŠKA ŠTUDIJA O SLOVENCIH V MENDOZI

**Mentorica na Oddelku za etnologijo in kulturno
antropologijo: dr. Ingrid Slavec Gradišnik**

Mentor na Oddelku za geografijo: dr. Milan Bufon

Mendoza – Bovec, 1998-99

S pričujočo diplomsko nalogo Jerneja Mlekuža dopolnjujemo podobo naseljevanja Slovencev v Argentini. Študija je namreč nastala vzporedno z nalogo A. Mrak o bariloških Slovencih, ki je bila že objavljena v Meddobju. Tako se tudi oddolžimo bratski mendoški skupnosti, ki tako vztrajno goji ljubezen do slovenskih korenin. In je tudi priznanje zvestim bralcem naše revije.

Izpustili smo 2. in 3. poglavje, ker sta bolj splošnega in teoretskega značaja. Šele 4. poglavje pristopi k temi, ki nas neposredno zanima in ga objavljamo v celoti.

Pustili pa smo za morebitno objavo 5. poglavje ali biografske zgodbe devetih posameznikov, in še Zaključek, Epilog in Literaturo.

Uredništvo

IZVLEČEK:

Naloga poskuša opredeliti vlogo »izvornega« prostora pri oblikovanju in ohranjanju etnične, narodne in nacionalne identitete med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci živečimi v Mendoza v Republiki Argentini. Slovenci in njihovi potomci v mestu in okolici, izseljeni zaradi ekonomsko političnih vzrokov v času med svetovnima vojnama in zaradi političnih vzrokov

v letih po drugi svetovni vojni, kažejo zelo velike razlike v ohranjanju »izvorne« etnične, narodne in nacionalne identitete, ki so zaznamovane generacijsko, z zgodovinskim obdobjem odselitve in s pokrajinskim izvorom. Navezanost oziroma pripadnost izvornemu prostoru se povezuje s pripadnostjo »izvorni« kulturi oziroma »izvorni« etnični (narodni) identiteti, čeprav odnos ni vedno linearen. Velikokrat je tudi težko, celo nemogoče razlikovati med miljejem prostora in kulture, med občutki teritorialne vezanosti ali pripadnosti in etnično (narodno) samozavestjo. Pomen »izvornega« prostora se kaže v pripadnosti ali simbolni vlogi izvornega teritorija, v simbolni vlogi krajev posebnega pomena, krajin in krajinskih prvin.

Ključne besede: družbena geografija; etnologija, slovensko izseljensko, etnična, narodna in nacionalna identiteta, prostorska identiteta, navezanost na kraj, Argentina, Mendoza.

1. UVOD

Pričujoče besedilo je nastalo kot poskus opredelitve vloge in pomena »izvornega«¹ prostora med Slovenci, živečimi v Mendози in okolici v Republiki Argentini. Največkrat zanemarjen in nerazjasnjen pomen prostora pri oblikovanju in ohranjanju etnične, narodne in nacionalne identitete me je vodil k zamisli, da bi vlogo prostora vzporedil z drugimi elementi ali komponenti narodne identitete (jezik, kultura, politika, gospodarstvo, zgodovina itd.).

Taka opredelitev predmeta naloge je narekovala razmišljanje v dveh smereh:

- o preučevanju življenja izseljencev v drugem in drugačnem okolju ter ohranjanja oziroma spreminjanja njihove »izvorne« kulture;
- o možnostih povezovanja etnologov in geografov pri preučevanju vlog in pomenov prostora v kulturi ter posledično v načinu življenja.

1. Izraz »izvorni prostor« v nadaljevanju naloge uporabljam za označitev prostora, ki je uokvirjal življenje in skupinsko pripadnost izseljencev pred priselitvijo v novo okolje. O »izvornem« prostoru govorim tudi med pripadniki druge in tretje generacije, in sicer kot o prostoru, ki je okvirjal življenje in skupinsko pripadnost staršev in starih staršev pred priselitvijo; vednost o njem in njegovi pomeni so se in se (hipotetično) prenašajo na mlajše rodove.

Vprašanje vloge »izvornega« prostora med izseljenci, od katerega živijo fizično ločeno, toda prostora, ki pa vendarle (hipotetično) predstavlja enega izmed temeljev njihove »izvorne« etnične ali narodne identitete, se mi je zdelo nadvse vabljivo, saj je napovedovalo odgovore na nekatera splošnejša vprašanja v razumevanju prostora kot koncepta.

V prvem poglavju tako predstavim nekatere teoretične poglede v razumevanju prostora in razmejim vlogo skupnosti oziroma družbe v človekovi (a)percepciji (razumevanju in pojmovanju) prostora. Sledi prikaz etnične, narodne in nacionalne identitete ter vloge prostora, krajev in prostorskih prvin pri narodnem identificiranju. Glede na to, da so navedena (prostorska) vprašanja predmet izrazitega interdisciplinarnega preučevanja, jih v prvem poglavju, pa tudi v naslednjih, ne zapiram v tesne meje strok, katerima pripadam po študijski izobrazbi. Tako posegam po študijah ekološke psihologije, sociologije, krajinske arhitekture in seveda antropologije, oziroma etnologije ter geografije s ciljem oziroma pričakovanjem, da bodo rezultati dela predvsem etnološka in geografska spoznanja.

Tudi vprašanja, ki se pojavljajo v zvezi s selitvami prebivalstva so predmet interdisciplinarnega raziskovanja. Preselitev oziroma srečanje z drugo kulturno skupnostjo postavi v ospredje vprašanja ohranjanja, spreminjanja načina življenja, kulture v smislu etničnih značilnosti in etnične identitete – pojavov, ki so temeljni za opredeljevanje etnoloških izhodišč raziskovanja. (Slavec, 1982, str. 13) Izseljenstvo pa je povezano tudi z vprašanji teritorialnosti, ki je na eni strani izrazito politično geografsko področje, saj zadeva različne probleme določevanja in dojemanja političnih ter družbenih prostorov, na drugi strani pa se vse bolj srečuje tudi z razmerjem med človekom in njegovim življenjskim prostorom in se s tem približuje konceptom kulturne geografije. (Bufon, 1999, str. 1) Upal bi si trditi, da si na tej točki prideta geografija in etnologija blizu, kot le malokje.

Poglavje o izseljevanju Slovencev v Argentino oriše vse valove priseljevanja Slovencev v Argentino. Podrobneje sta predstavljena priseljevanje primorskih Slovencev iz Kraljevine Italije med svetovnima vojnama in priseljevanje protikomunistično usmerjenih beguncev po drugi svetovni vojni. Pri obeh nakažem razloge za izseljevanje oziroma priseljevanje, predstavim regionalni izvir in starostno, spolno, izobrazbeno ter poklicno strukturo priseljencev, predstavim kraje, kamor so se naseljevali, in kraje, kjer danes bivajo. Opisana sta integracija priseljencev v večinsko družbo

in ohranjanje etnične oziroma narodne pripadnosti skozi organiziranostjo priseljencev, njihovim skupnim kulturnim, društvenim in političnim življenjem, usodo skupnosti, njihovimi stiki z matično državo in razmerjem med obema skupnostima. S tem poglavjem želim prikazati splošnejše značilnosti obeh valov priseljavanja, ki Slovence v Mendozi postavijo v širši okvir izseljevanja Slovencev v Argentino; tako lahko prikažem ujemanja in razhajanja obeh skupnosti Slovencev v Mendozi z osrednjima slovenskima skupnostima v Argentini.

Oba valova izseljevanja in usoda skupnosti v novi državi so v publicistični literaturi Slovencev, živečih v Argentini in povratnikov, razmeroma dobro zabeleženi, opazna pa je skromnost strokovnih raziskav iz »matične« države. Posebno skrb je treba posvetiti interpretaciji podatkov (tudi iz strokovne literature), saj je bila »resnica« obeh valov izseljevanja zaradi političnega predznaka deležna vsemogočih izkrivljanj in manipulacij zaradi ideoloških in političnih ciljev.

V tretjem, najobsežnejšem poglavju predstavim pestrost in intenzivnost vezi vseh treh generacij Slovencev v Mendozi z »izvorno« kulturo in »izvorno« domovino. Velik del tega poglavja sem posvetil predstavitvi zgovornih zgodovinskih in socioloških spoznanj, ki so se mi zdela pomembna pri oblikovanju in ohranjanju etnične in narodne identitete. V tem poglavju so razgrnjeni tudi vzroki za izselitev oziroma preselitev v Argentino in v Mendozo, iskanje zaposlitve in stanovanja, ekonomske razmere, zaposlitvena in izobrazbena struktura itd. S tem so širše orisani Slovenci v Mendozi, slovenska skupnost v mestu in njena usoda.

Pri tem se mi je zdelo pomembno, da prvin ali ravni etnične in narodne identitete ne opisujem posamično in samozadostno, ampak v kontekstu načina življenja, ki je (vsaj pri izseljencih) lahko v veliki meri vzrok in hkrati posledica določene etnične ali narodne identitete. Pri tem se nisem posebno trudil postaviti Slovence v Mendozi v okvir načina življenja večinske družbe; to sem storil največkrat le zato, da sem lahko nazorneje predstavil ohranjanje »izvorne« etnične in narodne identitete in njihovih manifestacij.

V četrtem poglavju prek devetih posameznikov treh generacij Slovencev v Mendozi predstavim različne pojavne oblike in ravni navezanosti na »izvorni« prostor in z njim povezano prostorsko identiteto posameznikov z »rodno domovino« in »domovino« staršev ali starih staršev. Gre za proučevanje na ravni posamez-

nika, tudi za razlikovanje ozadja objektivne stvarnosti; torej za izraziti kvalitativni pristop, kjer biografske zgodbe posameznikov postavim v kulturno okolje, kjer le te potekajo.

Bolj kot to, da se dokopljem do nekih »končnih« ugotovitev, se mi je zdelo pomembno, da predstavim pojmovanje in vrednotenje prostora na ravni posameznika in da nakažem vlogo prostora med drugimi elementi, ki sestavljajo (posameznikovo) etnično, narodno in nacionalno identiteto.

V zadnjem poglavju podam sintezo prejšnjih poglavij; opažani na terenu in teoretska znanja iz prvega poglavja. Zato je ta del besedila srčika, najinovativnejši del naloge. Cilj naloge je ne le beleženje opažanj, ampak tudi njihovo analiziranje, postavljanje novih modelov, napovedovanje. Od deskriptivne ravni torej prehajam k analitični, pri tem pa sem postavljen pred probleme posploševanja, sistematiziranja, abstrahiranja, katere rešujem nemalokrat tudi tako, da razlagam ali, bolje, predstavim pojave samo do določene mere, nadaljnja razmišljanja in hipoteze pa prepuščam bralcu.

4. SLOVENCİ V MENDOZI

4.1. Uvod

Nekaj mesecev pred odhodom na »zeleni kontinent« sem od zaposlenega na *Inštitutu za slovensko izseljenstvo* dobil naslove nekaj posameznikov, aktivnih v *Društvu Slovencev v Mendozi*. Z nekaterimi sem pisemsko navezal stike, jim predstavil svoje namene in se februarja 1998 odpravil terenskemu delu naproti. Pred odhodom sem v NUK-u pregledal nekaj letnikov časopisa *Svobodna Slovenija*, ki je prinašal novice o oblikovanju in delovanju poveljne slovenske skupnosti v Mendozi. Začel sem tudi obnavljati oziroma izpopolnjevati znanje kastiljščine, saj me je mendoški Slovenec opozoril, da veliko pripadnikov druge in tretje generacije slabo ali sploh ne govori slovensko.

Po prihodu v mesto sem v roke dobil *Telefonski imenik Slovencev v Mendozi*, začel po telefonu navezovati prve stike in se dogovarjati za srečanja. Z obiskovanjem nedeljske slovenske maše sem hotel navezati čim več neposrednih stikov in se domeniti za pogovore. Telefonski imenik je bil pomanjkljiv, saj je vseboval le naslove tistih, ki so tesneje povezani s slovensko skupnostjo.

Dodatne naslove so mi posredovali obiskani informatorji in krog informatorjev se je širil. Večino mendoških Slovencev sem obiskal na njihovem domu, saj sem sprva v nalogo hotel vključiti analizo slovenskih krajev in prostorskih prvin v hišnem stenskem okrasju. Nekaj informatorjev sem obiskal tudi na delovnem mestu, z nekaterimi pa sem imel daljše pogovore v Slovenskem domu. Večino odgovorov sem si sproti zapisoval, manjšino sem snemal.

Pred prihodom sem si pripravil široko zastavljen vprašalnik oziroma tri različne vprašalnike za tri generacije, ki so pokrivali predvsem vprašanja ohranjanja in manifestacij etnične ter narodne identitete in načina življenja. Vprašalnik za prvo generacijo je obsegal še daljši sklop vprašanj o zgodovini njihovega priseljavanja in življenja v Mendozi. Vprašanja sem na terenu sproti prilagajal informatorjem, pogovori so bili različno dolgi, od tridesetih minut do več ur. Veliko informatorjev sem obiskal večkrat. Posebna vprašanja sem med terenskim delom pripravil za vse še živeče predsednike društva.

Pripravljenost na sodelovanje je bila zelo velika; samo v enem primeru je bil pogovor zavrnen, enega posameznika in ene družine pa po priporočilu informatorjev nisem zaprosil za pogovor. Pogosto sem prepuščal tok pogovora brez dosledno usmerjenih vprašanj in se tako v vlogi informatorja znašel tudi sam. (Njihova vprašanja, ki so govorila predvsem na stanje v Sloveniji, so mi posredovala odgovore o njihovi obveščenosti o dogajanju v Sloveniji in nasploh o njihovi povezanosti z »izvirno« domovino.)

Podatkov o znanju slovenskega jezika, poklicni in izobrazbeni sestavi, ki sem jih v nalogi številčno predstavil, nisem vedno dobil neposredno – od vsakega posameznika posebej, ampak večkrat tudi sekundarno – od njihovih družinskih članov ali sorodnikov.

Drug vir informacij, predvsem o razvoju in stanju slovenske povojne skupnosti v mestu ter o dejavnostih društva, so bile objave mendoških Slovencev v njihovem društvenem glasilu, v *Zborniku Svobodna Slovenija*, in deloma v kroniki slovenske skupnosti v Mendozi Rudija Hirscheggerja. Večino teh podatkov (različnih avtorjev) sem predstavil tudi številčno, čeprav se zavedam, da so pomanjkljivi in niso med seboj popolnoma primerljivi – avtorji so namreč imeli različne kriterije, včasih pa tudi ni popolnoma jasno, kakšni so izbrani kriteriji.

O življenju Slovencev, priseljenih v Mendozo pred drugo svetovno vojno, sem imel na voljo zelo malo podatkov. Še živeča predstavnik prve generacije mi – eden zaradi nezmožnosti komuniciranja, drugi pa zaradi pozne priselitve v mesto (leto 1939) – nista v pomoč. Tako sem lahko uporabil le sekundarne informacije druge generacije in prve generacije povojnih priseljencev, ki so imeli s predvojnimi priseljenci več stikov. Nekaj informacij sem dobil tudi v potopisu duhovnika Janeza Hladnika, objavljenem v štirih številkah *Duhovnega življenja*.

Ves čas dela na terenu sem uporabljal metodo neposrednega opazovanja z udeležbo; poskušal sem biti navzoč na kar čim več prireditvah, predavanjih, sestankih in piknikih Slovencev v Mendozi. Vsako nedeljo sem se udeležil slovenske maše, kar mi je predvsem pri nekaterih starejših odprlo vrata do njihovega zaupanja in neposrednosti. Prevezal sem tudi mesto učitelja na slovenski srednji šoli in tako sem vsakih štirinajst dni predaval zemljepis tretji generaciji mendoških Slovencev, s katerimi sem tudi pogosto igral nogomet, prepeval in se zabaval. Dva meseca in pol sem bival pri »narodnostno mešani« družini, pri kateri sem ob pomivanju posode in gledanju televizije lahko neposredno opazoval, kako posameznik vsakodnevno živi z določenimi etničnimi in narodnimi identitetami. Večkrat sem bil k posameznim družinam povabljen na kosilo, na piknike, rojstne dneve, bil sem na »narodno mešani« poroki, pripadniku prve generacije sem pomagal pri pripravi vina, pri graditvi hiše itn. Terensko delo v Mendozi in okolici je trajalo tri mesece in pol. Krajevno sem se omejil na Slovence, živeče v Mendozi, in tiste iz okolice Mendoze, ki glede na oddaljenost še lahko ohranjajo stik s slovensko skupnostjo v mestu. (Informator oziroma družina, ki mi je vzela največ časa in kilometrov, da sem prišel do nje, živi približno osemdeset kilometrov iz mesta.)

4.2 Življenjsko okolje

Mendoza je glavno mesto istoimenske province, na skrajnem zahodu države ob meji z državo Čile. Mesto so leta 1562 postavili španski konkvistadorji ob enemu izmed rokavov reke Mendoze, v zelo suhi pokrajini (letno povprečje je 236 mm padavin) osnova za potrebe prebivalstva in za namakanje. Mesto leži na višini ok. 750 metrov nad morjem, v neizraziti rečni kotanji v smeri sever – jug, tik ob vznožju Prekordiljere. (Alvarez et. al., 1996)

Vse do okoli leta 1885 mesto in provinca nista doživela večjih gospodarskih in demografskih sprememb. Gospodarstvo province je temeljilo na kmetijstvu, predvsem na proizvodnji moke, vina, žganja in sadja. (Alvarez, 1996, str. 17)

Ob prvem državnem štetju leta 1869 je Velika Mendoza¹² štela 42.423 prebivalcev, od katerih je 36.713 (86,5%) Argentincev in 5.710 (13,5%) tujcev oziroma ljudi rojenih v tujini (Tabela 2). (Alvarez, 1996, str. 17) Še manjše je bilo razmerje tujcev v provincialnem merilu, kjer je med 59.269 (90,6%) Argentincev bilo 6.144 (9,4%) ljudi rojenih v tujini. Od slednjih je bilo kar 5.774 (94%) Čilencev in le 263 (4,6%) jih je bilo evropskega rodu. (Omar-Cueto, 1991, str. 16)

Razmere so se začele zelo hitro spreminjati v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, na kar sta vplivala predvsem železnica, ki jo je mesto dobilo leta 1884 (Cozzani de Palmada, 1988, str. 27), in močnejši val priseljencev, ki jih je takrat začela sprejemati Argentina (Tabela 1). (Omar-Cueto, 1990, str. 35) Nove razmere so bile povezane z večjimi potrebami po proizvodnji hrane in možnostjo transporta hrane in drugih dobrin v priobalni del Argentine, predvsem v Buenos Aires. To je spodbudilo nagel razvoj predvsem žitno-mlinske industrije v provinci in v okolici mesta ter prihod novih priseljencev v provinco in v mesto. (Ibid., 1991, str. 18)

Okoli leta 1880 se je v okolici mesta in v provinci naglo razcvetelo vinogradništvo in z njim povezana vinska industrija, kar je botrovalo zelo intenzivnemu dotoku predvsem italijanskih in španskih priseljencev, ki so odigrali osrednjo vlogo pri razvoju mendoškega vinarstva. Leta 1869 je v provinci delovalo 56 vinarn, leta 1895 jih je bilo 433 in leta 1904 že 1.300. Vino so po železnici izvažali v priobalne dele Argentine, kjer je bilo (in je) središče argentinske potrošnje. »Mendoza se je skoraj preko noči oblikovala v enega izmed najmočnejših industrijskih centrov v državi.« (Cozzani de Palmada, 1988, str. 27-28)

Priseljevanje imigrantov iz čezmorskih dežel, ki se je začelo v osemdesetih letih 19. stoletja doživi izrazit vrhunec v deset-

12. Velika Mendoza je metropolitansko območje mesta Mendoze, ki vključuje poleg ožjega mesta (Capital) »nove« mestne dele, nekoč fizično ločene od Mendoze (Las Heras, Guaymallen, Godoy Cruz), in bližnja mesta ter naselja (Maipu in Lujan). (Cueto, 1991, str. 11)

letju pred prvo svetovno vojno (Sabela, 1936, str. 169), torej v času ko tudi Argentina sprejme največ priseljencev. (Campay, 1989) Leta 1914 je bilo v provinci dobrih 88.000 tujcev, kar je petkrat več kot leta 1895 in kar trinajstkrat več kot ob prvem štetju leta 1869. Med priseljenci je bilo največ Špancev, in sicer 41.500 (47% vseh tujcev), sledilo jim je 28.600 Italijanov (32%) in 5.500 Čilencev (6,2%), ki so bili še leta 1895 najštevilčnejša skupnost v provinci (33%). Približno polovica priseljencev v provinci se je nastanila v Veliki Mendozi in njeni okolici. (Cozzani de Palmada, 1986)

Po prvi svetovni vojni se priseljevanje v mesto in provinco nadaljuje in doseže višek leta 1925, ki pa je v primerjavi z rekordnim letom 1913, ko provinca sprejme preko 16.000 imigrantov, pomeni štirikrat manjše število priseljencev imigrantov v provinci. V desetletju pred prvo svetovno vojno in desetletju po njej je provinca Mendoza četrta med 25 argentinskimi provincami po številu letno priseljenih imigrantov. (Sabela, 1936)

Od leta 1926 število prispelih izrazito pada, na kar je vplivala svetovna gospodarska kriza v začetku tridesetih let. V zadnji polovici tridesetih let priseljevanje spet hitro narašča, toda v primerjavi z desetletjema pred in po prvi svetovni vojni ne vpliva izraziteje na demografske spremembe v mestu in provinci. Delež tujcev v provinci se tako leta 1947 zmanjša na 13,3%; še vedno pa izrazito prevladujejo priseljenci iz Evrope (87% vseh tujcev). (Cozzani de Palmada, 1986)

Priseljevanje v Argentino se po drugi svetovni vojni okrepi in doseže izrazit višek v letih 1948-1950, ko se letno priseli v državo prek 140.000 tujcev (Compay, 1989), predvsem političnih beguncev. (Genorio, 1990, str. 89) Po enkratnem čezmorskem priseljevanju takoiimenovanih »razseljenih oseb« ob koncu štiridesetih in v začetku petdesetih let postane priseljevanje v Argentino iz čezmorskih dežel spet zanemarljivo. Zaradi ekonomske krize se po letu 1960 skoraj popolnoma ustavi. Ob koncu petdesetih let je bil nekako zaključen proces stoletnega priseljevanja iz čezmorskih dežel. Podobno je bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih. Delež evropskih priseljencev, med katerimi še vedno prevladujejo Italijani, je postal zanemarljiv v primerjavi s številom priseljencev iz sosednjih držav (Čile, Bolivija, Urugvaj, Paragvaj in Brazilija). (Genorio, 1990, str. 91) Zadnji, močnejši val priseljencev iz prekomorskih držav tako tudi Mendoza sprejme konec štiridesetih in v začetku petdesetih

let, ko je v Mendozo prišlo več političnih beguncev. Med že »uveljavljenimi« etničnimi oziroma narodnostnimi skupnostmi v mestu in provinci, se pojavijo nekatere nove ali okrepijo manj številčne, v letih pred drugo svetovno vojno neorganizirane skupnosti; predvsem iz srednjeevropskih in vzhodnoevropskih držav (Ukrajinci, Madžari, Poljaki, Čehi, Slovaki, Hrvati, Slovenci itn.).

Valu priseljevanja iz Evrope sledi priseljevanje Čilencev in Bolivcev. Če je bilo še leta 1960 v provinci med tujci kar 75% vseh rojenih v Evropi in le 21% v sosednjih južnoameriških državah, se dvajset let pozneje to razmerje spremeni v prid zadnjih (50%) in delež rojenih v Evropi pade na slabih 46%. Med tujci iz sosednjih držav leta 1980 izrazito prevladujejo Čilenci (67%), sledijo jim Bolivijci (27%), katerih delež pa predvsem od šestdesetih let izrazito raste. (Cozzani de Palmada, 1986, str. 158) Medtem ko je bil večji del priseljencev usmerjen v mesto Mendozo in večje kraje province, je »novi« priselitveni val iz sosednjih južnoameriških držav usmerjen na manjše kraje v provinci in na podeželje. (Satlari, 1997) Seveda pa se delež in absolutno število tujcev tako v mestu in v provinci od rekordnega leta 1914, ko je delež tujcev v Veliki Mendozi znašal 52,7% in v provinci 46,7%, neprestano zmanjšuje, in je leta 1991 padel na 5,6% v Veliki Mendozi in 4,6% v provinci.

Tabela 1

Povprečno letno priseljevanje v Argentino v stoletju 1870-1970

obdobje	povp. letno neto priseljevanje
1870-1885	39.000
1885-1895	79.000
1895-1905	66.000
1905-1915	140.000
1915-1935	49.000
1935-1945	21.000
1945-1960	72.000
1960-1970	13.000

Vir: Genorio, 1990, str. 90.

Tabela 2

Število prebivalcev, število tujcev in delež tujcev v Veliki Mendozi in provinci Mendoza ob popisih prebivalstva

podpis	Velika-Mendoza			Mendoza-provincia			
	št. prebival.	št. tujcev	% tujcev	št. prebival.	št. tujcev	% tujcev	% Evrop.
1869	41.883	5.710	13,6	65.413	6.144	9,4	4,6
1895	67.693	10.838	16,0	116.136	15.896	13,6	55-67
1914	157.422	54.320	34,5	277.535	88.354	31,8	> 90
1947	324.313	41.591	12,8	588.231	68.906	11,7	87,0
1960	466.623	47.525	10,2	825.535	75.328	9,1	74,6
1970	563.690	40.306	7,2	973.075	61.013	6,3	66,4
1980	723.229	47.746	6,6	1.196.228	68.083	5,8	45,6
1991	884.722	46.906	5,3	1.412.053	62.547	4,4	- - -

Vir: Alvarez et. al., 1996, str. 65, Cozzani de Palmada, 1986, Cueto, 1991.

Italijanski in španski priseljenci¹³, ki so bili v stoletnem valu priseljevanja v Argentino in Mendozo najštevilčnejši in kulturno najdominantnejši, so najopaznejši tudi v današnji podobi mesta in province. V mestu najdemo več ustanov (šole, bolnišnice, inštituti itn.), tovarn, delavnic, vinarn, restavracij itn., ki nosijo ime po omenjenih državah ali njenih pokrajinah, mestih, znanih osebnostih itn. Prevlada italijanskih in španskih priseljencev v mestu in provinci se kaže tudi v številu ustanov izseljenskih skupnosti. V provinci je 42 institucij italijanskih izseljencev, 26 španskih, sledijo Bolivijci z 10 in Čilenci z 9, od Evropejcev pa so na tretjem mestu Nemci in Francozi z vsak po 5. (Satlari, 1997, str. 38) Poleg naštetih najdemo v mestu še ustanove Izraelcev, Sirijcev, Libanoncev, Arabcev, Mehičanov, Urugvajcev, Brazilcev, Japoncev, Južnih Korejcev, Slovencev; v drugih delih province pa še organizirano skupnost Ukrajincev, Poljakov,

13. Bolj od Italijanov in Špancev so v Argentini cenjeni drugi Evropejci – Nemci in Švicarji, za njimi pa vsi drugi: Angleži, Valežani, Irci, Poljaki, Rusi in drugi slovanski narodi. Poleg teh so v Argentini zelo vplivne tudi armenska, judovska in arabska skupnost (predsednik Menem je npr. potomec Sirijcev). (Šorli-Puc, 1997, str. 77) Za razliko od severnoameriških držav, kjer je bila beseda »emigrant« vedno slabšalna, je bil v Argentini priseljenec vedno »nekaj več«, kar so jasno poudarjali tudi informatorji.

Furlanov itn. Madžari, Grki, Hrvati in Portugalci nimajo svojih institucij, so pa medsebojno povezani in imajo svoje predstavnike v mestu. Organiziranost in »poslanstvo« institucij izseljenških skupnosti sta zelo različna; nekatere delujejo kot klubi z barom ali celo z restavracijo, dejavnosti so skržene na zabavo in šport, pogovorni jezik je kastiljski. Ohranjanje etnične ali narodne identitete je zanemarljivega pomena (npr. Nemci, deloma Italijani). Na drugi strani pa nekatere skupnosti jasno težijo k ohranjanju etnične oziroma narodne identitete; tako organizirajo predvsem kulturne dejavnosti, imajo svoje šole, tečaje jezika, inštitute itn. (npr. Arabci, tudi Slovenci).

4.3 PRIŠLI, (NE)SPREJELI, OSTALI...

4.3.1 Slovenski priseljenci pred drugo svetovno vojno¹⁴

Prvi Slovenci naj bi v Mendoza prišli v zadnjem desetletju 19. stoletja, in sicer kot skupina sodarjev, najverjetneje iz Bele Krajine ali Primorske. (Mislej, 1987, str. 22) O njihovem bivanju v mestu ni podatkov, prav tako v Mendози ni bilo moč najti njihovih potomcev.

Od začetka 20. st. pa do prve svetovne vojne sta se v Mendoza priselili 2 (poznani) osebi »slovenske krvi«, in sicer obe okoli leta 1910. V enem primeru je šlo za »slovensko-hrvaško« družino, v kateri je bila zakonska partnerica iz Jelšan, v drugem primeru pa je prišel v Mendoza samski moški iz Male Pristave pri Pivki.

Naslednji val slovenskih priseljencev sega po znanih podatki v drugo polovico dvajsetih let. Prva (poznana) družina iz tega obdobja je prišla v mesto leta 1924 iz okolice Buzeta. Leta 1926 je v Mendoza prišel posameznik iz Narina pri Pivki, tri leta za njim žena s hčerko, leta 1939 še sin. V leto 1927 sega prihod posameznika, o katerem ni znano, ali je prišel v mesto brez žene in je ta prišla za njim, ali sta zakonca prišla skupaj. Leta 1928 so v mesto prišli 4 posamezniki, 3 skupaj – vsi so bili iz iste vasi iz okolice Rupe, dva sta bila brata. Četrty posameznik, ki je v mesto prišel v omenjenem letu, je bil iz Narina

14. V nadaljevanju: predvojni slovenski priseljenci oziroma inmigranti.

pri Pivki. Za dvema iz omenjene skupine iz okolice Rupe so leto dni pozneje prišle žena s hčerko in zaročenka. Leta 1929 je v Mendoza prišla tudi posameznica iz vasi iz okolice Rupe, istega leta je prišel za bratom v Mendoza posameznik iz Narina pri Pivki, ki se je po letu bivanja v mestu vrnil v domovino. V letu 1928 so v Mendoza prišli še 3 posamezniki, ki so bili po besedah informatorjev vsi s Primorskega. Natančne letnice prihodov so še 1935, in sicer gre za leto prihoda posameznika iz Kneže – žena je za njim prišla leta 1953, 1937 – posameznika iz Metlike, 1940 – posameznika iz okolice Nove Gorice, ki je v Argentino prišel že leta 1924 in ves ta čas bival v B.A., 1941 – družine, »spočete« v Rosariu v provinci Santa Fe, katere zakonski partner je v Argentino prišel leta 1928 iz Velike Pristave pri Pivki, zakonska partnerica pa leta 1939 iz okolice Postojne, 1949 – družine, »nastale« v Buenos Airesu, katere zakonca sta prišla v Argentino konec dvajsetih let iz Breginja in okolice Vipave, 1950 – posameznika iz Jelšan, ki je v Argentino prišel 1937 in ves ta čas na skrajnem severu države, v Salti.

15 (poznanih) predstavnikov prve generacije je pred prihodom v Argentino bivalo na Notranjskem; kar 11 oseb je bilo iz vasi iz okolice Pivke (7 iz Narina, po 1 iz Male in Velike Pristave, Parij, Drskovč in Trnj), 1 iz okolice Postojne ter 2 iz Jelšan oziroma njene okolice. 8 (poznanih) oseb prve generacije je bilo s Primorskega (po 1 iz Kneže, Breginja, Trsta in okolice Vipave in Gorice, za 3 ni točno znano), 3 z Dolenjske in 2 osebi iz Bele Krajine. 10 (znanih) predstavnikov prve generacije je bivalo na teritoriju današnje države Hrvaške, in sicer jih je bilo 8 iz Rupe in njene okolice, 2 osebi pa sta bili iz okolice Buzeta. Glede na to, da so se slednji opredeljevali za Slovence, sem njih in njihove potomce štel za Slovence. Nekoliko vprašljiva je bila narodna oziroma etnična identiteta zakonskega para iz okolice Buzeta – če lahko o njej v tem primeru sploh govorimo – saj se po spominu sina starša nista nikoli jasno narodno opredeljevala. Glede na to, da sta se večinoma družila s Slovenci, sem ju skupaj s potomci vključil med predvojne Slovence.

O vzrokih za izselitev predvojnih mendoških Slovencev v Argentino vemo zelo malo. Po (meglenem) spominu druge generacije so se v vseh primerih – razen dveh – starši izselili zaradi ekonomske nuje. V dveh primerih pa je bil vzrok politične narave, in sicer strah pred bližajočo se vojno.

Še manj vemo o vzrokih za priselitev v Mendoza – o njih lahko le ugibamo. V nekaterih primerih je bilo prav gotovo

to, da sta bila v mestu in okolici razširjena vinarstvo ter sodarstvo. Omenili smo že skupino sodarjev, ki je v Mendozo prišla v zadnjem desetletju 19. stoletja. V vinogradništvu naj bi bilo tudi pozneje, v tridesetih letih 20. stoletja, zaposlenih več Slovencev. Nekateri so v Mendozo prišli, ker so imeli v mestu znance, prijatelje ali sorodnike. Omenili smo, da je bilo več priseljencev iz vasi Pivke, Rupe in Jelšan. Velik del slednjih je bil v sorodu ali pa so bili prijatelji in znanci iz »stare« domovine.

Seznam vseh (poznanih) predvojnih Slovencev v Mendozi kaže naslednjo podobo: 14 bilo je »slovenskih« družin, ki so v mestu živele pred letom 1940, od tega so v 4 družinah žene ali zaročenke prišle za možmi, zakonca ene pa sta se spoznala v mestu. O drugih 9 družinah ni podatkov. 3 med slednjimi 14 družinami so bivale v Mendozi približno 10 let in se okoli leta 1940 preselile v San Juan.

2 (poznana) posameznika sta v Argentino prišla poročena, toda ženi nista nikoli prišli za njima. Za enim je po drugi vojni prišel sin.

6 (poznanih) zakonov v mestu je bilo s pripadnicami drugih narodnosti, živčimi v Argentini. V nobenem od (znanih) mešanih zakonov ni bila slovenske krvi partnerica.

2 (poznani) v Argentini »spočeti« »slovenski« družini, sta se v Mendozo priselili po letu 1940, ena leta 1941 iz Rosaria, druga pa leta 1947 iz Buenos Airesa.

1 družina je »nastala« v Mendozi s poroko predvojnega Slovenca z v Argentino po vojni priseljeno Slovenko.

9 (poznanih) posameznikov je ostalo samskih ali so bili samski, ko so se odselili iz Mendoze.

2 (poznana) posameznika sta se vrnila po enem letu oziroma dveh letih bivanja v Mendozi v rodno domovino, 3 (znani) posamezniki pa so iz mesta v Slovenijo odšli po drugi svetovni vojni.

Veliko posameznikov in družin se je iz Mendoze odselilo v druge dele Argentine.

57 je torej (poznanih) oseb iz prve generacije, ki so vsaj krajši čas bivale v Mendozi. Prav gotovo je realna številka dejansko veliko večja. Veliko je bilo posameznikov in tudi družin, ki so le krajši čas bivali v Mendozi in zato niso prišli v stik z drugimi Slovenci, zato so po odhodu iz mesta ostali večini

tamkajšnjih Slovencev nepoznani. Nekaj pa je prav gotovo tudi takih, ki so ostali v mestu in okolici, a so bili večini Slovencev v mestu nepoznani. Predvsem Slovenci iz okolice mesta so bili zaradi slabih povezav z mestom brez vsakršnih stikov z drugimi Slovenci in bodo tako vedno ostali neznanci. Povojni Slovenec, profesor na podeželski srednji šoli, oddaljeni okoli 50 km iz Mendoze, se spominja, da je večkrat imel učence domnevno slovenskega izvora, oziroma s priimki kot sta Kosmac (Kosmač) in Escarel (Škerlj).

Leta 1998 sta v Mendozi živela 2 (poznana) predstavnika prve generacije.

Druga generacija predvojnih Slovencev (iz slovenskih zakonov) v Mendozi je leta 1998 štela 15 (poznanih) oseb. Dve od slednjih sta iz zakona predvojnega Slovenca s Slovenko, priseljeno v Argentino po drugi vojni, en predstavnik druge generacije pa biva v Mendozi šele od začetka osemdesetih let.

Le ena (poznana) predstavnica druge generacije izvira iz narodno (etnično) mešanega zakona. Prav gotovo je v mestu in okolici še veliko več pripadnikov druge generacije.

Od 15 predstavnikov druge generacije jih je danes poročenih 14. Sestri sta se poročili s povojnima Slovincema, vsi drugi pripadniki druge generacije pa so si poiskali zakonce drugih narodnosti. Po besedah druge generacije starši, razen v eni družini, niso oteževali izbire zakonskih partnerjev drugih narodnosti.

O tretji generaciji predvojnih Slovencev tako lahko govorimo le pogojno, in sicer v primeru potomcev dveh omenjenih slovenskih zakonov druge generacije.

Pogojno lahko tudi govorimo o drugi generaciji predvojnih Slovencev. Čeprav gre za Slovence »po krvi«, ostaja vprašanje njihove narodne (etnične) identitete (o tej več v nadaljevanju).

4.3.2 Slovenski priseljenci po drugi svetovni vojni¹⁵

Večina slovenskih priseljencev je v Mendozo prišla iz avstrijskih in manj iz italijanskih begunskih taborišč. Večji del taboriš-

čnikov je bil med domobranci ali so med domobranci bili njihovi zakonski partnerji – možje, starši ali otroci. Poleg domobranskega elementa, ki je bil v valu povojne slovenske priselitve v Mendozo številčno najizrazitejši, je med političnimi povojnimi imigranti v Mendozo bilo moč najti dve družini, katerih očeta sta bila v enotah t.i. slovenskih četnikov, in družini, katerih očeta sta bila prisiljena služiti nemško vojsko. Velik del so v povojnem priselitvenem valu v Mendozo predstavljale tudi družine in posamezniki, ki so Slovenijo zapustili prisilno zaradi vsemogočih medvojnih in povojnih peripetij, ne da bi med vojno sodelovali oziroma podpirali eno ali drugo politično ali vojaško opcijo. Del povojne slovenske imigracije v Mendozi pa so predstavljale tudi družine in posamezniki, ki so Slovenijo zapustili ne da bi bili v to prisiljeni. Med slednjimi so bili predvsem privrženci oziroma zagovorniki predvojnih liberalcev in narodnjakarjev, skratka tistih, ki se niso strinjali z novo politično ureditvijo v domovini, ter nekateri, ki so svojo domovino zapustili zgolj zato, ker so bili v strahu, da bo nova politična ureditev omejevala ali povsem nasprotovala njihovi katoliški vzgoji in načinu življenja. Trije (poznani) posamezniki so Slovenijo oziroma takratno Jugoslavijo zapustili zaradi ekonomskih vzrokov. Vsi trije so v Mendozi imeli živeče sorodnike ali znance, ki so jih informirali o ekonomskem stanju v deželi.

»Sem šel s trebihom za kruhom, kakor pravijo. Sem šel pogledat, če na drugem kraju sveta je boljše življenje.«

Povojni imigranti v Mendozi so bili predvsem z Gorenjskega; 51 znanih zakonskih partnerjev, samcev in samic. 28 zakonskih drugov, samcev in samic je bilo s Primorskega, 22 iz Štajerske, 20 iz Ljubljane in okolice, 13 iz Notranjske, 12 iz Dolenjske, 2 iz Prekmurja in samo en znan Korošec.

Večina imigrantov je pred prihodom o Argentini vedela zelo malo ali največkrat nič o Mendozi.

»Vedeli smo, da je tu ogromno tega fuzbala pa da je ogromna dežela.«

»Sploh nisem vedel, kam grem.«

»Sem vedel le, da je pampa. Nič nisem vedel.«

»Vedel sem, da je Argentina med tistimi južnoameriškimi državami, kjer ni veliko črncev.«

»Smo komej vedli, da je v Južni Ameriki.«

»Čisto na drugi svet smo prišli. Nič nismo vedeli o Argentini, kaj šele o Mendozi.«

Eden od informatorjev se spominja, kako so iz barke gledali na Rio Plata,

»da bi videli kakšne Indijance. Ko smo zagledali cerkveni stolp in nebotičnike Buenos Airesa, smo vedeli, da tu ni Indijancev.«

Na drugi strani se nekateri informatorji spominjajo, da je bilo nekaj informacij o Argentini že v taboriščih. Duhovnik Janez Hladnik je v taborišča pisal tudi o Mendozi in najmanj štiri družine in trije posamezniki so se za naselitev v Mendozo odločili že v taborišču.

Redki, ki so prišli po vojni v Argentino zaradi ekonomskih vzrokov, so o deželi večinoma vedeli le, koliko je dela in koliko se zasluži; suma sumarum, kako dobro se živi.

»Sem imel puno poznanih tu, so mi pisali, da je dobro tu, da tisti, ki hoče delat, ima dovolj dela tu inu dobro živi. Inu drugu me ni zanimalu.«

Prve informacije, ki so jih imigranti dobivali o Mendozi med bivanjem v imigrantskem hotelu v Buenos Airesu in nekateri že prej na ladjah, so bile povečini zelo izkrivljene.

»V Buenos Airesu nam je pravil en Argentinec, da sicer tramvaj vozi v Mendozi, vendar se toliko kač plazi po tleh, da more tramvaj pogosto ustavit. V življenju nisem videl kače v mestu.«

»Govorili so, da je tu bolj tako indijansko.«

Kasnejši migranti so od sorodnikov, prijateljev ali znancev iz Mendoze že dobivali manj domišljijske in stvarnejše opise.

Vzroki za prihod v Mendozo so bili različni. Velik del je po besedah informatorjev prišel, ker v Buenos Airesu ni našel stanovanja; predvsem so bile to številčnejše družine, ki so velemesto zapustile po nekajdnevnem bivanju v imigrantskem hotelu. Veliko jih je iz prestolnice odšlo na predlog duhovnika Janeza Hladnika, ki je v Mendozo poskušal spraviti predvsem družine z več otroki.

Več družin in posameznikov je izbralo Mendozo, ker je želelo delati na zemlji, oziroma je želelo ostati zvesto kmetijskim poklicem. Takšne odločitve in želje je podpiral tudi duhovnik Janez Hladnik.

Nekateri so sprva poskušali v Buenos Airesu, toda življenje v velemestu je bilo za nekatere prevelika sprememba in po nekajmesečnem ali največ po letu ali dveh bivanja v prestolnici, so se odločili za Mendozo. To so storili predvsem posamezniki in družine z manj otroki.

»Buenos Aires ni za živeti. Če smo hoteli jiti prijatelje obiskat, smo porabili dve uri. Polno prometa, umazanije, revščine. To je džumbus.«

Kot vzrok za odselitev iz vlemesta so informatorji pogosto omenjali tudi neprimerno podnebje.

»V Buenos Airesu je bilo nevdržno. Sto procentna vlaga pri tridesetih stopinjah, včasih še več, obupno.«

»V Buenos Airesu so nam še čevlji ratali zeleni od vlage.«

V dveh (poznanih) primerih (družina in samica) so iz prestolnice v Mendoza odšli zaradi zdravstvenih težav oziroma bolezni na dihalih.

V dveh (poznanih) primerih (družina in samec) so bili po nekaj mesecih oziroma letih bivanja v Argentini službeno poslani v Mendoza, kjer so tudi ostali.

Prva slovenska povojna družina je prišla v Mendoza marca 1948. Aprila 1948 je prišlo v Mendoza petero družin (12 oseb); v mesto jih je iz imigrantskega hotela v Buenos Airesu spravil lastnik lesnega podjetja, ki jim je obljubil kvalificirano delo, dobro plačo in stanovanje. Junija 1948 je po napotilu duhovnika Janeza Hladnika v mesto prišel slovenski duhovnik Ivan Caserman (1984, str. 4), da bi vodil »novo slovensko kolonijo«. Avgusta istega leta je v mesto prišel ljubljanski stavbenik, ki je s tržaškim Slovincem odprl lesno podjetje.¹⁶ V tem podjetju so Slovenci dobili možnost zaposlitve v mestu in posledično se je več družin odločilo za Mendoza. V začetku septembra so začele prihajati prve večje skupine. Sredi novembra je prišlo v mesto dvoje večjih skupin »Korošcev« - iz avstrijsko koroških begunskih taborišč. To so bile predvsem večje družine z mlajšimi otroki. V prvi skupini je bilo 15 oseb, v drugi 47, od teh je bilo 29 otrok. Poleg skupin so v Mendoza prihajale posamično tudi številne družine in posamezniki. Zadnja skupina 9 odraslih je prišla v mesto v začetku julija 1949. (Anon., 1948, str. 4)

Ob prvem obisku škofa Rožmana oktobra 1949 je prvi predsednik društva Slovencev v Mendoza Marko Bajuk (1984, str. 13, 14) podal naslednjo demografsko sliko:

16. Kdo izmed slednjih dveh je bil lastnik in ustanovitelj lesnega podjetja, ni znano.

Tabela 3

Demografska sestava (1949)	
družine s 7 otroki	3
6	3
5	5
4	5
3	10
2	14
1	15
zakonski pari brez otrok	9
možje z družinami v Sloveniji	10
samci	47
samice	4
otroci mlajši od 14 let	135
SKUPAJ	319

Tabela 4

Razseljenost (1949)	
v Veliki Mendozi	230
v drugih delih province	89
SKUPAJ	319

Seveda Bajukovi podatki niso popolni in so se predvsem v petdesetih letih močno spremenili. V mesto je v prvi polovici petdesetih let prišlo predvsem več posameznikov in nekaj se jih je v tem času iz mesta tudi odselilo. Mobilnost družin je bila v nasprotju s samskimi manjša; velikokrat so se informatorji spomnili posameznikov, ki so živeli v Mendozi in za katerimi se je z odhodom iz mesta zgubila vsaka sled, medtem ko so bile informacije o sicer redkeje iz mesta odseljenih družinah bile popolnejše.

V začetku petdesetih let se je vrnil v Slovenijo k tam živeči ženi prvi in leta 1956 drugi, v Mendozo po drugi vojni priseljeni Slovenec. Konec petdesetih in leta 1964 sta se v Slovenijo odselili tudi dve družini.

Med mendoškimi Slovenci je poznanih 6 primerov, da je žena z otroki ali sama prišla iz Slovenije nekaj let po moževi naselitvi v Mendozi. Leta 1952 je iz Slovenije v Mendozo prišla žena k možu in sinovom, leta 1953 žena z otrokoma in leta 1954 žena s 4 hčerkami. Četrty primer je žena, priseljena leta 1953 v Mendozo k možu, ki je v Argentino odšel že leta 1935. Leta 1955 je prišla k možu v Mendozo žena s petimi hčerkami; s seboj je pripeljala tudi otroka ene izmed družin, ki je otroka ob odhodu pustila v Sloveniji. Leta 1952 je prišla tudi mama k v Mendozi živečima sinovoma.

Poseben primer je v letu 1955 priseljena žena, ki je moža spoznala le po fotografijah in pismih. Predvojni imigrant se je namreč želel na vsak način poročiti s Slovenko. Ker je v Mendozi ni mogel dobiti, je s pomočjo v Sloveniji živečega sorodstva iskal ženo, ki bi bila pripravljena oditi v Argentino. Ta se je, kot pravi, za pustolovščino odločila, ker so bile ekonomske razmere v Sloveniji takrat zelo slabe. Pred odhodom se je morala civilno poročiti – s pričami je morala dokazati, da je že poročena – da ji je takratna oblast dovolila zapustiti državo. Mož ji je plačal povratno karto v primeru, da se ne bi razumela. Po prvem skupnem dnevu v Buenos Airesu ji je, kakor se spominja informatorka, mož rekel, da sicer ni tako lepa kot na fotografijah, da pa vidi, da je v redu žena. Isti dan sta se cerkveno poročila in, kot pravi žena, živela brez težav.

V drugi polovici petdesetih se je izseljevanje in doseljevanje Slovencev v Mendozo umirilo, število pa se je močno spreminjalo predvsem zaradi hitre rasti števila otrok. Kmalu po prihodu je prišlo tudi do prvih porok, družine so postajale vse večje in slovenska skupnost v Mendozi je številčno rasla.

Mnenja o možnostih in času vrnitve v domovino so bila med pripadniki prve generacije različna. Veliko ljudi iz druge generacije se spominja, da so jim starši govorili, da gredo od doma le za 14 dni. Nekateri so še dolgo vztrajali v upanju, da se bodo razmere »doma« s padcem komunističnega režima uredile in da bo tako možna vrnitev v domovino.

»Stalno smo mislili, da se bomo vrnil, zato je bilo treba jezik ohraniti, vero. Oče je počasi odkrival, da se ne bo mogoče vrniti.«

Le neznaten del priseljencev od prihoda v Argentino ni več razmišljal o vrnitvi domov. Nekateri, sicer zelo redki, so se zaradi razočaranja nad vojnimi in povojnimi dogodki ter pripetijami v domovini zaobljubili, da se v Slovenijo ne bodo nikoli več vrnili.

»Mami sva se morala s sestro na smrtni postli zaobljubiti, da se ne bova nikoli več vrnila v Slovenijo. Sestra je to izpolnila, ker je umrla. Jaz pa sem to obljubo prekršil. Mama je bila tako razočarana nad Slovenijo in Slovenci.«

Leta 1972, 24 let po naselitvi prvih povojnih Slovencev v Mendoza, Rudolf Hirschegger (1975, str. 35) podaja naslednjo demografsko sliko Slovencev v provinci Mendoza:

Tabela 5

Živeči (1974)	427
---------------	-----

Po avtorjevih besedah je med njimi približno 3% predvojnih naseljencev. Avtor je tu najverjetneje upošteval le »staronaseljence«, ki so se zblížali s povojno slovensko skupnostjo. Veliko več je bilo predvojnih naseljencev; v tem času še nekaterih živčih pripadnikov prve generacije, njihovih otrok slovenskih in mešanih zakonov, ki nikoli niso pristopili k slovenski povojni skupnosti.

Tabela 6

Rojstva (1948-72)	
otrok slovenskih zakonov	172
otrok mešanih zakonov	33
SKUPAJ	205

Tabela 7

Umrli (1948-72)	61
-----------------	----

Med njimi je po besedah avtorja všteti 16 predvojnih naseljencev; prav gotovo je bilo takrat več umrlih »staronaseljencev«.

Tabela 8

Družine (1972)	
slovenskih partnerjev	75
narodno mešanih partnerjev	40
SKUPAJ	115

115 je družin, ki jih je avtor »štel za med svoje« v mendoški provinci, med njimi 6 družin predvojnih naseljencev; prav gotovo jih je bilo v tem času veliko več.

Tabela 9

Poroke (1948-72)	
slovenskih partnerjev	26
narodno mešanih partnerjev	50
SKUPAJ	76

V prvih letih po prihodu je bilo narodno mešanih porok relativno malo, čeprav je bila prva znana poroka slovenskega povojnega priseljence s predstavnico druge narodnosti v Mendози že leta 1949. Zakonska zveza med Slovenci je bila in je želja vseh slovenskih staršev. Predvsem poroka prvega otroka v družini z »neslovenskim« partnerjem je bila za starše najbolj boleča in najmanj sprejemljiva. S sprejetjem prvega »neslovenskega« ženina ali neveste v hišo so se razmere za druge otroke ponavadi močno spremenile; strpnost do mešanih zakonov je bila večja.

Čeprav so skoraj vsi starši rekli, da so le želeli slovenskega partnerja svojim otrokom, silili pa jih v to niso, se veliko sinov in hčera teh dogodkov spominja drugače.

»Ni jima bilo vseeno, da sem se poročila z Argentincem. Stalno sta pridgala in mi dopovedovala, da to ni dobro in da ni prav. Danes je že bolj natural [normalno], da se poročiš z Argentincem.«

»Najslabša Slovenka je boljša kot najboljša Argentinka, so mi pogosto govorili.«

»Oče je govoril: 'slaba Slovenka moraš bit, da te nobeden Krajnc ne pogleda!«

Tabela 10

Odselitve iz mesta (1948-72)	
družine (št. družin. članov)	62
samske osebe	17
neveste	9
ženini	2
SKUPAJ	88

15 družin se v 27 letih odselilo iz Mendoze; ob odhodu so štele 62 oseb. Poleg družin se je po Hirscheggerjevi evidenci izselilo tudi 17 samskih oseb, predvsem moških. Številka je najverjetneje večja, kot jo podaja avtor, saj nekateri Slovenci, predvsem v prvih letih po naselitvi, v mestu niso prišli v stik s slovensko skupnostjo in so tudi ob odselitvi iz mesta bili za skupnost neopazni.

Iz Mendoze je v tem času odšlo še 9 nevest in 2 ženina, vsi so imeli slovenskega zakonca in »množijo slovenski živelj predvsem v Velikem Buenos Airesu.« (Hirschegger, 1976, str. 35)

Po četrstoletnem bivanju v Mendozi je večina povojnih Slovencev odmisllila možnost na vrnitev v Slovenijo. Tudi če bi se razmere v Sloveniji spremenile – s padcem »komunističnega režima« - večina informatorjev Argentine oziroma Mendoze ne bi več zapustila. Hiše, službe, ustvarjen kapital, argentinski prijatelji in partnerji, vse to in še marsikaj več je večino informatorjev odvrčalo od misli, da bi spet začeli znova v Sloveniji. Večina je tudi zaradi treh desetletij »komunizma« v Sloveniji zavrgla možnost, da bi se razmere v Sloveniji še kdaj spremenile. »Nova domovina« je postala tako za večino neizbežna.

Leta 1997, ob bližujoči 50. letnici naselitve povojnih Slovencev v Mendozo, Stane Grebenc (1997, str. 8, 9), podaja naslednjo demografsko sliko Slovencev v Mendozi in njeni okolici¹⁷:

Tabela 11

Število živečih (1997)	
rojeni v Sloveniji ali taboriščih	222
otroci slovenskih staršev rojeni v Argentini	283
<i>skupaj</i>	<i>505</i>
zakonski partn. mešanih zakonov	117
otroci mešanih zakonov	215 in več
SKUPAJ	873 in več

17. Avtorjevo štetje obsega vse Slovence in njihove potomce (vsaj eden od staršev Slovenec »po krvi«) iz nekaj desetikilometerskega pasu okoli Mendoze, od koder posamezniki ali družine še lahko pogosteje ohranjajo stik s slovensko skupnostjo v mestu in tedensko obiskujejo Slovenski dom.

Marko Vombergar: "Močvirje II"

873 in več oseb je v Mendози in njeni okolici potencialno povezanih s slovensko skupnostjo in slovenstvom. Na kakšen način, kako močno in v kakšni obliki, bomo skušali odgovoriti v naslednjih poglavjih.

Posebnost in hkrati svojevrstna oblika ponosa je veliko število otrok v slovenskih družinah. Velike družine pomenijo tudi svojevrstno vzgojo, svojevrsten način življenja, zasnovano hišnih prostorov itn. Ena družina je namesto osebnega avtomobila za prevoz družinskih članov kupila kombi; v hišah so ponavadi zelo velike jedilne mize; v veliko družinah imajo poseben seznam, kdo od otrok je prek tedna odgovoren za določeno hišno delo. V nekaterih družinah, katerim ekonomsko stanje ne dela težav, imajo zaposlene tudi služkinje. Za božič in veliko noč, ko se snide večina družinskih članov, v nekaterih družinah praznuje skupaj tudi do 20 in v eni družini celo 40 družinskih članov treh generacij.

Predvsem nekateri pripadniki prve generacije z nerazumevanjem gledajo na povečini manj številčne družine v Sloveniji.

»Reci jim, tam doma, naj imajo malo več otrok, če ne bodo samo še Bosanci v Sloveniji.«

Tabela 12

Poroke (1948-97)	
I. generacija	
slovenskih partnerjev	41
narodno mešanih partnerjev	52
II. generacija	
slovenskih partnerjev	15
narodno mešanih partnerjev	70
SKUPAJ	178

Opombe: I. generacija – rojeni v Sloveniji ali v begunskih taboriščih.

II. generacija – otroci prve generacije.

Med mendoškimi Slovenci prve generacije je bilo približno 45% slovenskih porok (oba zakonca slovenske narodnosti), medtem ko je med drugo generacijo bilo slovenskih porok le še dobrih 20%.

Poroka slovenskih partnerjev je danes že prava redkost. Po eni strani za posamične starostne skupine primanjkuje slovenskih

partnerjev nasprotnega spola, po drugi pa je velik del tretje generacije – predvsem iz bolj »slovensko« zavednih družin – v sorodstvenih zvezah in imajo tako zelo omejeno izbiro.

Čeprav je bilo še pri večini staršev zaznati željo, da bi si otroci našli slovenskega partnerja, se vsi jasno zavedajo, da je to danes skoraj nemogoče.

Nekateri predstavniki druge generacije se celo radi šalijo na račun prizadevnosti oziroma zaskrbljenosti starejših, ko ti tarnajo o »pretakanju slovenske krvi v tuje rodove«.

»Mal se pa mormo z Argentinci skrižat, če ne bomo vsi v žlahti.«

Mešani zakoni so tako postali neizbežna usoda Slovencev v Mendozi in skupnost jim z predavanji, publikacijami, slovensko šolo itn. posveča posebno pozornost.

Mešani zakoni in skrb zanje sta postali za skupnost mendoških Slovencev identifikacijski znak nasproti ostalim slovenskim skupnostim v Argentini oziroma nasproti buenosaireški.

»Mi smo za Slovence v Buenos Airesu preroki. Vse to, kar mi doživljamo z mešanimi zakoni ali smo že doživeli, to njih še čaka. Ko bodo ostali brez slovenskega pevovodja, kar se bo zgodilo kmalu, kje ga bodo iskali. In te sreče, da bo argentinski pevovodja oženjen s Slovenko, da se bo pripravljen učiti slovensko in iti na jezikovni tečaj v Slovenijo, o tem lahko le sanjajo.«

Na drugi strani prva generacija in v manjši meri druga z bolečino spremlja »pretakanje krvi v tuje rodove«. Vez s slovenstvom se za otroke mešanih zakonov najpogosteje pretrga; slovenski skupnosti so šteta leta in vdano sprejemanje udarca.

»Naša skupnost je kot toneča se ladja. Poskušamo jo obdržati na površini, a vsi vemo, da ji v tem argentinskem morju ni pomoči. Počasi, toda brez pomoči tonemo.«

Za narodno zavednejše družine je lahko rešilna bilka v tem »argentinskem morju« tudi odhod otrok v Slovenijo. Toda to hkrati pomeni posebno žrtev za družino, saj ima družina oziroma povezanost družinskih članov med mendoškimi Slovenci zelo velik pomen. Od pripadnikov druge generacije mendoških Slovencev se je v Slovenijo preselil leta 1988 samski glasbenik, ki se je v Sloveniji pozneje tudi poročil. Leta 1997 je v Slovenijo na jezikovni tečaj odšel pevovodja slovenskega zbora v Mendozi, sicer »argentinske krvi«, nekaj mesecev za njim, leta 1998 pa še njegova žena – mendoška Slovenka tretje generacije. Starši so na svoja, v Sloveniji živeča otroka, močno ponosni, in nanju so ponosni tudi nekateri predstavniki slovenske skupnosti.

»Od začetka mi je blo mal težko, ko ga ni blo X-eca več v hiš, zdej mi je prav, da je doma [v Sloveniji].«

»Pa tudi to ne moremo prikrit, da je seme slovenstva obrodilo, slovenstva v svojih otrocih.«

4.4 KRUH VSAKDANJI

4.4.1 Slovenski priseljenci pred drugo svetovno vojno

4.4.1.1 Zaposlitev

Omenili smo že skupino sodarjev iz Bele Krajine, ki so v Mendozo prišli v zadnjem desetletju 19. stoletja. Točnejših podatkov o njihovi zaposlitvi v mestu in sploh o njihovih bivalnih razmerah ter ekonomskem stanju ni.

Sodar, sicer z otoka Brača, je bil poročen s Slovenko, ki je v mesto prišla okoli leta 1910. Drugi, v mesto prispeli Slovenec iz teh let, je pozneje v mestu postavil orodjarsko delavnico, ki je v »najboljših letih« zaposlovala okoli 50 delavcev. Od vseh predvojnih Slovencev je imel omenjeni lastnik delavnice najboljši ekonomski položaj. (Hladnik, 1939, str. 69)

V tridesetih letih je več Slovencev (6 poznanih) delalo pri javnih vodovodnih delih. Tu naj bi bili Slovenci zaposleni nekje do konca tridesetih let. Več Slovencev (6 poznanih) je v tridesetih letih opravljalo tudi različna gradbena oziroma zidarska dela. Ugibamo lahko, da je več Slovencev delalo v okoliških vinogradih in vinarnah. Duhovnik Janez Hladnik (1939, str. 67-68) je v svojem potopisu omenil vinogradnika iz Dalmacije, pri katerem je delal Slovenec iz Metlike. Poleg slednjega je znan le še en Slovenec, ki je v tridesetih letih delal na okoliških vinogradih. Toda glede na to, da je bila mendoška okolica relativno močno izolirana od mesta, lahko ugibamo, da je na vinogradih in v vinarnah delalo več Slovencev, ki pa so za večino »narodnjakov« v mestu ostali nepoznani. Iz tridesetih let so znane še naslednje zaposlitve Slovencev: delavec v petrokemični industriji, delavec na mestni občini, čevljar, čuvaj v tovarni.

V treh (poznanih) primerih so bile zaposlene tudi ženske, in sicer v dveh primerih kot šivilji in perici in v enem primeru kot natakariča.

Zaposlitev so vsi znani predvojni Slovenci vsaj enkrat zamenjali. Zaradi iskanja nove zaposlitve je velik del predvojnih Slovencev tudi zapustil mesto.

V tridesetih letih je bilo v mestu težko dobiti zaposlitev in delo je bilo slabo plačano, kar omenja tudi duhovnik Janez Hladnik (1939, str. 69): »In v Mendози dobiti posel in dobiti dobro delo, to je kaj težka stvar.« Od 7 Slovencev prve generacije, s katerimi je prišel Hladnik v stik v mestu, sta bila 2 brez zaposlitve.

4.4.1.2 Bivanje

O bivalnih razmerah predvojnih Slovencev vemo še veliko manj kot o njihovih zaposlitvah. V tridesetih letih je v barrii (četrti) Vera Cruz živelo nekaj slovenskih in hrvaških oziroma dalmatinskih družin. Sin iz družine, ki je kot prva slovenska družina bivala v tej četrti, se spominja, da dolgo časa niso imeli ne luči in ne vode. Predvidevamo lahko, da so bile bivalne razmere v tridesetih letih za večino družin zaradi njihovega težkega ekonomskega položaja težke. Leta gradnje privatnih hiš so večinoma neznana, informatorji pa so pogosto omenjali medsebojno pomoč Slovencev pri gradnji.

Samski moški so ponavadi bivali skupaj z drugimi samci. Tudi Hladnik je obiskal takega samca, ki je bival skupaj z več Dalmatinci kar v gostilni.

4.4.1.3 Ekonomsko stanje

Ekonomsko stanje je bilo predvsem v tridesetih letih – v času svetovne gospodarske krize – za večino zelo neugodno. Že omenjena brezposlenost, slabe plače in stanovanjski problemi so se vleкли vse tja v »zlata«¹ štirideseta leta.

Zgled izkušenj mendoških Slovencev iz kriznih let so izjave več informatorjev druge generacije, katerih starši so se hoteli takrat vrniti v domovino, a niso mogli zaslužiti dovolj denarja. Nazorna je tudi zgodba o združevanju družine: oče je prišel v Mendozo leta 1926, v naslednjih treh letih je zaslužil toliko, da je lahko iz domače vasi v Argentino spravil še ženo in hčerko, sin pa je zaradi težkih ekonomskih razmer v deželi moral na drugi strani oceana čakati vse do leta 1939.

Kljub težkim okoliščinam pa med Slovenci ni zamrla medsebojna pomoč. V primeru dveh smrti mož v družini so na pomoč priskočile slovenske družine in v primeru, ko je mož ostal brez zaposlitve je njemu in njegovi družini pomagala slovenska družina.

4.4.2 Slovenski priseljenci po drugi svetovni vojni

4.4.2.1 Zaposlitev

Možje prvih petih slovenskih povojnih družin, ki so prišle v Mendozo aprila 1948, so se zaposlili v lesnem podjetju *Vela*. Pred njimi je kot prva prišla v marcu družina, ki je hitro našla stanovanje, mož pa delovno mesto računskega uradnika. Lastnik podjetja *Vela* je prišel delavce iskat v »imigrantski hotel« v Buenos Airesu, kjer jim je obljubil dobro plačano delo in lepo stanovanje. Namesto obljubljenih lepih stanovanj je večina našla iz nežgane opeke zidane in umazane hiše, namesto kvalificiranega dela težaško in slabo plačano delo.

»Živel smo v blatnih hišah kot v Srbiji, še danes vidiš take v teh villa mizerias¹⁸. Miši so nam vso hrano pojedle in v hiši je bilo zelo mrzlo. Plačo smo imeli pol manjšo kot v drugih fabrikah.«

Lastnik tovarne naj bi delavcem odpiral pisma, da ne bi dobivali informacij, kakšne so delovne in stanovanjske razmere drugod. Vsi Slovenci, zaposleni v tem lesnem podjetju, so po približno treh mesecih zamenjali službo.

»Avgusta 1948 so priplavale v Mendozo težke ribe«, zapiše avtor (Anon., 1950, str. 144) prvega obsežnejšega poročila o povojni skupnosti Slovencev v Mendozi. V Godoy Cruzu – enemu izmed predelov Velike Mendoze – sta podjetnika Karel Kavka in Celestin Hraševac postavila lesno podjetje, ki je že sredi leta 1949 zaposlovalo 20 do 30 Slovencev. Podjetje je bilo v stiskah prvih priseljencev pravi »imigrantski hotel« - več družinam po prihodu je podjetje nudilo prvo zatočišče in zaposlitev. V prvih letih po naselitvi povojnih slovenskih imigrantov sta bili v mestu še dve podjetji slovenskih lastnikov: *Vido*, manjša elektrotehnična delavnica, in slaščičarna Celestina Hraševca *La Celeste*, ki pa nista zaposlovali večjega števila Slovencev. Prvi trije slovenski podjetniki v Mendozi so v Argentino najverjetneje prišli s kapitalom, saj so takoj po prihodu odprli svoja podjetja. O njih, žal, primanjkuje natančnejših informacij.

18. Villa mizerias bi v dobesednem prevodu pomenilo »vasi revščine«. Gre za revne, stihijsko nastale dele mest, ki jih najdemo v vseh večjih južnoameriških in prav tako argentinskih mestih.

Več kot 10 Slovencev je hitro po prihodu našlo zaposlitev v tovarni keramike, 4 v mestni steklarni, okoli 15 v provincijalni parkovni direkciji itn.

V poročilu Marka Bajuka (1984, str. 13) iz oktobra leta 1949 sta podani naslednji poklicna in zaposlitvena sestava:

Tabela 13

Prejšnji poklici	
kmetovalci in obrtniki	129
podjetniki	5
uradniki	4
agronom	1
inženir	1
odvetnik	1
zdravnik	1
profesorja	2
duhovnika	2

Tabela 14

Novi poklici (1949)	
v lesni industriji	30
v kmetijstvu	39
pri javnih delih	20
v obrti in trgovini	33
nameščenci	9
kuharice in služkinje	8
samostojni podjetniki	3
duhovnika	2
zdravnik	1
agronom	1

Seveda se je zaposlitvena sestava predvsem v prvih letih močno spremenila. Slovenci so po prihodu v mesto prijeli za vsakršno delo, s časom – s spoznavanjem razmer – so iskali sebi primernejša in boljše plačana dela. Dela v Mendози in okolici je bilo veliko, čeprav izbira ni bila velika. Predvsem niso našli sebi primerne zaposlitve, sicer redki, izobraženi posamezniki.

Skoraj vsi povojni imigranti prve generacije so vsaj enkrat zamenjali zaposlitev, velik del tudi dva in večkrat.

Slovenci, zaposleni v okolici mesta kot poljski delavci, so si povečini zelo hitro poiskali nove službe v nekmetijskih dejavnostih in se preselili v mesto. Delo v kmetijstvu je bilo na splošno slabše plačano kot v drugih dejavnostih, hkrati pa je pomenilo izoliranost od slovenske skupnosti v mestu, o čemer lepo govori naslednja zgodba. Marku Bajuku, ki je razpošiljal časopis *Svobodno Slovenijo* Slovincem izven mesta, je poljska delavka na podeželju pisala, da je šele iz *Svobodna Slovenija* zvedela, da tudi v Argentini Slovenci praznujejo veliko noč. Sredi petdesetih let je bilo že zelo malo Slovencev, ki so delali na podeželju kot poljski delavci.

Veliko Slovencev si je med seboj pomagalo iskati boljšo zaposlitev. Eden od informatorjev, ki je dobil službo v mestni tovarni keramike, je okoli desetim Slovincem »zrihtal službo v fabriki.« Služkinja pri družini, ki je posedovala steklarno, je »v kristalerijo« spravila poleg svojega brata še dva Slovence itn.

Nekateri Slovenci so se zelo hitro postavili na svoje noge. Leta 1951 je sodarski mojster ustanovil samostojno sodarsko podjetje *Peter Bajda in sinovi*, ki je zelo hitro rastlo in postajalo vse uglednejše. Po enem letu po prihodu v Mendozo je krojač, zaposlen v krojaški delavnici, začel na svojo roko. Drugi krojač je prav tako v začetku petdesetih let odprl svojo delavnico. Od leta 1952 pa do danes deluje manjše slovensko gradbeno podjetje. Leta 1954 se je osamosvojil konjski kovač in leta 1956 mizar. Leta 1957 so 4 Slovenci kot družabniki odprli keramično podjetje C.A.S.E.S. Sprva skromna keramična delavnica je s pomočjo družinskih članov zrasla v trdno podjetje, ki je v najboljših časih zaposlovalo 15 delavcev – samo Slovence. Posamična dela za podjetje so opravljale tudi nekatere slovenske družine in v počitniških mesecih študentje. Leta 1962 je eden od družabnikov zapustil družbo C.A.S.E.S. in ustanovil družinsko keramično podjetje *Ceramica Mirko*.

Žene, ki večinoma niso bile redno zaposlene, so poleg gospodinjanskega dela in vzgoje številnih otrok, pomagale možem v delavnicah ali so pogosto opravljale delo na domu. Šivale so rokavice »za kristalerijo«, obleke za stranke, pomagale sestavljati lesene zaboje za lesno podjetje slovenskih lastnikov, sodelovale pri oblikovanju in žganju keramike za keramično podjetje slovenskih lastnikov itn.

Tudi otroci, predvsem iz številčnejših družin, so bili zaposleni na različne načine. Nekatere starejše hčerke so gospodinjele pri

premožnejših družinah; če je bila doma delavnica, so otroci vedno pomagali očetom. V dveh družinah, ki sta si lajšali ekonomsko stanje z večjim številom panjev, so bili vsi sinovi in hčerke vključeni v čebelarstvo. Veliko otrok je poleg rednega dela očetov lajšalo finančno stanje družini z različnimi deli na domu; sestavljali so lesene zaboje, oblikovali in žgali keramiko, v predelovalnici sadja so vlagali sadje itn.

»Pri devetih letih sem jaz že pet let stare otroke mirkala. Za vsako delo smo morali prijet. Sem sadje vlagala, krožnike pomivala, pločnike pometala, le da smo zaslužili kakšen peso. Meni ni sram tega povedat.«

Tabela 15

Zaposlitvena sestava ¹⁹ (1998)	
kmetijstvo	4
industrija	12
gradbeništvo	5
obrt	35
trgovina	13
gostinstvo	2
promet	2
bančništvo	4
uprava-uradi	28
zdravstvo	12
šolstvo	20
znanost-kultura	6
policija-vojska	1
politika	2
drugo	3
brez zaposlitve	26
SKUPAJ	155

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

19. V tabelo zaposlitvene sestave povojnih Slovencev v Mendoza za leto 1998 so vključeni vsi v Mendoza zaposleni povojni Slovenci vseh treh generacij. Vzorec ni reprezentativen in služi zgolj za grob prikaz zaposlitvene sestave povojnih Slovencev v Mendoza za leto 1998 z namenom, da predstavim spremembe v primerjavi z zaposlitveno sestavo v letu 1949.

Današnja zaposlitvena sestava Slovencev v Mendozi nima veliko skupnega s tisto iz prvih let po naselitvi. V primerjavi z letom 1949 lahko opazimo kontinuiteto le v zelo veliki zastopanosti Slovencev v obrtnih dejavnostih. Poleg obrti je danes veliko mendoških Slovencev ali točneje Slovenk zaposlenih v upravi, oziroma uradih, v katerih leta 1949 nismo našli nobenega po-vojnega Slovenca.

Veliko Slovencev se je v Mendozi uveljavilo kot dobrih podjetnikov in obrtnikov, danes imajo številna podjetja, delavnice, trgovine, posredovalnice itn. Najpodjetnejša je že omenjena družina Bajda. Vsi sinovi sodarja Petra imajo svoja lesno-obrtna podjetja. Najstarejši od bratov ima tovarno parketa s 40 zaposlenimi, trgovini v Buenos Airesu in Mendozi, 240 ha zemlje z 25 ha lesnih plantaž evkalipta, ki jih namerava povečati v naslednjih letih na dobrih 100 ha. Drugi brat v Boliviji vodi lesno trgovino in sečnjo lesa, hkrati pa ima v Mendozi tudi lesno podjetje in trgovino. Tretji brat ima v Rio Cuarto – provinca Córdoba – lesno žago in ogljarno z 20 zaposlenimi. Njegova družina živi v Mendozi. Četrty brat poseduje že omenjeno lesno podjetje, ki se še edino loteva večjih sodarskih del. Najmlajši od bratov, sicer zaposlen kot zdravnik, ima manjšo delavnico lesenih obešalnikov in stojal z enim za poslenim, vodi pa jo eden od sinov.

Eden od bratrancev podjetnih bratov Bajda ima uspešno strojno delavnico rezil in brusil s 15 zaposlenimi. V kratkem bo v mestu odprl tudi trgovino s svojimi izdelki in izdelki drugih proizvajalcev.

Z izdelovanjem keramike se danes v Mendozi ukvarjajo tri slovenska podjetja. Največje in danes najuspešnejše je podjetje treh bratov *Gres Ceramica Bled*, ki danes zaposluje 8 ljudi, v najboljših časih jih je 30. Z občasnimi naročili in s prodajo izdelkov na zalogi posluje nekdanje uspešnejše podjetje *C.A.S.E.S.* Keramiko izdeluje tudi posameznik, sicer naslednik nekdanje trdnega družinskega podjetja *Korotan* z 20 zaposlenim. Keramična industrija je v Argentini nasploh v krizi zaradi poceni uvoza iz azijskih držav.

Novonastalo podjetje *Planinka* z 8 zaposlenimi se ukvarja z elektromontažo.

Slovinci v mestu posedujejo in vodijo še podjetje za polaganje parketa, manjše gradbeno podjetje, mizarsko delavnico, biokemični laboratorij, lekarno, bencinsko črpalko, več različnih trgovin in še bi lahko naštevati.

Štirje Slovenci druge generacije so se uveljavili na mendoški univerzi, dva pa imata visok položaj v mestnih političnih strankah.

V vseh (poznanih) družinah in med zakonskimi partnerji ni bilo primera, da vsaj eden izmed družinskih članov ali zakoncev ne bi bil zaposlen. Brezaposlenost ni bila problem v nobeni družini, kar je glede na 20% nezaposlenosti v Argentini in nasploh na zelo pereč socialni problem nezaposlenosti v današnji argentinski družbi prav gotovo izstopajoče. 26 nezaposlenih oseb med vsemi 155 vključenimi v gornjo tabelo so v vseh 26 primerih »na domu« zaposlene žene oziroma gospodinje, ki jim ekonomsko stanje v družini omogoča, da lahko kar najbolj skrbijo za dom in vzgojo otrok.

Delavnost je med povojnimi Slovenci imela poseben pomen in ga ima še danes. To je opazil in v svojih pismih poudarjal angleški taboriščni oglednik John Corsellis (1975, str. 68): *»Njihova zemlja je gorata in nerodovitna, zato so vztrajni, marljivi in vajeni trdno delati.«*

Že v taboriščih je večina Slovencev prostovoljno takoj prišla za delo. Eden od informatorjev se spominja, kako je oče že na ladji na poti v Argentino iskal zaposlitev, saj ni mogel zdržati brez dela. Starši in otroci so za cigarete, »kalodont« in zobno ščetko barvali ladjo...

»Te kurbe, te črnci, cel dan so kocke na hodniku igral, Slovenci pa delal, pa vesel, ker so deu imeu.«

Z delavnostjo so si Slovenci med delodajalci, delavci in nasploh tudi med Argentinci v mestu ustvarili zaupanje in ugled.

»Slovenci smo si ustvarili dober ugled, vsak je prijel za vsako delo.«

»Nas so imeli zelo radi za delat. Še danes imajo radi za delat Slovence. Zakaj? Ker smo pošteni in delovni ljudje.«

Nekajkrat so bili zaradi tega s strani delodajalcev ali delovnih partnerjev tudi izkoriščani.

Delavnost je bila in je med pripadniki prve pa tudi druge generacije eden izmed najbolj populariziranih identifikacijskih znakov v primerjavi z Argentinci.

»Kjer so Slovenci, ni treba, da jih nobeden kontrolira. Tam, kjer smo mi delali, so se slišali samo stroji. Se ni slišalo nič o fuzbalu, kot tu.«

Že skorajda v legendo je prerasla podoba »Cuadrille Eslovene« v prvih let po naselitvi – skupine približno 15 Slovencev, za-

poslenih v Provincijski parkovni direkciji, ki si je s svojo delavnostjo ustvarila med nadrejenimi Argentinci pravicato začudenje in ponos.

Delavnost, poštenost in zaupanje so ponavadi tiste vrednote, ki jih povprečen Argentinec po mnenju večine informatorjev prve in nekoliko manj druge generacije nima.

»Tu je tako, vsi o vsem vse vedo in nobeden ni nikoli nič počel.«

»Kolikokrat so nas prenesli okoli na začetku. In tu se še hvalijo s tem, da so koga okoli prenesli.«

»Slovenci smo prišli z velikim veseljem delat, Argentincem pa gre samo za denar.«

4.4.2.2 Bivanje

Veliko težje kot delo je bilo v prvih letih dobiti stanovanje. Priseljenci so po prihodu v Mendoza imeli 10 dni pravico do bivanja in hrane v »imigrantskem hotelu«, čeprav so nekateri bivali v njem tudi dlje. Medtem so si iskali stanovanje, ki so ga lastniki pogosteje prodajali, kakor dajali v najem. Velikokrat je bilo treba stanarino plačati za nekaj mesecev vnaprej, zastaviti depozit in dobiti še trgovsko garancijo. Lastniki tudi niso hoteli oddajati svojih stanovanj družinam z več otroki. Znani so celo primeri, da so družine skrivale svoje otroke pred lastnikom stanovanja. Družina s 7 otroki je lastniku pokazala le 4 in potem vsakič naslednjič, ko je prišel lastnik po najemnino, po enega več.

Nekatere družine in posamezniki so dobili prvo zatočišče v prostorih »slovenskega« lesnega podjetja. Tu naj bi v prvih mesecih dobilo zatočišče okoli 5 družin. Pri iskanju prvega zatočišča je veliko slovenskih družin skupaj najelo stanovanje ali hišo. V eni hiši je nekaj mesecev živelo kar 5 slovenskih družin, oziroma 29 oseb, v drugi celo 7 družin. Nekateri z nekaj več sreče so dobili prvo zatočišče pri svojih delodajalcih. Še največ takšnih je živelo ob vinogradih, kjer so opravljali razna poljska dela in jim je zato po pogodbi pripadalo tudi bivališče. V nekaj primerih so družine zaradi stanovanjske stiske bile prisiljene oditi »na kmete« v okolico Mendoza.

Bivalne razmere so bile na začetku pri večini družin zelo slabe.

»V eni sobi smo živeli štirje otroci, mama, oče, stari oče, babica in še ena teta. Spali smo eden zraven drugega in če je šel kdo na stranišče, je pohodil vse ostale in jim polomil rebra. Po petih, šestih mesecih smo najeli hišo.«

»Šestindvajset nas je živelo v majhni hiši. Brez vode, brez kuhinje, bilo je enih osemnajst otrok in po vodo smo hodile tri kvadre (mesto je razdeljeno na »kvadrate« velikosti 100 x 100 m) daleč. Spali smo eden poleg drugega na tleh.«

Za večino družin je bila prva in osnovna naloga po zagotovitvi službe priti do svoje hiše.

»Vsak je najprej gledal, da je imel hišo. In so si pomagali en drugemu graditi hišo.«

Poznana družina je začela graditi hišo že leta 1949, večina pa je začela z gradnjo ali s prvim nakupom v prvi polovici, manj v drugi polovici petdesetih let in le še zelo redki v šestdesetih letih.

Tabela 16

Kdaj so povojni slovenski priseljenci prišli do svojih domov?

Leto	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68
št. hiš stano- vanj	1	12	6	4	3	5	1	4	6	2	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: Zgornja vrsta – leto začetka gradnje prve hiše ali leto nakupa prvega stanovanja (dodaj 1900); spodnja vrsta – št. družin in zakonskih parov, ki so v omenjenem letu prišli do svoje hiše, oziroma stanovanja.

V tabelo so poleg družin in zakonskih parov vključene tudi družine in zakonski pari, ki so v Mendozo prišli kot samci in samice in so se poročili pred letom 1955.

Za graditev ali nakup hiše se niso odločile le štiri poznane družine in zakonski partnerji iz prve generacije. Eni to ni dopuščalo ekonomsko stanje, druge tri pa so bile vsaj v prvih letih po naselitvi med najpremožnejšimi. Vzrok za pomanjkanje motivacije za postavitve svojega doma lahko iščemo predvsem v tem, da so vse tri omenjene družine izvirale iz mestnega okolja.

V prvih letih po prihodu in tudi kasneje v petdesetih letih so bile zelo ugodne možnosti za najem kreditov, kar pa ni izkoristilo veliko Slovencev, saj tega niso bili vajeni in so se zadolženosti večinoma bali.

»Ta X, tastar, to je čisto slovensko mišljenje. Sem ga moral jaz prepričati, da je vzel kredit za zidanje hiše, če ne bi še zdaj živel v neki čupi. In na koncu sem mu moral še jaz vzeti kredit, pa je imel denar, ta hudič. Ko mu je potres hišo podrl, so pa sinovi zanj vzeli kredit.«

»Sem 4 gume na puf kupu, me je oče tko u rt sunu. 'Jaz nikol nisem pufa delu, zdej ga boš pa ti'.«

Že v prvi polovici petdesetih let so se v Mendozi oblikovala tri bolj strnjena področja poselitve Slovencev. Najbolj strnjeno na ulici Fray Analican, kjer je 7 družin začelo graditi hiše že leta 1950 s posojilom hipotekarne banke, in manj strnjeni področji naselitve v Las Heras in Guaymallenu, kjer so Slovenci kupili parcele ali hiše večinoma prek predvojnega Slovenca, ki je imel v mestu posredovalnico za prodajo hiš in parcel. Velik del Slovencev je še vedno bival v Godoy Cruzu, v bližini lesne delavnice treh slovenskih podjetnikov. Pomen bližine bivanja z drugimi Slovenci je bil po besedah še živčih informatorjev iz prve generacije največkrat zanemarljiv.

»Važno je bilo imeti streho nad glavo, nobeden ni bil takrat preveč zbirčen. In mesto je bilo takrat še veliko manjše kot danes. Sicer pa smo se vedno dobili v domu skupaj.«

Bližina bivanja s Slovenci po besedah prve in druge generacije danes nima več nobenega pomena. Nekoliko bolj strnjena poselitve je ostala le na ulici Fray Analican, kjer danes živijo 4 slovenske družine.

Danes vsi (poznani) predstavniki prve, druge in tretje generacije bivajo v svojih – zasebnih hišah. Le dve predstavnici prve generacije bivata v domu za ostarele in le ena je prisiljena bivati v tej ustanovi, saj je po nesrečnem naključju ostala brez hiše.

Za velik del prve generacije se zdi, da ima dom širši pomen. Poleg različnih simboličnih pomenov, ki jih nosi ta pojem, je dom prve generacije povezan tudi z izkušnjo izgube in nove graditve doma. Pri narodno zavednejših družinah je dom tudi prostor, ki simbolizira neke vrste izvorni prostor v tem »tujem svetu«.

»Svojo lastno hišo se ne da prodat. In mi v naši hiši smo si naredili en majhen košček Slovenije.«

»Pride včasih do takih situacij: jemo vdesetih za skupno mizo in nas je enih osem, ki govorimo slovensko. In moramo govoriti špansko za dve osebi. Se ne počutš tako doma.«

Domovi prve in druge generacije so skoraj pri vseh narodno zavednejših družinah polni stenskega okrasja, spominkov itn. iz Slovenije ali predmetov s slovenskim poudarkom. Prav stensko okrasje, spominki in drugi s Slovenijo povezani predmeti so bili skoraj v vseh obiskanih družinah zelo reprezentativni znaki narodne pripadnosti oziroma narodne zavesti družinskih članov.

Na drugi strani ne zasledimo nobenih opaznejših »slovenskih« potez v tipih bivališč mendoških Slovencev. Predvsem podnebne razmere in drugačni gradbeni materiali so botrovali izgradnji hiš, ki se z izjemo ene (druga generacija) v ničemer ne razlikujejo z ostalimi v mestu (tudi Slovenski dom ni tu izjema). Seveda pa so predvsem v prvih letih nekateri informatorji pogrešali arhitekturo, ki so jo bili vajeni doma.

»Smo našli v Mendozi eno hišo z topelc streho in smo samo tisto hišo hodili gledat.«

4.4.2.2 Ekonomsko stanje

Velik del povojnih slovenskih priseljencev je hitro ekonomsko napredoval. Ekonomske razmere so bile v prvih letih, kot se spominja večina informatorjev, dobre.

Informator, ki je leta 1950 v Argentino prišel s *»trebuhom za kruhom«*, kot pravi, da bi izboljšal svoje ekonomsko stanje – ekonomske razmere s Slovenijo v prvih letih po drugi vojni primerja takole:

»Nisi zaslužu, ni blu blaga za kupt, robe, sukna in tega. To je blu dragu, kakor si ti zaslužu [v Sloveniji po drugi svetovni vojni].«

»Hrane je blo tolku, kokr si hteu. 1 pes pa 5 je bil liter vina, 1 pa 80 centavu kila mesa, 55 centavu kila kruha, eni dobri šulni so bli 17, 18 pesov. Zaslužu sem pa 19 pesov na dan. Obleko, lepu, plavu – sem se potem poroču u tej – lepu, lepu, sem jo kupu, kakor sem v dveh dnevih zaslužu. Ma lepu obleku. Jez sem pršparu v treh mesecih kokr dens 400, 500 pesov. Pa sem kupu si robu, pa sem kupu si to pa unu. Delo si pa dobu, kamor si hteu. Kamor si hteu. Tle je bla Amerika v tistih časih.«

Nekateri, predvsem iz družin z veliko otroki, pa se spominjajo prvih let tudi drugače. Informatorka, ki je odšla kot otrok iz Slovenije v Mendozo leta 1955 z mamo in tremi sestrami za očetom, ki je v mestu bival že od leta 1948, se prvih let spominja takole:

»Od začetka je bilo cigansko življenje. Je bila velika revščina tukaj, nismo bili navajeni tako slabo živeti. Za nas je bilo veliko lažje v Sloveniji.«

Samski in družine brez otrok so v prvih letih po naselitvi večinoma živeli ekonomsko dobro, veliko težje pa je bilo družinam z veliko nedoraslimi otroki.

»Vsak pes smo gledal, da ni šel brez potrebe ven. Je bilo težko življenje. Niti ni bilo za eno igračo kupiti.«

Žene, ponavadi že tako preobremenjene z gospodinjskim delom in vzgojo, ter otroci iz številčnejših družin so tako pogosto bile, kot smo že omenili, na različne načine zaposlene.

Hrana je bila v prvih letih po naselitvi sorazmerno zelo poceni in večina Slovencev, navajenih no skromno življenje doma in še posebno v taboriščih, je pogosto z velikim začudenjem in nerazumevanjem sprejemala nove razmere.

»Doma, če mi je padlo zrno kruha na tla, mi je mama tako primazala okoli ušes, če je padlo še eno, boljše, da sem iz hiše stekel, če ne ... Še danes spoštujem kruh, tu pa so iz kruha kroglice delali in se z njimi obmetavali.«

»Mama ni mogla verjet, da so tu jeziki, vampi, jetra za pse. Za pol pesota ji je ta, ki je s tem vozičkom meso prodajal, toliko te robe nabasal. Sosedje so rekli, koliko pa imajo ti gringoti [tujci – nekoliko slabšalno ali ljubkovalno] psov.«

Velik del informatorjev prvega rodu še danes z nerazumevanjem sprejema ta ekonomsko-vrednostna razmerja.

»To je država, kjer se meče maslo v streho.«

Večji del povojnih slovenskih imigrantov je hitro ekonomsko napredoval. Ovira k še boljšemu ekonomskemu položaju je bila v večini družin veliko število nedoraslih otrok in v nekaterih primerih tudi stroga krščanska vzgoja, ki ni dopuščala bogatenja. Žena enega od štirih družabnikov slovenskega keramičnega podjetja se spominja:

»Moj mož je rekel: 'ne bomo imeli več kot 30 odstotkov čistega dobička. To je bilo po verskih pravilih in to je strogo spoštoval'.«

Poleg stroge krščanske vzgoje je bil za skromnejši ekonomski položaj nekaterih družin »kriv« tudi Slovenski dom, v katerem so nekatere družine pustile veliko časa in denarja. Najočitnejši primer takega žrtvovanja so omenjeni družabniki keramičnega

podjetja, ki so na lastno pobudo skoraj v celoti financirali nakup stavbe Slovenskega doma. Družabniki, ki se jih je med drugim prijelo ime »štirje vosli«, so še danes v slovenski skupnosti zgled za vse poteze dobrotnikov.

»Preden so svojo hišo nardil, so nardil dom.«

Na drugi strani so nekateri, čeprav manjšina, hitro sprejeli »nova pravila igre« in začeli odkrivati ekonomske dobrine, ki jih je takrat nudila naglo razvijajoča se argentinska družba.

»Sva prva Slovenca, ki sva imela avto v Mendoza.«

Čeprav je zelo težko in tudi neprimerno zgolj na osnovi »vide-nega« primerjati ekonomski položaj Slovencev v Mendoza z drugimi Mendoščani, lahko rečemo, da je vsaj nekoliko nadpovprečen. Če ne drugega, med mendoškimi Slovenci (izjema je pripadnica prve generacije, ki je zaradi nesrečnih okoliščin zgubila hišo in del premoženja), ni moč najti osebe, ki se ne bi bila sposobna ekonomsko sama vzdrževati. Na to so nekateri Slovenci v mestu tudi ponosni.

4.4.2.3 Šolanje otrok

Otroci so velikokrat po šoli morali finančno pomagati staršem in so bili na različne načine zaposleni. Časa za igro in učenje ni bilo veliko. Predvsem v večjih družinah so tako študirat večkrat poslali le enega, ponavadi najmlajšega otroka. Nekateri starši so z velikim odrekanjem pošiljali svoje otroke na šolanje. Profesor klasične gimnazije v Ljubljani je kljub težkemu ekonomskemu stanju doma poslal vse štiri otroke študirat. Eden od sinov se spominja:

»Sem hotel it delat. Oče je rekel ne, ne, vsi greste v šolo. Tako sem delal le v počitnicah.«

Sinovi se spominjajo zaskrbljenosti očeta – profesorja nad zelo skromnim vpisom prvih generacij mendoške mladine v srednje šole in na univerze. Izobrazbena struktura druge generacije Slovencev v Mendoza bi bila danes prav gotovo drugačna, če ne bi profesor marsikaterih staršev pregovoril, da so poslali svoje otroke v šole.

»Starši me v srednjo šolo niso pustili. Jih je profesor Bajuk prepričal, da sem lahko šla. A še vedno sem morala atu pomagat in med počitnicami sem delala v keramiki.«

Nekateri pa so otroke hoteli vzgojiti predvsem v dobre in pridne delavce oziroma obrtnike – jim zbuditi odnos in ljubezen do dela. Sodarjev najstarejši sin je že s petnajstimi leti pomagal očetu v vinarni izdelovati sode; v šolo je tako hodil le zvečer.

»Oče mi je enkrat rekel: X, ti ne boš mogu v šolo hodt, ker je še šest otrok vzad. Prim se obrti, ampak z veliko ljubeznijo. X, če ne te kramp in lopata vedno čaka.«

Izobrazbena sestava Slovencev v Mendoza je danes v primerjavi s tisto iz prvih let po naselitvi močno spremenjena. V mesto so prišli predvsem kmetje in obrtniki z osnovnošolsko in poklicno izobrazbo. Danes pa med pripadniki druge generacije Slovencev v Mendoza prevladujeta srednješolska in univerzitetna izobrazba. Slovenci druge generacije z osnovnošolsko izobrazbo pa so večinoma tisti, katerih šolanje je bilo v prvih letih po naselitvi onemogočeno zaradi težkega ekonomskega položaja v družini.

Tabela 17

Izobrazbena sestava (1998)	
nedokončana osnovna šola	1
dokončana osnovna šola	34
dokončana srednja šola	78
dokončana univerza	56
dokončan podiplomski študij	4

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: v tabelo izobrazbene sestave povojnih Slovencev živčih v Mendoza v letu 1998 so vključeni vsi predstavniki povojne druge generacije; pripadniki prve, ki so prišli v Argentino mlajši od 15 let, so imeli možnost šolanja; pripadniki tretje, ki so bili leta 1998 starejši od 28 let, so do tega leta najverjetneje končali študij. Vzorec ni reprezentativen in služi zgolj kot za grob opis izobrazbene sestave povojnih Slovencev v Mendoza.

Če v prvih letih po naselitvi marsikatera družina šolanju otrok ni dajala velikega pomena, danes med starši druge generacije prevladuje drugačno mnenje. Čeprav je šolanje otrok relativno drago – nekatere srednje šole in velik del univerzitetnih programov je treba plačati – večina staršev druge generacije spodbuja otroke k študiju.

4.5 VEZI

4.5.1 Jezik²⁰

4.5.1.1 Slovenski priseljenci pred drugo svetovno vojno

Glede na to, da je večji del predvojnih Slovencev domovino zapustil v času italijanske oblasti, lahko sklepamo, da so dobro obvladali italijanski jezik. Z znanjem italijanščine jim je bila odprta pot sprva do razumevanja, nato pa do sporazumevanja v kastiljščini²¹, bolj kakor tistim iz drugih slovenskih pokrajin, ki niso nikoli okusili oblasti kraljevine Italije.

Jezik predvojnih Slovencev prav gotovo ni imel tako močnih narodnih konotacij kakor pozneje med povojnimi političnimi priseljenci. Pripadnik druge generacije se spominja, da svojega jezika starši nikoli niso označevali za slovenskega, ampak s prislovom »po naše«. O neizraziti narodni aspiraciji jezika predvojnih Slovencev govori tudi medsebojna povezanost številnih družin s Primorskega, Notranjskega in hrvaškega Primorja. Jezik

20. Jezik je prav gotovo najvidnejši znak spreminjanja etnične identitete. Ne le, da zaradi neznanja slovenskega jezika postane za veliko večino slovenska skupnost nedostopna; jezik kot sredstvo komunikacije sploh omogoča prisvajanje norm, mišljenja, skratka vseh objektivnih in subjektivnih znakov, ki jih posameznik pridobi v procesu socializacije. Jezik je hkrati temeljni element in osnovno orodje socializacije.

Jezik in kultura sta povezana v ožjem in širšem smislu besede. Govorimo lahko o triplastni soodvisnosti jezika in kulture:

- jezik je proizvod kulture;
- jezik je pogoj kulture;
- jezik je del kulture.

Kot proizvod kulture odraža jezik splošno normo ljudi, ki ga uporabljajo; bržčas je to najbolj standardizirana oblika kulture. Kot del kulture predstavlja njen izjemno pomemben element. Je kazalo in merilo kulture. Njegova raba v katerikoli obliki je hkrati način kulturnega vedenja. Etnije, narodi in nacije so praviloma definirani z jezikom. Jezik je torej tudi najbolj vidni zunanji znak, simbol etnične pripadnosti. (Južnič, 1983, str. 125-169)

21. Kastiljščina je poleg katalonščine eden dveh »velikih« jezikov Španije. Pre pogosto in s tem nepravilno se uporablja izraz »španščina« za jezik, ki se govori v Španiji in se je v kolonialnem obdobju razširil tudi na velik del neevropskega sveta. S tem je seveda mišljena kastiljščina, ki je danes uradni jezik v večini južnoameriških držav, med drugimi tudi v Argentini. V izjavah informatorjev se bo kastiljščina pojavljala kot »kastežanščina« (iz Castellano; dvojni ll se v Argentini pogosto izgovarja kot »ž») ali kot napačno uporabljena »španščina«.

primorskih in notranjskih Slovencev si je bil v marsičem bližji s hrvaškim, kakor pa z jezikom drugih slovenskih pokrajin. Veliko povojnih Slovencev je poudarilo, da jezika predvojnih primorskih in notranjskih Slovencev niso najbolje razumeli. Tudi nekateri pripadniki druge generacije predvojnih Slovencev, ki so sicer razumeli jezik staršev, so potrdili, da jezika povojnih Slovencev niso razumeli.

»Če pride kdo iz Ljubljane, ga ne razumem. Če pride kdo iz očetove vasi in če govori grdo (mišljeno v dialektu), ga razumem.« (v kastiljščini)

Tudi to je lahko eden od razlogov, zaradi katerih se predvojni Slovenci niso močneje zbližali s povojno slovensko skupnostjo.

Prva generacija svojim otrokom ni posredovala posebnega odnosa do slovenskega jezika. Graje ali celo kazni zaradi komunikacije otrok v kastiljščini ni bilo v nobeni družini. V vseh družinah so starši med seboj in z otroki govorili v popačenem slovenskem domačem narečju. Toda v večini družin so otroci odgovarjali staršem v kastiljščini. Ponekod so otroci sprva govorili s starši v slovenščini, ki pa jo je vedno po nekaj letih nadomestila kastiljščina. Med mendoškimi Slovenci druge generacije je (poznan) le en primer, da je sin še v zrelejših letih govoril s svojimi starši v zelo popačenem slovenskem narečju, oziroma tako še vedno govori s svojo mamo.

Tabela 18

Znanje slovenščine med pripadniki druge generacije predvojnih Slovencev (oba starša Slovenca)

	aktivno	pasivno	nič	skupaj
št. oseb	1	4	8	13
iz št. družin prve generac.	1	4	7	8

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: Podana podoba znanja slovenskega jezika druge generacije predvojnih Slovencev, živečih v Mendozi, leta 1998 je neprezentativna in služi zgolj zato, da prikažem razlike v znanju slovenskega jezika s povojno drugo generacijo mendoških Slovencev. Predpostavljam, da je v Mendozi in okolici še veliko živečih pripadnikov predvojne druge generacije, ki so zgubili stike s slovensko skupnostjo in Slovenci v mestu (ali jih sploh nikoli niso imeli) in so mi tako bili večinoma nedostopni. Predpostavljam, da je njihovo znanje slovenskega jezika še šibkejše od tistega, ki so ga pokazali intervjuvani predvojni mendoški Slovenci druge generacije.

Med pripadnike druge generacije štejem vse rojene v novem, priselitenem okolju in tiste, ki so bili rojeni v »izvorni« domovini in so jo zapustili mlajši od desetih let.

Med 13 pripadniki (iz 8 družin prve generacije) druge generacije predvojnih Slovencev (oba starša Slovenca) 1 pripadnica, poročena s povojnim Slovencem, obvladuje slovenski jezik aktivno, 4 posamezniki (iz 4 družin prve generacije) ga obvladujejo pasivno, drugih 8 (iz 7 družin prve generacije) pa obvladuje slovenski jezik zelo skromno ali sploh ne. Tudi znanje slovenskega jezika omenjenih 4 posameznikov je doseglo spodnjo mejo kategorije pasivno. 3 od omenjenih 4 »pasivno govorečih« so znanje jezika dopolnili ali pridobili kasneje (dva na jezikovnem tečaju, ki ga organizira *Društvo Slovencev*, eden samostojno iz učbenikov), znanje preostalega posameznika pa je ozko povezano s popačenim narečjem svojim staršev.

Vseh 22 znanih pripadnikov tretje generacije predvojnih Slovencev (iz 8 družin prve generacije) ne obvladuje slovenskega jezika.

4.5.1.2 Slovenski priseljenci po drugi svetovni vojni

Pripadniki I. generacije so prišli v Argentino z zelo skromnim ali nikakršnim znanjem kastiljščine. Nekateri, ki so se zgodaj odločili za odhod v Argentino, so se kastiljsko začeli učiti v begunskih taboriščih in na ladjah.

»Mi smo se kastežansko učili že v taborišču par mesecev prej. Vsak dan smo se mogli 20 novih besed naučiti, če ne, nas je oče po prstih.«

Toda velik del se jih je za izselitev v Argentino odločil nekaj mesecev ali dni pred odhodom, tako časa za učenje novega jezika ni bilo veliko.

»Se je začel kakšen učit angleško, potem so rekli, da gremo v Argentino in smo se začeli učiti špansko. Nismo točno vedeli, kaj naj se učimo. Ampak je bilo tudi malo volje v taboriščih.«

Nekateri informatorji se spominjajo, da so v taboriščih učili kastiljsko tudi po zvočnikih.

Po prihodu v Argentino si je bila večina priseljencev prisiljena sama iskati zaposlitev in stanovanje, znanje kastiljščine iz taboriščnih tečajev pa je bilo veliko preskromno za komunikacijo v novem jezikovnem okolju. Težave z neznanjem jezika so

reševali na različne načine in iz začetnih jezikovnih težav vedo informatorji povedati veliko zabavnih pa tudi manj zabavnih zgodb.

Za večino tistih, ki so prišli v Mendoza v večjih skupinah, je bilo vsaj v začetnih jezikovnih težavah poskrbljeno; takratni slovenski duhovnik v mestu jih je hodil sprejemati na postajo ter nekaterim pomagal pri iskanju stanovanja in dela.

Nekateri, ki so znali nemško, so si pri iskanju zaposlitve, nakupovanju, urejanju pravnih zadev itn. pomagali tudi z nemščino. Našli so si nemško govoreče delodajalce, nekateri so hodili v »nemške« trgovine.

Veliko lažje je bilo v teh začetnih težavah Slovencem s Primorskega, ki so v novo deželo vstopili s povečini dobrim znanjem italijanščine, ki jim je bila v pomoč zaradi podobnosti s kastiljščino. A tudi ti so imeli težave. Povojna priseljenka, ki je v Argentino prišla z znanjem italijanščine, se spominja:

»Sem šla v trgovino in naročila od prodajalca burro; hotela sem maslo, kar je po argentinsko manteca, po italijansko burro. Prodajalec me je samo gledal in se začel smejati. Burro je po argentinsko namreč osel.«

Profesor s klasične gimnazije, ki je ob prihodu v Argentino znal latinsko in francosko ter se zato veliko hitreje učil nov jezik od drugih rojakov, jim je v začetku pomagal pri iskanju zaposlitve, stanovanja, urejanju pravnih zadev itn. Hkrati je v prvih letih po naselitvi za veliko število »slovenskih« porodov opravljal funkcijo uradnega prevajalca.

Jezika so se posamezniki učili različno hitro. Možje na splošno hitreje od žena, saj so bili bolj vpleteni v kastiljsko jezikovno okolje. A tudi med njimi so bile razlike; nekateri so vse življenje delali skupaj s Slovenci, imeli le slovenske prijatelje in znance, hodili le v Slovenski dom, k slovenskim mašam in na slovenske prireditve, zato je njihovo znanje kastiljščine vedno ostalo skromno.

»Špansko sem se naučila le toliko, da sem mogla delati.«

Predvsem mlajši in samski moški so se hitreje in lažje vključili v argentinsko okolje. Našli so si argentinske prijatelje ali celo argentinske zakonske partnerje ter hitreje pridobili znanje kastiljščine. Veliko staršev se je kastiljsko začelo učiti skupaj z otroki, ko so vstopili v šolo. Pri nekaterih starših je znanje kastiljščine počasi napredovalo, ker so vztrajali, naj se otroci

dobro naučijo slovenščine in jo čim več tudi uporabljajo. Take želje oziroma težnje staršev so prav gotovo zavirale hitrost učenja novega jezika.

Pri vseh pripadnikih prve generacije v komunikaciji z Argentinci slednji zaznajo njihov neargentinski izvir.

»Moje sestre zelo trdo govorijo kastežansko. Slovenščina mora biti zelo trda, njih pogosto sprašujejo, vi pa niste Argentine. Mene pa že bolj poredko.«

Tega se pripadniki prve generacije tudi zavedajo. Nepopolno obvladovanje kastiljščine nekaterih pripadnikov prve generacije je vzrok in ne le posledica, da so se v novi domovini vedno počutili tujci.

»Zmeram čutim, da me imajo za tujko, že ko usta odprem. De donde es usted? (Od kod ste?) Že ko usta odprem, se čutim tujka.«

Večji del informatorjev prve generacije zelo dobro govori, razume, piše in bere slovensko. Do slovenskega jezika ima večina posebej spoštljiv odnos in zgodilo se je, da so me nekateri jezikovno popravljali. V domovih nekaterih pripadnikov prvega priseljskega rodu najdemo Slovarje slovenskega knjižnega jezika in Slovensko slovnico, eden od informatorjev redno izpisuje iz slovenskih časopisov jezikovne napake. Velik del jih s posebnim užitkom prebira slovensko čtivo, naročeni so na slovenske časopise iz Argentine (Svobodna Slovenija, Vir, Oznanilo itn.) in nekatere iz Slovenije (Družina, Ognjišče, Demokracija itn.) ali si jih izposoja. Slovenske knjige, kasete, kompaktne plošče, videokasete in podobno blago s »slovensko besedo« si nekateri iz prve generacije med seboj pogosto izmenjujejo in so ponavadi dobro obveščeni, kdo kaj od tega poseduje.

»Je strogo prepovedano falsirat te kasete, ampak si ne morem kaj, da ne bi posnela, kar je slovenskega.«

Nekoliko drugače je s primorskimi Slovenci, ki so hodili v italijanske šole, poleg tega pa so imeli v Mendozi manj stika s Slovenci kot rojaki iz drugih slovenskih pokrajin. Od 6 intervjuvanih pripadnikov prve generacije s Primorskega, ki so hodili v italijanske šole, jih 5 govori v dialektu z veliko kastiljskimi, italijanskimi in celo hrvaškimi²² besedami. To jezikovno različnost od drugih Slovencev v Mendozi tudi večkrat poudarjajo.

22. Informatorica, ki je pred prihodom v Argentino živela v Dolenjah pri Jelšani in nekaj let na Reki.

»Se je videlo več po govorenju, da nismo prav iz Slovenije. Se nas čuje precī.«

»Mi drugi (Primorci) nismo govorili slovensko, slovensko. Mi drugi smo vedno imeli mešane besede, italijanske, nemške in vse ta druge. Mi smo govorili bolj po domače, oni so bili bolj gramatikalni.«

Pet od 6 informatorjev s Primorskega tudi ne bere slovenskega čtiva in si zaradi težav s pisanjem v slovenskem jeziku ne dopisuje oziroma to počne bolj poredko, s težavo si dopisuje s sorodstvom v Sloveniji.

Znanje slovenskega jezika druge generacije je zelo raznovrstno. Nekateri zelo dobro govorijo, razumejo, pišejo in berejo slovensko, drugi pa slovensko ne govorijo in ne razumejo, čeprav so starši v otroštvu z njimi govorili slovensko in so slovenščino tedaj vsaj razumeli, če že ne govorili.

Tabela 19

**Znanje slovenščine med pripadniki druge generacije
povojnih Slovencev (oba starša Slovenca)**

	aktivno	pasivno	nič	skupaj
št. oseb	104	26	14	144
iz št. družin prve generac.	36	15	5	48

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: Podana podoba znanja slovenskega jezika druge generacije povojnih Slovencev ni reprezentativna podoba znanja slovenskega jezika druge generacije. Čeprav sem hotel priti v stik s čim več Slovenci, ki so izgubili stik s slovensko skupnostjo (ali ga sploh nikoli niso imeli), mi je bilo, zaradi pomanjkanja informacij o njihovih naslovih bivanja, zaklenjenih veliko vrat. Na drugi strani sem imel nehoti veliko več stika s Slovenci, ki ohranjajo stik s slovensko skupnostjo, saj so bili zaradi medsebojnih poznanstev lažje dosegljivi. Vzorec je torej neprezentativen in ga objavljam zgolj zato, da tudi številčno predstavim nekatere procese. Med pripadnike druge generacije štejem vse rojene v novem, priselivnem okolju in tiste, ki so bili rojeni v »izvorni« domovini in so jo zapustili mlajši od deset let.

Od 144 intervjuvanih predstavnikov druge generacije Slovencev (oba starša Slovenca), živečih v Mendozi (iz 48 družin prve generacije), 104 (iz 36 družin prve generacije) aktivno obvladujejo slovenski jezik, 26 pasivno (iz 15 družin prve generacije), znanje 14 informatorjev (iz 5 družin prve generacije) pa je zelo skromno ali nikakršno.

Tabela 20

Znanje slovenščine med pripadniki druge generacije povojnih Slovencev (eden od staršev Slovenec)

	aktivno	pasivno	nič	skupaj
št. oseb	0	2	19	21
iz št. družin prve generac.	0	2	8	9

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: Glej opombe pod Tabela 19.

Od 21 predstavnikov (iz 8 družin prve generacije) druge generacije v Mendozi živečih Slovencev (eden od staršev Slovenec) jih 19 (iz 7 družin prve generacije) zelo skromno ali sploh ne obvlada slovenski jezik. Samo pri dveh posameznikih (iz dveh družin prve generacije) iz omenjene skupine je znanje slovenskega jezika doseglo spodnjo mejo kategorije pasivno.

Mešan zakon prve generacije je torej skoraj vedno prinesel izgubo znanja slovenskega jezika v drugi generaciji, v znanih primerih slovenskega zakona prve generacije pa je kar dobri dve tretjini otrok ohranilo aktivno znanje slovenskega jezika.

V velikem številu povojnih slovenskih družin je po besedah staršev in otrok obstajala zelo stroga jezikovna vzgoja. Kastiljskih besed v hiši starši vsaj v narodno zavednejših družinah pogosto niso tolerirali.

»Oče nas ni nikoli kregal, nas je samo pogledal in smo že slovensko govorili.«

»Doma gorje, de se je kaj po špansko reklo.«

Niso bili redki primeri, ko so starši otroke zaradi uporabe kastiljskih besed kaznovali.

»Če smo v družini po špansko govorili, smo bili vedno deležni kazni. (Kakšne?) Ali nam je oče eno prismodil, ali smo morali kaj doma postoriti.«

Slovensko govoreči del druge generacije slovenski jezik uporablja v komunikaciji s starši, z večino pripadnikov prve generacije, pogosto pa tudi v družbi s pripadniki slovensko govoreče tretje generacije. Pedagoški moment je prisoten tudi v večini družin, kjer zakonska partnerja in otroci obvladajo slovenski jezik. Veliko je namreč družin, kjer se starša sama med seboj pogovarjata v kastiljščini, v navzočnosti otrok pa v slovenščini.

Pripadniki druge generacije se med seboj najpogosteje pogovarjajo v kastiljščini, seveda pa se jezik lahko zelo hitro spre-

meni, če pristopi slovensko govoreč pripadnik prve ali redkeje tretje generacije. Le okoli pet pripadnikov druge generacije vztraja pri izključni rabi slovenskega jezika, kar pa zaradi nev-sakdanjih tem pogovorov (npr. tehnični izrazi) tudi med njimi ni vedno mogoče. Na drugi strani pa vsi intervjuvani predstavniki druge generacije komunicirajo ali začnejo komunicirati v kastiljščini, če se v pogovor v slovenščini vključi »neslovenski« sogovornik.

Velik del slovensko govoreče druge generacije redneje prebira slovenske časopise in revije, toda zelo redko bere knjige v sloven-skem jeziku.

Tabela 21

Znanje slovenščine med pripadniki tretje generacije povojnih Slovencev (oba starša Slovenca)

	aktivno	pasivno	nič	skupaj
št. oseb	59	14	33	106
iz št. družin prve generac.	15	7	8	24

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: Glej opombe pod Tabela 19. Namesto druga generacija beri tretja generacija.

Med pripadnike tretje generacije štejem vse otroke druge generacije.

Od 106 predstavnikov tretje generacije (oba starša Slovenca) jih 59 aktivno obvladuje slovenski jezik (iz 15 družin druge generacije), 14 pasivno (iz 7 družin druge generacije), pri 33 pa je znanje zelo skromno ali nikakršno (iz 8 družin druge generacije).

Tabela 22

Znanje slovenščine med pripadniki tretje generacije povojnih Slovencev (eden od staršev Slovenec)

	aktivno	pasivno	nič	skupaj
št. oseb	22	13	166	201
iz št. družin prve generac.	5	8	58	73

Vir: Pogovori in intervjuji, 1998.

Opombe: Glej opombe pod Tabela 19. Namesto druga generacija beri tretja generacija.

Med 201 otrokom mešanih družin jih 22 obvlada slovenski jezik aktivno (iz 5 družin druge generacije), 13 pasivno (iz 8 družin druge generacije), pri 166 otrocih pa je znanje slovenskega jezika zelo skromno ali nikakršno (iz 58 družin druge generacije).

Pri mešanih zakonih je bilo moč opaziti, da ob mami Slovenki, otroci pogosteje znajo slovensko, kakor če je Slovenec oče, ki ima ponavadi manj stika z njimi. V 4 od 5 mešanih družin, kjer otroci aktivno obvladajo slovenski jezik, je mama »slovenske krvi«. Prav tako je v 6 od 8 mešanih družin, kjer otroci obvladujejo slovenski jezik pasivno, mama »slovenskih korenin«. Velik vpliv na znanje slovenščine tretje generacije imajo v nekaterih primerih lahko tudi stari starši.

Znanje slovenskega jezika tretje generacije je tako omejeno na 20 družin, v treh četrtinah na družine slovenskih partnerjev. Toda treba je poudariti, da je znanje slovenskega jezika slednjih na spodnji meji kategorije aktivno. Predstavniki slovensko govoreče tretje generacije vedno ne razumejo slovensko in niso vedno vsega sposobni razumeti v slovenščini, tako pri govoru kot branju.

Tudi med otroci družin, kjer otroci še govorijo slovensko, so zelo velike razlike. Ponavadi ima prvi otrok v družini največje znanje slovenskega jezika, znanje vsakega naslednjega pa je manjše. Nekaj staršev druge generacije je potrdilo, da je imel prvi otrok ob vstopu v osnovno šolo zelo skromno ali sploh nikakršno znanje kastiljščine, učitelji pa so jih opozorili, naj z otroki začnejo govoriti v tem jeziku. Tega informatorji v nobenem primeru niso storili, saj so vedeli, da se bo otrok zelo hitro naučil kastiljsko in bo kastiljsko jezikovno okolje s šolo prevladalo nad slovenskim v družini. Nekateri pripadniki tretje generacije, ki naj bi ob vstopu v osnovno šolo bolje govorili in razumeli slovenščino od kastiljščine, so po nekaj letih zgubili znanje za sporazumevanje v slovenskem jeziku, čeprav so si starši še prizadevali govoriti z njimi slovensko. Z začetkom šolanja pa so počasi tudi nekateri starši začeli v družini spreminjati slovensko jezikovno prakso v kastiljsko.

»Z otroci sem vedno govorila slovensko, samo slovensko. Tudi od zunaj, v trgovini. Sta morala delati tudi slovenske naloge, vse dokler sta začela delati španske šolske naloge. Potem se ni več dalo.«

V vseh družinah, razen v eni, otroci tretje generacije večinoma na slovensko komunikacijo staršev odgovarjajo kastiljsko ali mešano – lažje besedne zveze v slovenščini, daljše in zaplete-

nejše stavke pa v kastiljščini. Kazni za kastiljsko komunikacijo otrok se starši druge generacije ne poslužujejo in situacijo večinoma sprejemajo kot neizogibno. *»Naj se še toliko trudim po slovensko in ga opozarjam, mi vedno odgovori kastežansko. Kaj hočeš naredit, ko smo toliko daleč od Slovenije.«*

Strožjo jezikovno vzgojo otrok tretje generacije je bilo zaznati le pri eni družini.

»Včasih so se šli moji otroci igrat k X – evim. Je X slišala, da so moj otroci kakšno besedo kastežansko spregovorili, jih je takoj poslala nazaj. Tam je vse slovensko od a do zeta.« *»Doma govorimo slovensko, če ne se mama kar krega, ker tudi ona ne zna dobro špansko.«*

Slovenska komunikacija v tretji generaciji je tako, če je, omejena zgolj na stare starše, starejše Slovence, na velik del dejavnosti v slovenskem domu ali društvu (pevski zbor, maša, dramske igre itn.), na obiske iz Slovenije, obiske v Slovenijo in redkeje na starše.

Pripadniki slovensko govoreče tretje generacije govorijo slovensko tudi z nekaterimi pripadniki druge, ki imajo v slovenski skupnosti zaradi svojih zaslug »slovenstvu« poseben pomen. Le eden intervjuvanih pripadnikov tretje generacije pogosteje bere slovensko čtivo, dva pa si dopisujeta z v Sloveniji živečimi prijatelji v slovenskem jeziku. Tretja generacija pogosteje uporablja slovenski jezik le pri prepevanju slovenskih pesmi in izrekanju zanje šaljivih besednih zvez in kletvic.

Slovensko govoreči del tretje generacije je za starše in stare starše eden najbolj sladkih, če ne kar najbolj sladek sadež žrtvovanja za ohranjanje »slovenskih vrednot«. *»Sem presrečna, če slišim otroke slovensko govorit.«*

Znanje in ohranjanje slovenskega jezika med mlajšimi rodovi je danes v slovenski skupnosti eden najbolj žgočih in bolečih problemov.

»Kaj ti ostane brez jezika. Preko jezika je posredovana povezava s kulturo in če te povezave ni, ni kulture.«

Slovenski jezik, ki se kot eden učnih predmetov poučuje že od začetka šolskega in srednješolskega tečaja, je danes jedro in glavni smoter slovenske šole v Mendози. Od leta 1981 v okviru šolskega tečaja deluje tudi razred špansko govorečih, čigar glavni cilj je poučevanje slovenskega jezika. Slednjega se udeležuje od 5 do 10 otrok.

Seveda so bolj toplejši stiki s Slovenijo po letu 1991 dali nove možnosti za učenje slovenskega jezika, kar pa je še pomembnejše – uporabnost oziroma znanje slovenskega jezika je dobilo z osamosvojitvijo nove kvalitete in pomen.

»Nam so starši vedno silili te slovenske navade, jezik in vse to. Pa nismo vedeli zakaj, ker smo mislili, da ne bomo nikdar obiskali Slovenije. Ampak zdaj je drugače, zdaj imajo otroci možnost, da gredo študirat ali ne vem kaj. In jim rečem, da naj se učijo slovensko, vsaj vedo zakaj. Se splača, da se naprej učijo slovensko.«

Enostavnejše možnosti za študij, poslovne, strokovne, kulturne in druge možnosti za izmenjavo s Slovenijo, ne več ignorantski odnos Slovenije do politične migracije ter veliko prijaznejša Slovenija v očeh politične migracije so aduti, zaradi katerih je znanje slovenskega jezika dobilo novo veljavo.

Dve pripadnici tretje generacije sta odšli v Slovenijo na šestmesečni jezikovni tečaj, ki ga vsako leto organizira *Filozofska fakulteta* v Ljubljani. 12 maturantov slovenskega srednješolskega tečaja je leta 1997 odšlo za tri tedne v Slovenijo, kjer so se imeli možnost izpopolnjevanja slovenščine. Iz Slovenije so prinesli tudi nekatere kletvice in angleške besede iz slenga, ki jih v medsebojni komunikaciji radi uporabljajo.

Prostor, kjer ima jezikovna praksa dodaten simbolični pomen, je Slovenski dom. Poleg domov slovensko govorečih družin je edini prostor, kjer še večji del komunikacije teče v slovenskem jeziku.

Predvsem še živeči pripadniki prve generacije, pa tudi nekateri iz druge, so mnenja, naj se v domu govori predvsem in najprej slovensko, če pa je potrebno, naj se posameznikom dodatno razlaga po kastiljsko. Stališče tudi argumentirajo:

»Slovenski jezik je za nas Slovence v svetu eksistencialnega pomena. Ko otroci zgubijo znanje slovenščine, izgubijo tudi stik z domovino in njeno kulturo. Kultura gre skozi jezik. In če ne bomo v Slovenskem domu govorili slovensko, kje bomo potem?«

Večina aktivnih posameznikov v slovenski skupnosti iz druge generacije daje prednost predvsem razumevanju in tako hoče Slovenski dom in skupnost približati tudi tistim »Slovincem« in argentinskim zakonskim partnerjem, ki slovenščine ne razumejo. Zato slednji v večini javnih nastopov – razen pri slovenski maši – v domu uporabljajo kastiljščino in slovenščino enakovredno ali dajejo celo prednost razumevanju – uporabljajo zgolj kastiljsko – kljub temu, da lahko zelo dobro govorijo slovensko.

Ko je na eni od prireditelj v Slovenskem domu predsednik društva govoril – nehote – zgolj v kastiljščini, je bilo v kasnejših pogovorih opaziti v prvi in deloma tudi v drugi generaciji veliko ogorčenje.

Da bi dom in slovensko skupnost približali tudi argentinskim zakonskim partnerjem in vsem, ki ne znajo slovenskega jezika, duhovnik mendoških Slovencev od začetka šestdesetih let pridiga pri polnočnici in pri velikonočni sobotni maši v obeh jezikih. To je opravil na lastno pobudo.

Argentinski zakonski partner, ki se je pred 25 leti s sklenitvijo zakona s Slovenko druge generacije približal slovenski skupnosti in od tedaj tudi pogosto hodi v dom na prireditve in k slovenski maši, ve povedati naslednje:

»V prvih letih, ko sem z ženo včasih šel v dom, sem se poskušal priključiti skupini starejših, ki se je pogovarjala med seboj. Starejši so vpričo mene še naprej govorili slovensko in me s tem diskriminirali, neupoštevali. Večkrat sem se počutil nelagodno, ampak v tem času to zame ni bilo pomembno, ker jaz sem hodil v dom zaradi žene in skupnost me ni brigala.« (v kastiljščini)

Danes, zatrjuje, da je čisto drugače, saj vpričo njega vsi govorijo kastiljsko, in kot pravi, je skupnost s tem postala odprtejša.

Neznanje slovenščine je bilo tudi pri nekaterih informatorjih vzrok, da se niso približali slovenski skupnosti in da ne obiskujejo pogostejše doma in slovenske maše. Predvsem so to neslovenski zakonski partnerji, pa tudi nekateri potomci Slovencev, ki so znanje slovenskega jezika zgubili ali ga v mladosti niso bili deležni.

»Mi ni všeč v domu, ker vsi slovensko govorijo in so zelo zaprti. Sem šla nekajkrat tja in sem se vedno počutila ignorirano, nekako manj vredno, ker ne znam slovensko.« (v kastiljščini)

Nekaj je bilo tudi primerov da so se neslovenski zakonski partnerji začeli učiti slovenščine. Večina jih je obiskovala jezikovni tečaj v Slovenskem domu, ki poteka od leta 1991. Poleg argentinskih partnerjev mešanih zakonov obiskujejo tečaj tudi potomci Slovencev, ki so znanje slovenskega jezika pozabili ali ga v otroštvu niso pridobili, in nekateri »znanja željni« Argentinci. (Tečaj je namreč brezplačen.) Povprečno se je udeležilo dvoletnih tečajev – do sedaj izpeljanih v treh cikliih – okoli 8 oseb. Nekateri so se poskušali učiti tudi samostojno s pomočjo slovenskega partnerja ali staršev slovenskega partnerja. Ena prvih argentinskih zakonskih družic se je slovenščine na-

učila v tolikšni meri, da se je lahko sporazumevala s taščo, ki je v Argentino prišla na stara leta in se kastiljščine ni bila pripravljena učiti.

Znanje omenjenih, razen slednje, je povečini omejeno na določene besede in lažje besedne zveze ter na pomanjkljivo razumevanje. Toda volja in trud, ki ju pri tem kažejo, dajeta nekaterim pripadnikom slovenske skupnosti poseben občutek zadovoljstva in ponosa.

»To, da se je en Argentinc pripravljen učiti slovenskega jezika, to bi moral vsak Slovec tu, pa tudi tam pr vas zelo spoštovat. Vsaj meni kot Slovencu mi to veliko pomeni.«

Eden od argentinskih zakonskih partnerjev je odšel na jezikovni tečaj v Slovenijo, kjer bo skupaj z ženo, Slovenko iz druge generacije, najverjetneje tudi ostal.

4.5.2 Vera, običaji in navade

4.5.2.1 Slovenski priseljenci pred drugo svetovno vojno

Vera v večini družin prve generacije predvojnih Slovencev ni imela tako velikega pomena kot pri povojnih političnih izseljencih. Večina informatorjev se spominja, da so zelo malo hodili v cerkev. Pogosteje so jo obiskovale žene in otroci, zelo redko pa možje, ponavadi le ob izrednih priložnostih. Nobeden od informatorjev ni potrdil, da bi poleg obiskovanja maš v družini opravljali še druge cerkvene prakse: romanja, molitve rožnega venca, spoštovanje strogega posta itn. Tudi duhovnik Janez Hladnik (1939, str. 109) je ob obisku mendoških Slovencev in posebej zanje pripravljeni maši potožil, da je prišlo manj ljudi, kakor je pričakoval. Med predvojnimi Slovenci v Mendozi sta bila kar dva duhovnika: ravnatelj zavoda Don Bosco iz druge generacije in vojaški duhovnik, najverjetneje iz prve generacije. Oba sta bila med mendoškimi Slovenci zelo slabo poznana in z njimi nista imela stikov.

Danes velika večina pripadnikov druge generacije hodi v cerkev, vsi se opredeljujejo za verne, toda ob primerjavi svojega odnosa do vere s povojnimi Slovenci, pogosto poudarjajo, da so katoliki, vendar ne fanatiki.

Pomembnejša praznika v družini, ki se ju spominja druga generacija, sta bila velika noč in božič. In tudi zanj se informatorji ne spominjajo, da bi bila povezana s strožjimi cerkvenimi pravili in z versko simboliko (npr. strogi post, simbolični pomen velikonočne hrane).

Kulinarične navade prve generacije so bile po besedah druge generacije najočitnejša in v argentinskem okolju najopaznejša vez prve generacije z rodno domovino. Velike noči se spominjajo predvsem po pripravi pirhov, potice in hrena. Spominjajo se dnevne priprave različnih kaš, »minešter«, krompirja, zelja, krofov, štrudla in svinjskega mesa – hrane oziroma jedi, ki so nevsakdanje v argentinskih kuhinjah. Jedi staršev ne pripravlja več danes nobeden pripadnik druge generacije.

Pri nekaterih je tudi vedenje o rodni domovini staršev, poleg nekaterih geografskih posebnosti, omejeno le še na kulinarične posebnosti dežele.

»Tam (v rodni domovini staršev) je vse prasac, toda comida es chanchu (v pomenu, da vsa hrana je iz svinjskega mesa).«

4.5.2.2 Slovenski priseljenci po drugi svetovni vojni

Povojnim političnim migrantom je bila skupna poleg gorečega antikomunizma tudi (v veliki večini) močna zavezanost rimskokatoliški veri in cerkvi. To je opazil in poudarjal tudi oglednik v begunskih taboriščih John Corsellis (1976, str. 68): »Slovenci so pobožni katoličani in cerkev zavzema mesto, kakršne je po važnosti med Amerikanci in Angleži ne poznamo.« Vera je ob srečnih rešitvah iz (po)vojnih nevarnosti in ob »prisilni« priselitvi v povsem novo okolje dobila med večino povojnih političnih priseljencev še poudarjeno in trdnejšo vlogo.

»Vse kar nam je ostalo, je bila vera.«

»Kar je držalo mojega očeta pokonci, je bila vera, če ne, ne bi dal vsega tega skozi.«

»Se mi zdi, če vse ti zgubiš, je edino, kar ti ostane, vera in se je oprimeš. Če bi še to zgubili?«

Omenili smo že, da je bilo priseljevanje slovenskih političnih beguncev v Argentino organizirano, pri čemer so igrali ključno vlogo prav duhovniki. Prvi slovenski dušni pastir²³ je prišel

23. Slovenski duhovnik je bil poslan v Mendozo po nalogu Slovenskega dušnega pastirstva oziroma osrednjega organizatorja slovenske politične emigracije v Argentini duhovnika Janeza Hladnika. Vsakokratni slovenski dušni pastir v Mendozi je vedno opravljal dve »službi«, in sicer prek tedna »argentinsko«, ob nedeljah in praznikih pa je imel mašo v slovenskem jeziku. Tako je npr. sedanji slovenski duhovnik v Mendozi vojaški kaplan, uradno pa je od Slovenskega dušnega pastirstva v Argentini imenovan tudi za dušnega pastirja mendoških Slovencev.

v Mendoza junija 1948, da bi pomagal pri vodenju »slovenske kolonije«. Kmalu po prihodu je imel vsako nedeljo in za praznike slovensko bogoslužje v cerkvi San Nicolas. Leta 1949 je slovenski dušni pastir v Mendози organiziral poučevanje verouka v treh okoliših, kjer je živelo več Slovencev. Od leta 1950 se odvija vsakoletno romanje slovenske skupnosti, sprva na El Challao, kjer so namestili tudi podobo Brezjanske Marije, od leta 1974 pa po drugih cerkvah. Prav tako *Slovensko dušno pastirstvo v Argentini* že od začetka skrbi, da kar največ Slovencev doseže verska publikacija *Oznanilo*.

Lahko bi rekli, da je prvo skupno delovanje in druženje povojnih Slovencev temeljilo prav na verski dejavnosti. Tudi prvi pomembnejši obisk slovenske skupnosti v Mendози je prispel iz cerkvenih krogov, t.j. obisk škofa Gregorija Rožmana leta 1949. Od ustanovitve Društva Slovencev v Mendози leta 1949 pripada po društvenem pravilniku slovenskemu dušnemu pastirju v Mendози funkcija člana odbora. Duhovnik je tako tudi »de iure« vključen v posvetno delovanje slovenske skupnosti.

Znan je le en primer, da povojni politični priseljenec v Mendози ni nikoli obiskoval verskih obredov in se je javno opredelil za ateista. Tudi takih, ki sta jim vera in obiskovanje cerkvenih dejavnosti samo »stvar navade«, je bilo oziroma jih je zelo malo. Pri pripadnikih vseh treh generacij je vera zelo pomembna. Večina iz prve generacije še onika duhovnika, večina strogo spoštuje verske praznike, moli pred obedom in se posti. Veliko je družin iz prve generacije, pa tudi nekaj iz druge, ki dnevno molijo rožni venec.

»Vsak dan molim rožni venec, ko sem na avtobusu zmolim dve desetki, ko imam vožnjo nazaj tudi. Skušam zmolit vsaj en del rožnega venca na dan.«

V nekaterih hišah prve in druge generacije se ohranjajo kajenje hiše za tri svete večere, žegnanje hiše in molitev pred jaslami. Nekatere slovenske družine tudi v adventu nosijo podobo Marije po domovih. V domovih slovenskih družin obeh generacij so nepogrešljiva razpela, Brezjanske Marije in podobni predmeti z versko simboliko. *Ognjišče* in *Družina* sta od iz Slovenije prispelih časopisov daleč najbolj brana. Želja po duhovniku v družini naj bi bila po mnenju nekaterih prisotna v velikem delu družin prve generacije.

Velik del prve generacije rimskokatoliško vero jasno povezuje s predstavo o »pravem« liku Slovencev.

»Ker ti naši Slovenci, če eden ne gre k slovenski maši, ni dober Slovec.«

Prav tako večina prve generacije ocenjuje svojo predanost veri kot posebnost v okolju, v katerem živi.

»Slovenci se bolj držimo, bolj vzamemo resno vero, obvezno. Tukaj vsi Slovenci hodimo k maši, Argentinci pa tako, tako. Veliko jih je, ko rečejo, da so verni katoličani, kristjani pa so tako, tako.«

»Tu se računa 90 po 100 katoliška država, ampak smo mi edini v tem kvadru (mesto je razdeljeno na cuadre velikosti 100 x 100 m), da gremo v cerkev. Seveda ga krstijo, gredo k prvemu svetemu obhajilu, otroka oblečejo kot za poroko in potem je pa konec vsega.«

»Slovenci smo bolj podkovani v veri. Mi imamo versko tradicijo od svetega Cirila in Metoda 1200 let nazaj. Tu je nova država in je vera bolj lahka, bolj lajt. Ne vsi, toda večina.«

Poleg cerkvenih oziroma verskih praks so z rimskokatoliško vero tesno povezani način življenja, vrednote, družbene norme, pravila obnašanja itn.

»Je bil eden tak, smo rajši vidli, da ni prišel v dom. Saj mogoče njegovo srce ni bilo slabo, ampak je tako preklinjal, saj ne da bi se zavedal. Je preklinjal čez Marijo, Boga. Jaz od te povojne emigracije nisem nobenega slišal, da bi preklinjal. Največ, kar rečemo včasih, je hudič.«

Tako v povojni slovenski skupnosti ne najdemo alkoholizma, spolnost je tabu tema, »življenje na koruzi« je deležno strogih obsodb itd.

Pripisovanje manjšega pomena katoliški veri in opravljanju verskih praks je bilo zaznati med večino primorskih Slovencev.

»Sem šla na eno miklavževanje v dom. Pa to so bili sami fajmoštri. Sam klerikalizem. Saj nimam nič proti, ampak kar je preveč, je preveč.«

»Ti Kranjci, so malo bolj po farško ustvarjeni.«

Drugačen odnos do vere je bil med nekaterimi primorskimi Slovenci tudi vzrok, da se niso približali povojni slovenski skupnosti in niso obiskovali slovenskega doma.

Vera povečini tudi med drugo generacijo ni zgubila pomena in vloge, ki ju je imela oziroma ju ima med prvo generacijo. Tudi če se je med pripadniki druge generacije zgubila pripad-

nost narodu svojih staršev, se nikdar ni zgubil pomen rimsko katoliške vere. Vero postavlja velika večina druge generacije na najvišjo stopnico »lojtrce« vrednot – pred nacionalno pripadnost. Velik del pripadnikov tretje generacije obiskuje katoliške srednje šole, ki jih je treba za razliko od večine državnih plačati. Vključeni so v dejavnosti župnij, npr. družinsko katehezo in liturgijo, veliko jih hodi na argentinska romanja itn.

Velik del druge generacije že bolj pragmatično gleda na povezavo slovenstva z rimskokatoliško vero.

»Ne hodim k slovenski maši, se mi zdi neumno, ker otroci ne bi nič razumeli. Tudi jaz bolj zastopim, če grem k argentinski, se lahko bolj participar (vključim).«

»Jaz sem med Slovenci spoznala Jezusa, kakor da bi bil tam daleč, med Argentinci pa sem ga spoznala med ljudmi.«

Velik del slovensko zavednih pripadnikov druge generacije tako največkrat obiskuje slovensko in argentinsko mašo, le zelo malo pa jih obiskuje izključno slovensko mašo.

»Jaz praktično nekaterih molitev ne znam v španščini. Doma smo vedno imeli vse obrede v slovenščini, smo vedno hodili k slovenski maši.«

Vedeti pa moramo, da je nedeljska slovenska maša v domu veliko več kot zgolj verski obred. Čas pred mašo in predvsem po njej je za velik del Slovencev osrednji družabni dogodek v tednu.

Omenili smo že nekatere šege s krščansko simboliko, ki jih ohranjajo Slovenci v Mendozi. Veliko jih je jasno povezanih s slovenstvom, saj jih med Argentinci ne najdemo (npr. kajenje hiše za tri svete večere, priprava adventnega venca, priprava, žegnanje in simbolika velikonočne hrane itn.) Predvsem prva generacija še ohranja velik del teh praznikov, pri drugi pa so ti omejeni predvsem na družine slovenskih partnerjev. Npr. v približno dveh tretjinah družin slovenskih partnerjev druge generacije še kadijo hišo, od 73 družin narodno mešanih partnerjev pa to točno le še 4. Seveda pa se počasi spreminjajo šege in navade tudi med prvo generacijo.

»Ko smo sem prišli, smo še nekaj časa kadili, ampak tu je bila blizu cesta, trgovina, se je kadilo, so mislili, da smo druge vere in smo prenehali.«

Spremembe pa ne prihajajo le neposredno iz zunanjega, argentinskega okolja, temveč tudi posredno, prek otrok in vnukov.

Nekoč v veliki večini družin razširjena navada praznovanja godov je v veliki meri prepustila mesto praznovanju rojstnih dni, ne le v drugi in tretji generaciji, ampak pogosto tudi v prvi.

Prav tako je prva generacija v veliki meri prevzela kulinarčne navade Argentincev, čeprav še pogosto pripravlja »slovenske« jedi. Druga generacija jih pripravlja redko, za posebne priložnosti, in jih je največkrat deležna na mizah svojih staršev. Večinoma zelje, kislja repa, ješprenj, golaž, »ajmoht«, ajdovi žganci, juha, štruklji, štrudel, potica, svinjsko meso, krvavice in še marsikaj ima med drugo generacijo pridih nostalgичnega in v nekaj mešanih zakonih se je žena »ne-Slovenka« naučila pripravljati nekatere »slovenske« jedi. *»Zelo pogrešam to comido (hrano). Nekaj se je žena naučila, pa ni isto.«*

4.5.3 Društveno in družabno življenje

4.5.3.1 Slovenski priseljenci pred drugo svetovno vojno

Predvojni Slovenci v Mendozi niso imeli svoje ustanove in o njihovem skupnem družabnem življenju se ne ve veliko. Njihovo druženje je bilo večinoma omejeno na medsebojne obiske družin in posameznikov. Tisti, ki so imeli več stikov, so si pomagali v ekonomskih težavah, pri gradnji hiš, bili so si botri in so večji del prostega časa preživeli skupaj. Velik del takšnih prijateljstev je temeljil na predhodnem poznanstvu s stare celine. Zanimivo je, da so se predvojni Slovenci pogosto družili s primorskimi Hrvati. Delitev na Slovence in Hrvate v tem času ni imela velikega pomena in tudi ne jasnih meja, pomembnejša je postala šele s prihodom povojnih političnih imigrantov. Sin staršev, rojenih v vasi blizu Buzeta (današnja Republika Hrvaška), se spominja, da v družini niso nikoli posebej poudarjali narodne identitete. Kot pravi, niso bili nikoli Hrvatje, saj ni razumel njihovega jezika. V družini so govorili »po našo« in večkrat je slišal očetove zaničljive opazke o Hrvatih, toda nikoli o Slovencih, s katerimi se pa tudi ni odločneje poistil, a se je z njimi družil in jih nekako imel sebi najbližje. Predvsem veliko število imigrantov z okolice Jelšan in Rupe je ob sebi združevalo Slovence s Primorske, Primorske Hrvate in Dalmatince, saj *»so bili isti«*, kot pravi eden od informatorjev.

Razen na meddružinskih obiskih in med posamezniki so se nekateri Slovenci dobivali tudi v gostilnah. Duhovnik Hladnik

(1939, str. 68) omenja »*Dispensa Trieste*« – gostilno tržaških Slovencev – kot zbirališče mendoških Slovencev. Nekateri Slovenci naj bi se pogosteje dobivali v eni mestnih restavracij s kegljiščem, kjer so večkrat kegljali. Slovenske družine naj bi v tridesetih letih pogosto zahajale v *Centro de partido socialista* (središče socialistične stranke), kjer so prirejali društvena srečanja, plese in tombole ob sobotah in nedeljah. Eden od informatorjev se tudi spominja, da je nekaj predvojnih Slovencev hodilo plesat na zabave francoskega društva.

Nekateri se spominjajo, kako so očetje nekaterih slovenskih družin tekmovali v pripravi vina. Grozdje in vino sta bila v tridesetih letih zelo poceni. Znani so primeri, da so vino zaradi prevelike proizvodnje zlivali stran. Med predvojnimi Slovenci je bil pogost alkoholizem. Pitje in petje pa sta najbolj povezovala družabnost predvojnih Slovencev v Mendozi.

»So peli zelo veliko in zelo veliko pili. Šnopc, vino.«

Alkoholizem naj bi bil pogost predvsem med samskimi moškimi, ki so velikokrat bivali skupaj z drugimi Slovenci ali Dalmatinci.

»So mi pravili, kaku so vsaki dan kupli flaškon vina inu zjutri je bil več prazen.«

»Uuuuuu, ta je jako veliko pil. Tri litre šnopeca na dan, se je sam sežgau.«

Le malo predvojnih Slovencev je ob prihodu povojnih političnih priseljencev stopilo z njimi v stik. Vzroke lahko iščemo predvsem v že omenjeni drugačni vlogi oziroma manjšem pomenu rimskokatoliške vere; v različnem pogovornem jeziku, ki ni bil vedno najboljše razumljiv povojnim priseljencem, in tudi nasprotno; v nekoliko »drugačni« narodni identiteti, saj so predvojni Slovenci pred prihodom v Argentino večinoma živeli v drugi državi, odrezani od narodnega jedra, zato tudi njihova narodna pripadnost ni bila vedno jasno in ozko povezana s slovenskim narodom.

Zanimivo pa je, da v Mendozi ni bilo sporov politične narave med obema skupinama priseljencev in tako to tudi ni bil razlog za njihovo slabo povezanost, kot bi lahko pričakovali glede na buenosaireški primer. Predvojni Slovenci v Mendozi niso bili povezani s skupnostjo predvojnih Slovencev v Buenos Airesu, zato tudi ob izbruhu druge svetovne vojne večinoma niso bili informirani in jasno politično opredeljeni do dogodkov na »stari celini« in v rodni domovini. Pripadniki povojne

skupnosti se ne spominjajo trenj ali sporov, ki bi jih sprožil domnevno drugačen odnos predvojnih Slovencev do vojnega in povojnega dogajanja v domovini.

Čeprav so nekateri povojni politični priseljenci nezaupljivo gledali na predvojne rojake, saj so jih ti v buenosaireskem imigrantskem hotelu šikanirali zaradi njihove vloge med drugo svetovno vojno, je bila večina povojnih političnih imigrantov v Mendozi pripravljena na sodelovanje s predvojnimi rojaki. Raznašalec časopisa *Oznanilo* in vabil slovenskega društva je s svojimi »rekviziti« vedno hotel priti do čim več predvojnih Slovencev ter jih tako zblížati s slovensko skupnostjo in domom. Vendar se jih je zelo malo približalo povojni slovenski skupnosti; nekateri so občasno prihajali na prireditve v Slovenski dom, v prvih letih se jih je nekaj priključilo pevskemu zboru, le zelo redki pa so obiskovali slovensko mašo. *»Težav ni bilo, toda prav blizu si pa tudi nismo prišli.«*

S temi besedami enega od informatorjev lahko na kratko ponazorimo povezanost obeh migracijskih valov Slovencev v Mendozi. Treba pa je omeniti nekaj posameznikov, ki se jih obe skupnosti spominjata zaradi medsebojne pomoči in truda. Predvojni Slovenec je mnogim povojnim rojakom pomagal pri nakupu hiš in parcel, na drugi strani pa je povojni priseljenec dolga leta ekonomsko in socialno pomagal številnim predvojnimi Slovincem. Pri tem lahko še enkrat omenimo zakona sester predvojnih Slovenk druge generacije s povojnima rojakoma.

Pripadniki druge generacije predvojnih Slovencev se nikoli ne družijo in ne ohranjajo medsebojne povezanosti, razen v redkih primerih s povojnimi Slovenci. Izjeme so s povojnima priseljencema poročeni sestri in posameznica, ki je šele na »stara leta« začela odkrivati svoje slovenske korenine, se začela učiti slovenščine in že nekaj let aktivno sodeluje v slovenski skupnosti. Od 13 pripadnikov druge generacije jih 6 nikoli ni imelo nikakršnih stikov z osrednjo institucijo slovenske skupnosti v Mendozi, eden med njimi pa sploh ni vedel, da v Mendozi obstaja organizirana skupnost Slovencev. Tudi pri ostalih, ki so prišli v stik s slovensko povojno skupnostjo v Mendozi, je prvi korak naredila slednja.

4.5.3.2 Slovenski priseljenci po drugi svetovni vojni

Povojni politični priseljenci v Mendozi so se večinoma med seboj v skupinah poznali že iz taborišč in z ladij, na katerih

so potovali v Argentino. Veliko družin in posameznikov je skupaj potovalo iz Buenos Airesa v Mendoza, skupaj so si najemali prva stanovanja ter si pomagali iskati zaposlitev in reševati ostale začetne težave. Večino so družile usoda prisilnega odhoda iz domovine, močna predanost rimskokatoliški veri in goreča protikomunistična naravnost.

»Od začetka je bila zelo velika povezanost, smo bili vsi enaki revčki.«

»Ni bilo veliko sorodnikov, smo si bili kot bratje med sabo. «

Smisel za medsebojno organizacijo slovenskih beguncev je opazil tudi taboriščni oglednik John Corsellis (1976, str. 68): *»Vajeni so urejevati svoje zadeve na demokratični način in ko enkrat izvolijo svoje zastopnike, se disciplinirano držijo njihovih navodil. So močno socialno zavedni in tvorijo tesno povezano enovito skupnost.«*

Poleg druženja v Slovenskem domu so se nekateri povojni Slovenci obiskovali tudi po domovih. To so bili predvsem moški iz skupine, ki je igrala tarok. Večinoma pa je bilo druženje nekaterih družin vezano na nedelje in praznike, ko so se skupaj odpravili na izlete, piknike itn.

Velik del predstavnikov prve generacije ni imel argentinskih prijateljev in njihovo družabno življenje je bilo omejeno zgolj na slovensko družbo. To je oblikovalo navzven zaprto skupnost s strogimi in z jasnimi notranjimi pravili obnašanja – lahko bi rekli nekakšno vas v mestu.

»Do sedemdesetega leta sem stalno hodila v dom. Potem nisem več šla, se nisem dobro počutila, ker so me grdo gledali, ker sem se poročila z Argentincem.«

»So me grdo gledali, ker sem začela hodit k argentinski maši.«

»Sem vedla, da me doma ne bodo pustili z Argentincem. Na Argentince sem gledala kot na duhovnika.«

»Če se je nekdo zaljubil v Argentinko, se ni upal povedat doma. To je bila tragedija, družinska, kaj šele za skupnost.«

Lažje torej razumemo relativno pogoste zamere in opravljanja, ki so se pri nekaterih, sicer zelo redkih, končale tako, da so se popolnoma ločili od slovenske skupnosti. Španski pregovor, ki ga tudi sami Slovenci včasih v pogovorih o zamerljivosti in opravljanju v slovenski skupnosti uporabljajo, pravi: *»Pueblo chiquito – infierno grande.«* (Majhna vas – velik pekel)

Pritisk skupnosti so občutili predvsem nekateri otroci, ki so se za razloček od staršev veliko lažje vključevali v večinsko

okolje oziroma so v njem zrasli. Otroci so tako večkrat morali žrtvovati svoje ambicije in prosti čas za skupne interese slovenske skupnosti.

»Jaz sem zelo rada en šport delala na gimnaziji. To atletiko. Mi je bilo zelo všeč, ampak me očka ni pustil, ker sem morala v nedeljo zjutraj k slovenski maši.«

»Kar je bilo dom, ja. Kakor hočeš, pridi tisto uro, ko hočeš, ampak kar je drugo, ne.«

»Stalno smo bili v domu, so me včasih prisilili, da sem šla v dom. Mi je bila všeč tudi druga, argentinska družba.«

Pri nekaterih, sicer zelo redkih, so taki pritiski staršev izzvali tudi nasprotno reakcijo od želenih. Tako danes »prizadeti« nimajo nikakršnih stikov s slovensko skupnostjo in svojih otrok nočejo pošiljati v dom.

Seveda pa je velik del otrok rad hodil v Slovenski dom in se udeleževal dejavnosti slovenskega društva. Ali pa je bilo to povsem samoumevno.

»Nas od majhnega so že tko nardil, da smo tko ljubili Slovenijo, da smo rajši v dom hodili kot kam drugam.«

Manjšo pripravljenost za skupno društveno in družabno življenje Slovencev v Mendozi je pokazala večina poveljnih priseljencev s Primorskega. Vzroke lahko iščemo – kot pri predvojnih Slovencih – v manjšem pomenu vere, jezikovni drugačnosti in pri nekaterih v ne povsem jasno definirani narodni identiteti, pogojeni z bivanjem v drugi državi

»Mi ljubimo našo zemljo ali patrio (domovino) ne moreš reč. Od leta 20 do 50 smo dvakrat menjali državo in zdaj je konfin med Slovenijo in Hrvaško. Kje je zdaj moja patria?«

»Ti zadnji, ko so prišli po drugi vojski, ti domobranci, ti so bli bolj vneti, kakor smo bli mi. In so bolj tudi državljani slovenski kakor mi. Mi smo bli Italijani, oče je bil Avstrie, jaz sem Italijan, potle sem bil Jugoslovanc, potle pa Argentinc. Pa taku vidiš, mal zgubiš tistu. A ti pa malo bolj za sebe, malo bolj vzdržano, so bolj skup držali.«

ali kot posledici zgodovinskih zamer, zamer v slovenski skupnosti ter raznih drugih dejavnikov.

»Sem vidu, smo bli vedno, kako so pravli, Vahi, Vahi (Lahi-nekoliko slabšalno Italijani) za Slovence.«

»Mi nismo bli ne Slovenci ne Italijani. Stalno so nas brcali...«

Prav tako je treba vedeti, da pri velikemu delu povojnih priseljencev s Primorskega odhod iz domovine ni bil prisilen ali edina možna rešitev iz (po) vojnih razmer (za razliko od večine povojnih beguncev iz drugih slovenskih pokrajin). Osebna, neprisilna odločitev, da zapustijo domovino je bila prav gotovo povezana z vednostjo, da se bo treba v novi deželi marsičemu tudi odpovedati.

Predvsem pa Primorci radi in pogosto poudarjajo svoj drugačen značaj, kot ga imajo *»Kranjci.«* Namišljen ali nenamišljen, drugačen značaj Primorcev v primerjavi s prebivalstvom drugih slovenskih pokrajin je tudi odigral pomembno vlogo v medsebojnih stikih.

»Mi Primorci smo mislili drugače. Smo bili bolj liberalni. Medtem ko oni so bili bolj moralno, ne vem kako... Drug značaj.«

»Jaz sem že puno let s Slovenci, ali se nisem navadla. Oni mogoče več čutijo ali mi več pokažemo.«

»Ti Kranjci, pa saj so dobri ljudje ali oni malo več molijo in nas malo postrani gledajo. Malo tako z viška. Mi Primorci smo tako bolj odprti, bolj preprosti. «

Po besedah sicer zelo redkih Primorcev so jih v slovenski skupnosti nekateri pogosto ignorirali, bili pa so tudi deležni segregacije.

»Puno jih je bilo, kot da ne bi marali Primurcev, kot da bi bili krvi. Ali puno nas je rešpetalo (spoštovalo). Ali mi smo šli (v Slovenski dom), ker smo se čutili Slovenci.«

Predstavniki prve generacije se danes še pogosto obiskujejo na domovih, saj nekateri še vedno nimajo argentinskih prijateljev in znancev, s katerimi bi se družili. Predvsem pa je njihovo skupno življenje osredotočeno na obiskovanje slovenskega doma.

Nihče iz druge generacije se ne druži izključno s Slovenci in tudi slovensko zavednejši del druge generacije ima povečini več družabnih stikov z Argentinci kot s Slovenci. Nekateri slovenske družine druge generacije so še danes tesno povezane; med njimi je precej tudi sorodstvenih vezi. Nekateri skupaj občasno hodijo na izlete, skupaj pripravijo piknike ali gredo celo na počitnice. Toda za veliko večino je osrednje in najbolj pogosto mesto medsebojnega druženja slovenski dom.

Vsi predstavniki druge generacije zagovarjajo nujnost integracije²⁴ z večinsko družbo.

»Mi nismo bili kot naši očetje, ki so kot Mojzesovi preroki s palico v roki čakali na vrnitev. Mi smo zaživeli v tem okolju.«

»Če se hoče človek integralno razvit, mora živeti, bivati v dveh kulturah. Če nisem vključen v argentinsko okolje, nimam neke moralne avtoritete nad svojimi otroci, ki se učijo tu, bivajo, študirajo.«

Tudi slovensko najzavednejši del druge generacije poudarja neizbežnost integracije in odprtosti skupnosti z večinsko družbo. Plod takih razmišljanj so bile težnje, da bi mešane zakone in njihove otroke približali slovenski skupnosti; pripadniki druge generacije strogo pazijo, da vpricho argentinskih sogovornikov uporabljajo kastiljščino; društvo že nekaj let za praznik osvoboditve Argentine pripravi tudi prireditev imenovano Peña folclorica, s katero želi pokazati svojo odprtost do argentinske družbe.

Prav tako del tretje generacije Slovencev v Mendози ohranja pogoste medsebojne stike. Gre predvsem za skupino približno 15 fantov, večinoma starih med 15 in 20 let, ki se pogosto dobivajo v domu, redkeje po domovih. Poleg utečenih društvenih dejavnosti (pevske vaje, maša, slovenska šola, gledališče itn.) se srečujejo še pri igranju nogometa, praznovanju rojstnih dni in na drugih zabavah, skupnih izletih in potovanjih, pripravih za različne nastope itn.

Predvsem pa je bilo in je skupno življenje povojnih Slovencev v Mendози osredotočeno na slovenski dom in dejavnosti slovenskega društva.

Že avgusta 1948, ko je bilo število novih naseljencev v Mendози še zelo skromno, se je zbralo sedem članov slovenske skupnosti, ki so izvolili tričlanski odbor. Zastopal je novonaseljence in jim pomagal v začetnih težavah. Ko je decembra 1948 prišla v mesto nova, večja skupina Slovencev, se je odbor razširil in kot pripravljalni odbor priskrbel vse potrebno za ustano-

24. Pojem integracije uporabljam kot integracijo v ožjem smislu; to so procesi, skoz katere se na podlagi strpnosti in partnerstva pripadniki manjšine vključujejo v večinsko družbo, vendar obdržijo elemente lastne identitete in kot skupnost obstojajo še naprej. Sušič in Sedmak (1983) raje govorita o združevalnih (konjunktivnih) in razdruževalnih (disjunktivnih) procesih, da bi se izognila zadregi pri razvrščanju integracije v ožjem in širšem smislu.

vitev prve organizacije *Društva Slovencev v Mendozi*. Ustavni zbor društva je potekal konec avgusta 1949 v prostorih »slovenskega« lesnega podjetja IMAC. Izvoljeni so bili predsednik, podpredsednik, tajnik, blagajnik, odbornika in nadzorni odborniki. Po pravilih društva je član odbora tudi vsakokratni slovenski dušni pastir v Mendozi. (Grebenc, 1998 str. 1,2)

Nameni društva po 2. členu društvenih pravil (Pravila, 1949, str. 1) so:

- družiti in predstavljati slovenske demokratične priseljence ter njihove sorodnike;
- skrbeti za ohranitev in gojitev duhovnih, kulturnih in narodnih vrednot z organiziranjem društvenih prireditev in del kulturnega, literalnega, umetniškega, družabnega in športnega značaja;
- gojiti duha enotnosti in vzajemnosti;
- nuditi članom nravno (moralno) ter gmotno (materialno) oporo;
- pomagati članom in vsem rojakom v potrebi z dobrodelnimi akcijami;
- sodelovati pri javnih domorodnih, a ne političnih prireditvah.

Društvo se financira predvsem iz članarin, le posamične oblike njegovega delovanja podpirajo dobrotniki. Del društvene članarine gre za posmrtnino in zavarovanje članov v primeru nesreče. Posmrtnina in zavarovanje sta imela večji pomen predvsem v prvih letih, ko ljudje niso imeli veliko denarja.

Društvo Slovencev v Mendozi je bilo vseskozi tesno povezano z *Zedinjeno Slovenijo* in s *Slovenskim dušnim pastirstvom*. Povezava s slednjim izhaja iz društvenih pravil, po katerih je vsakokratni slovenski dušni pastir v Mendozi tudi član odbora. Prav tako je velik del društvenega delovanja povezan z delovanjem Slovenskega dušnega pastirstva (poučevanje verouka v slovenskem šolskem tečaju, pomoč društva pri pripravi romanja itn.).

Povezava z *Zedinjeno Slovenijo* – krovno organizacijo vseh drugih društev povojne politične emigracije v Argentini – je bila in je takorekoč nespodbitna in osnovna, čeprav nekdanji predsedniki *Društva Slovencev v Mendozi* nimajo vedno enakih pogledov na razmerje mendoškega društva s »centralno« organizacijo. V prvih letih je bilo v slovenski skupnosti aktualno vprašanje, ali naj bo *Društvo Slovencev v Mendozi* samostojno ali le eno od društev v *Zedinjeni Sloveniji*. Mendoško društvo

je bilo že od začetka samostojno, čeprav se eden nekdanjih predsednikov spominja, da so prva leta v Buenos Airesu določili, npr., kdaj naj bo domobranska proslava. Trenj s »centralo« ni bilo nikoli, saj jih, kot poudarjajo vsi predsedniki društva, vežejo enaki cilji, čeprav ne vedno enaki pogledi.

»Ni bilo navodil, kritizirali pa so, ko smo šli po svoje.«

Ostre kritike iz Buenos Airesa je bilo deležno npr. društvo, ko je leta 1988 sprejelo pevovodjo iz Slovenije, ki ga je na turnejo k predvojnim Slovencem v Argentino poslala »režimska« *Slovenska izseljenska matica*. Neodobravanja in kritike je »centrala« naslavljal na mendoško društvo v osemdesetih letih, ko je v dom in slovensko skupnost poskušalo privabiti mešane zakone in njihove otroke.

Nasploh je večina nekdanjih predsednikov, predvsem iz vrst druge generacije mendoškega društva, poudarjala njegovo večjo odprtost in strpnost v primerjavi z buenosaireškimi društvi

»Nam je šlo za vrednoto, ne pa za ideologijo. «

ter predvsem večjo vključenost in povezanost z argentinsko družbo.

»V Buenos Airesu so razmišljali: kaj sploh še rabimo, saj ne rabimo Argentine (so bili (in so) do argentinske družbe zelo zaprti). Mi smo imeli čisto drugačno idejo.«

Čeprav je v 2. členu pravil društva zapisano, da je *Društvo Slovencev v Mendozi* nepolitična organizacija, v zadnji točki istega člena pa poudarjeno, da ne sme biti namen društva sodelovanje pri političnih prireditvah, je nemogoče govoriti o povsem nepolitičnem delovanju društva. »Domobranski del«, ki je bil v društvu najbolj navzoč in najaktivnejši, je v društveno delovanje vnašal elemente, za katere ne bi mogli trditi, da se ne dotikajo politike. Tu je treba omeniti številna predavanja iz vrst politične emigracije, različne prireditve, med katerimi je najbolj »prozorna« t.i. »domobranska proslava«.

Po besedah nekaterih vodilnih članov društva so različni posamezniki večkrat hoteli v društveno delovanje vnašati svoje politične in ideološke nazore, ki pa niso nikoli prevladali nad narodno idejo.

»Vsakega Slovenca smo bili veseli.«

»Če čjo kakšno strankarsko politiko uganjat, imajo parlament. Ampak v društvu ne. Levo, razen komunistov, vsi spadamo pod isto streho. In sploh v tujin smo vsi tujci.«

Politično držo društva je moč zaznati tudi danes – po osamosvojitvi Slovenije. Društvo poleg »neizbežnega« sodelovanja z *Zedinjeno Slovenijo* sodeluje še z desno usmerjeno organizacijo *Slovenija v svetu*. Nezainteresiranost za sodelovanje s preostalinima organizacijama za slovenske izseljence – *Slovensko matico* in *Slovenskim svetovnim kongresom* – nekdanji predsednik društva pojasnjuje z besedami, da je šlo za politično migracijo in da tega vedenja ne smejo kar tako pozabiti. Mnenje zagovarja večina članov društva. Na politično orientacijo društva kažejo tudi obiski politikov iz Slovenije, ki prihajajo zgolj iz vrst zastopnikov »nekontinuitetnih« političnih opcij oziroma strank.

Prva leta se je število članov gibalo med 60 in 80, v osemdesetih letih se je dvignilo na 140, v devetdesetih je bilo okoli 120. Če bi prišteli še otroke članov, tj. mlajše od 18 let, bi se število članov *Društva Slovencev v Mendozi* podvojilo. (Grebenc, 1997, str. 2)

Kmalu potem, ko so si nekateri Slovenci v Mendozi zasilno uredili stanovanja, so že začeli razmišljati o **skupnem domu**. Za razvejen krog dejavnosti Slovenci v Mendozi niso imeli osrednjega prostora; sestanki društva, pevske in dramske vaje, prireditve itn. so se odvijale v različnih delih mesta. Slovenci so bili prisiljeni naprošati številne ustanove, predvsem samostane in kolegije za izposojno prostorov. Že leta 1954 je društvo sklenilo in izvedlo nakup stavbnega zemljišča v bližini mesta na dolgoročno odplačevanje. Leta 1958 je društvo začelo resno razmišljati o graditvi doma na tem zemljišču. Toda nastal je pomislek, ker kraj ni bil vsem mendoškim Slovincem enako dostopen. Zato se je porodila misel, da bi iskali nov teren, bližje središču mesta, po možnosti z že zgrajeno stavbo, ki bi vsaj zasilno služila društvenim potrebam. (Hirschegger, 1976, str. 243)

Leta 1958 so štirje družabniki keramičnega podjetja C.A.S.E.S. kupili stavbo v mestnem središču, peti del pa je prispevalo društvo in postalo solastnik. Celotno posest so družabniki dali na voljo slovenski skupnosti v Mendozi. Hišo, takrat staro 100 let, je skupnost nekoliko preuredila. Naredili so dvorano, prostore za sestanke, šolske prostore, stanovanje za hišnika in dušnega pastirja. (Grebenc, 1997 str. 3) Navdušenje Slovencev nad skupno stavbo v mestu je bilo v začetku zelo veliko, »nepopisno«; skupno delo pri obnovi in preureditvi prostorov je večina opravljala

z velikim navdušenjem, in sicer kljub celodnevni zaposlitvam, v nekaterih družinah pa tudi neurejenim domovom.

»Vedno je bilo vse za dom in nič doma. Smo šli dom pleskat, doma pa še niti kuhinja ni bila popleskana.«

Vse delovanje slovenske skupnosti razen slovenske maše je bilo tako združeno pod eno streho. Po petnajstih letih, tj. leta 1973, je društvo odkupilo hišo, pridobilo status pravne osebe in vso posest prepisalo nase. (Grebenc, 1997, str. 3)

Leta 1978 je potresni sunek nekoliko poškodoval stavbo Slovenskega doma. Občinski odlok je Društvu Slovencev naložil, da mora staro stavbo v petih letih podreti. Že pred potresnim sunkom je skupnost razmišljala o gradnji novega doma, tokrat pa je bila v to »skorajda« prisiljena. Mendoški Slovenec – arhitekt je napravil gradbene načrte za stavbo, skupnost je njegovo zamisel odobrila, pospešila zbiranje sredstev in leta 1980 začela z gradnjo. Temeljni kamen je junija 1982 blagoslovil mendoški nadškof. Društvo je organiziralo delovne skupine in v veliki meri z lastnimi močmi gradilo dom. »Največji uspeh pri gradnji - večji kot zidanje stavbe - je bil prav ta splošni interes in sodelovanje večine rojakov.« (Grebenc, 1997, str. 3) Novi dom je blagoslovil ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar, ko je leta 1982 prvič obiskal Slovence v Argentini. Danes je nedokončan prednji del stavbe, ki bo služil predvsem ekonomskemu vzdrževanju doma. Za vsestransko vzdrževanje doma skrbi društvo.²⁵ Nekoliko pomagajo tudi druge organizacije in »dobrotniki« - podjetja mendoških Slovencev, ki za različne prireditve in dejavnosti društva podarjajo svoje izdelke, nudijo storitve ali celo financirajo posamezne dejavnosti, kot je na primer tisk *Glasnika slovenske skupine v Mendozi*. Država Argentina in Republika Slovenija nista nikoli pomagali društvu pri graditvi in vzdrževanju doma in financiranju njenih dejavnosti. Finančno je pomagala oziroma pomaga le desno usmerjena organizacija za slovenske izseljence *Slovenija v Svetu* (npr. pri potovanju pevskega zbora in maturantov slovenske srednje

25. Sprva so za čistočo skrbele ženske, ki so se med seboj dogovorile, katera bo opravila določeno delo. V domu je s tem namenom visel tudi poseben seznam. Danes prostore doma čisti služkinja, ki jo plačuje društvo. Včasih je tudi v domu živela hišnica, ki je skrbela za red in čistočo. Manjša popravila večinoma prostovoljno opravijo možje in fantje; če ni v njihovih močeh, to prepustijo obrtnikom.

šole v Slovenijo). Večino denarja zbere društvo s članarino, organizira tombole in druge prireditve, na katerih prodajajo hrano, pijačo, ročne izdelke itn.

»Je tako, da jaz spečem pecivo, ga nesem v dom, ga tam plačam, da ga lahko jemo in na koncu ko ostane, ga še dodatno plačam, da ga lahko nekaj nesem domov.«

V Slovenskem domu imajo prostore vse slovenske organizacije, ustanove, šole in slovensko versko občestvo v Mendozi.

Večina Slovencev se zelo nostalgичno spominja časov volonterske gradnje doma.

»Takrat ni bilo nobenega titelna (naziva), nobenega socialnega sloja, smo bili vsi enako umazani. So prišli X – ovi, ki niso prišli nikoli več. Gradnja doma je združila vse.«

Slovenski dom predvsem prvi generaciji Slovencev nadomešča in pooseblja neke vrsto domovino. Je prostor, ki so ga oblikovali tamkajšnji Slovenci, prostor, kjer se slovensko govori in moli ter se srečuje slovenske prijatelje. O domu kot domovini pogosto govorijo tudi informatorji.

»Nimam argentinskih prijateljev in znam slabo argentinsko. Meni je dom domovina.« »Mami in očetu je maša v Slovenskem domu domovina. Niti nočeta, da jih z možem prideva iskat domov in da jih peljeva z avtom. Rajši gresta z mikrom (mestnim avtobusom), da sta v domu že kakšnih 15 minut pred mašo. Zadnjič sva jih prišla iskat pet minut prepozno, morali smo točit še nafto in promet je počasi tekel. Še nikoli jih nisem videla tako nervoznih.«

Društveno delovanje je od vsega začetka tesno povezano s cerkvenim občestvom. Prva odgovornejša društvena naloga je bila pripraviti sprejem škofa Gregorija Rožmana, ki je oktobra 1949 obiskal svoje vernike v Argentini in tudi v Mendozi. Društvo je pripravilo sprejema škofu Rožmanu še leta 1952 in 1957.

Pod okriljem Društva Slovencev deluje *Slovenski šolski tečaj sv. Cirila in Metoda*. Leta 1949 je takratni dušni pastir Slovencev v Mendozi organiziral poučevanje verouka v treh skupinah – v okoliših, kjer je živelo več Slovencev. Iz tega se je razvil šolski tečaj s poučevanjem verouka in slovenščine, spoznavanjem naše domovine in kasneje še petjem. Tečaj je bil sprva organiziran v dveh stopnjah, leta 1962 pa so nižji in višji stopnji dodali še srednjo. (Hirschegger, 1976, str. 357) Leta 1973 je bil ustanovljen otroški vrtec, zadnja leta pa je tečaju dodan

še razred kastiljsko govorečih. Slovenski šolski tečaj vsako leto pripravi prireditve očkov in mamc, praznovanje zavetnikov tečaja in zaključek pouka. Učenci tečaja sodelujejo tudi z nastopi na društvenih prireditvah, pri cerkvenih obredih, pozdravi obiskov itd. (Grebenc, 1997, str. 4, 5)

Leta 1974 je društvo ustanovilo srednješolski tečaj s tremi učnimi predmeti: spoznavanje slovenskega jezika, spoznavanje slovenske zemlje in verska vzgoja. Z leti so učni program dopolnjevali in danes poučujejo slovenščino, slovstvo, oblikovanje osebnosti, narodoslovje in veroučno vzgojo. Povprečno se udeležuje srednješolskih tečajev od 10 do 15 dijakov v dveh stopnjah. Tečajniki so leta 1997 imeli prvič možnost s pomočjo *Slovenije v svetu*, obiskati Slovenijo. (Grebenc, 1997, str. 5)

Že nekaj let poteka enkrat na teden v Slovenskem domu pouk slovenskega jezika, ki se ga udeležuje okoli 8 odraslih; nekaj slovenskega rodu in nekaj Argentincev. (Grebenc, 1997, str. 5)

Že v prvem mesecu po prihodu v Mendoza je profesor Božidar Bajuk, ki je vodil **pevski zbor** že v avstrijskih begunskih taboriščih, začel s pevskega vajami. Na začetku so pevske vaje potekale v garaži zasebne hiše. Mesec dni po prihodu pevovodje v mesto, decembra 1948, je pevski zbor za polnočnico in med božično proslavo že pel slovenske božične pesmi v cerkvi »pri maristih«, kjer so povojni mendoški Slovenci imeli prva bogoslužja v slovenskem jeziku. (Bajuk, 1984, str. 6,7)

Slovenski pevski zbor v Mendози od ustanovitve pa do danes poje pri slovenskih verskih obredih, slovenski sveti maši, na slovenskih prireditvah in prireja samostojne koncerte. Prva leta, ko v Mendози še ni bilo veliko zborovskega petja, je zbor veliko sodeloval pri pomembnih cerkvenih obredih in na prireditvah v mestu.²⁶ Največje priznanje zboru je pomenilo zaprosilo, da za argentinski narodni marijanski kongres v Mendози v imenu 28 milijonov Argentincev zapoje dobrodošlico papeževemu legatu. (Anon., 1984a, str. 8) Mendoški škof je večkrat pohvalil

26. Slovenski pevski zbor je npr. pel pri pontifikalni maši ob razglasitvi beatifikacije Antona Marije Clareta in si ob tej priložnosti »prislužil« pravico, da je brezjanska podoba Marije Pomagaj dobila v cerkvi na El Challao, kamor so Slovenci romali prva leta, na stranski steni svoje stalno mesto. Zbor je sodeloval tudi na pontifikalnem rekvijemu za umrlima papežema Pijem XII. in Janezom XXIII. Med vsakoletno romarsko procesijo na El Challao so včasih donele v radijskem prenosu argentinske nabožne pesmi, ki jih je s slovenskim pevskim zborom v študiju posnel *Radio Nacional* in ki jih prepevajo romarji v sprevodu. (Bajuk, 1984, str. 6-8)

slovenski zbor, preko njega pa prizadevnost in složnost slovenskih migrantov in jih postavil za zgled. Petje zbora je predvajal tudi vatikanski radio. Zbor je vedno zasedel velik del programa na »izseljeniških nedeljah«²⁷ in je pel tudi pri verskih obredih ukrajinske uniatske cerkve. (Hirschegger, 1978) »Coro Esloveno«, kakor ga poznajo Mendoščani in drugi Argentinci, je vedno predstavljala slovensko skupnost v Mendozi tudi navzven in marsikateri Mendoščan, ki pozna Slovence v mestu, ve povedati, da Slovenci dobro pojejo. Mendoški pevski zbor je dvakrat nastopal tudi v Buenos Airesu in pozimi 1996/97 gostoval v Sloveniji.

Izjemen pomen pa imata pevski zbor in petje predvsem za slovensko skupnost in Slovence same.

»Bogoslužje je hrbtenica skupnega življenja, pevski zbor, da je vzdušje bolj slovensko.«

»Pevski zbor je držal slovensko skupnost.«

»Če je kakšen Slovec prišel smo vedno peli. So sosedje gledali, kot da smo pijani.«

Večkrat je bilo predvsem starejše iz prve generacije ob poslušanju prepevanja slovenskih pesmi videti objokane.

Denar, ki ga slovenski pevski zbor plačuje argentinskemu pevovodji in ga zbor potrebuje za potne in druge stroške, zbirajo z različnimi dejavnostmi, kot je npr. kuhanje in prodaja golaža v Slovenskem domu, prodaja »slovenskih« kulinaričnih in okrasnih izdelkov.²⁸ Pri teh dejavnostih (zbiranje denarja za stroške zbora) ne sodelujejo le pevci, ampak bistveno širši krog Slovencev in drugih, povezanih s slovensko skupnostjo.

27. Gre za prireditev z imenom Dia del inmigrante, ki jo je včasih organiziral posebni pripravljalni odbor pod vodstvom škofijskega predstavnika katoliške komisije za imigrante. Poleg Slovencev so v prvih letih na njem pogosto sodelovali še Hrvati, Slovaki, Madžari, Ukrajinci in Poljaki. (Hirschegger, 1978)

28. Kot finančno pomoč za gostovanje pevskega zbora v Sloveniji je Društvo Slovencev na peto obletnico osamosvojitve Slovenije na Plazoletih Republika de Eslovenia organiziralo prodajo potice, krofov, rogljičev, štrudla, mesenic z zeljem, žganja, s slovenskimi motivi poslikanih krožnikov in prtičkov v košaricah za kruh, pisanic, lectovih src itn. Poleg prodaje je ena od štirih stojnic radovednejšem nudila različne informacije o Sloveniji, druga pa prikazovala slovenske »folklorne« plesne, ki so jih na Plazoletih tudi plesali. Prireditev je bila v mestu precej odmevna, saj so o njej poročali največja mestna časopisa, radio in eden mestnih televizijskih programov. Podobna prireditev Društva Slovencev je vsako leto na dan osamosvojitve Slovenije, denar od prodaje izdelkov pa uporabijo za različne namene.

Ljubezen do petja se kaže tudi pri mladih iz tretje generacije Slovencev v Mendozi. Petje se poučuje v slovenskem šolskem tečaju. Že nekaj tednov pred Veliko nočjo začnejo fantje vaditi slovenske pesmi za šego pobiranja pirhov, ki ga ohranjajo na velikonočno nedeljo. Po vajah, če večini čas dopušča, nadaljujejo s petjem povečini argentinskih popevk ali ljudskih argentinskih in latinskoameriških, redkeje slovenskih ljudskih pesmi in nekaterih popevk, v prvi vrsti Šifrerjevih, ki so si popularnost pridobile med njegovim obiskom mendoških Slovencev v maju 1993. Skupina osmih fantov je v letu 1998 začela na svojo pobudo s pevskimi vajami in na prireditvi, imenovani »golaž«, mesec dni kasneje pa na »domobranski proslavi« tudi že imela prva nastopa. Ta »slovensko-prepevajoči« mladi rod je za starejše »najlepši sad« njihove vzgoje in pogostih žrtvovanj za posredovanje slovenskih vrednot mladini. Po pevskem nastopu so bili fantje deležni dolgega aplavza in številnih pohval, več pripadnikov prve in druge generacije je v različnih kontekstih ponosno poudarilo, kako fantje lepo in dobro pojejo.

Zborovsko petje sprejema večina Slovencev v Mendozi kot razpoznavni znak ali pomemben del slovenske kulture. V kroniki poveljne slovenske skupnosti v Mendozi (Hirschegger, 1978) so bile nekajkrat zapisane podobne misli: »Z našo pesmijo najbolj živo in neposredno nudimo naši mladini čut domovinske ljubezni, zakaj pesem seže globoko v srce.« Tako podobo jim posredujejo danes tudi povezave s Slovenijo, saj gre v večini obiskov na institucionalni ravni iz Slovenije poleg cerkvenih in političnih predstavnikov, prav za slovenske pevske zборе.

Dva od nekdanjih pevovodij slovenskega pevskega zbora sta kot glasbenika odšla v Slovenijo, kjer živita in delata na glasbenem področju. Tudi to je nekaterim Slovencem v Mendozi v ponos, Slovenijo pa tako mendoški Slovenci povezujejo z visoko ravnijsko pevske kulture.

Konec osemdesetih in v prvi polovici devetdesetih – po odhodu pevovodje v Slovenijo – je bil slovenski zbor v krizi. Močno se je skrčilo število pevcev, malo je bilo mladih, zbor pa je prepeval le v ozkem krogu verskih dejavnosti slovenske skupnosti. Pobuda za gostovanje zbora v Sloveniji, ki jo je posredovala *Slovenija v Svetu*, je ponovno združila velik del pevskih moči. Obisk Slovenije in možnost nadaljnjih stikov je tako za veliko pevcev po njihovih besedah spodbuda, da nadaljujejo in ohranjajo slovensko zborovsko petje.

Na drugi strani pa nekateri ob obiskovanjih Slovenije spoznajo, da petje v Sloveniji le ni toliko razširjeno in ljudem tako blizu, kot je bilo, ko so zapustili Slovenijo, ali kakor je o tem govorila prva generacija.

»Nam so starši govorili, kako se poje po vaseh. Prideš v Slovenijo pa nobeden več ne poje, morajo naši tam pet.«

Gledališko ustvarjanje Slovencev v Mendozi je v Slovenski dom med vsemi prireditvami vedno pritegnilo največ Slovencev. Prva igra je bila uprizorjena septembra 1950, z leti se je zvrstilo okoli sto gledaliških predstav in okoli trideset – predvsem krajših, ki jih je pripravil osnovnošolski tečaj. Dokler skupnost še ni imela lastnega odra, so bile vaje in predstave pri bratih Maristih, potem pri patrih pri Srcu Marijinem, nadalje pri patrih Mercedarcih, dokler niso prišli do lastnih desk in postavili improvizirani oder pod napol pokritim ostrešjem sodarske delavnice Bajdovih. V začetnih tridesetih letih je vse predstave režiral Rudi Hirschegger, ki je bil tudi scenograf. Vrhunec odrskega ustvarjanja je slovenski mendoški oder dosegel s predstavitvijo Cankarjevega Hlapca Jerneja v Buenos Airesu. Na mendoškem odru so večkrat gostovali igralci *Slovenske kulturne akcije* in drugih domov Velikega Buenos Airesa. (Anon., 1984b, str. 11,12)

Veliko je bilo tudi različnih spominskih proslav, akademije Kristusa Kralja, Brezmadežne, Misijonske proslave, obletnice »narodnih voditeljev«, kot sta Evangelist Krek in Anton Korošec.

Podobno kot v Buenos Airesu so na pobudo »centrale« tudi v Mendozi ustanovili *Zvezo slovenskih mater in žena*. Namen zveze je medsebojna povezava, stanovsko izobraževanje in opravljanje socialnih del. Zveza npr. skrbi za starejšo žensko, ki je na starost ostala brez pokojnine. Zanj zbirajo denar za stroške v zavodu za ostarele. Ob graditvi Slovenskega doma so večkrat priskočile na pomoč tudi žene. Zveza tudi vedno prevzame kuharske dejavnosti za različne prireditve slovenske skupnosti, organizira kuharske in šiviljske tečaje, predavanja in srečanja.

Že leta 1950 je bil ustanovljen odsek *Slovenske fantovske zveze* in kmalu nato tudi *Slovenski dekliški krožek*. Organizaciji sta prvo desetletje delovali povsem ločeno in vsaka posebej prirejali sestanke in zborovanja, ki se jih je redno udeleževal slovenski duhovnik. Govore so pripravili člani organizacij sami ali so povabili različne starejše strokovnjake. Namen teh organizacij je bil predvsem »druženje slovenske mladine in priprava za življenje.« (Grebenc, 1997, str. 7) Organizaciji sta skrbeli tudi za športno udejstvovanje ter pripravili skupne izlete in taborjenja. Večkrat, ponavadi enkrat letno, sta društvi tudi

pripravili skupna srečanja z Buenosairesko mladino. Največkrat je šlo za taborjenja, športne in kulturne dejavnosti ter dramske igre, ki so poleg prijateljstev in znanstev včasih zakrivilili tudi kako zakonsko zvezo. Leta 1957 sta pripravili svoj prvi Mladinski dan, ki so se nato redno vrstili do leta 1974, nato za daljše obdobje prenehali, od leta 1993 pa se znova odvijajo – z nekoliko drugačnimi, toda ne povsem novimi vsebinami.²⁹ Skorajda dvajsetletno obdobje nedejavnosti *Slovenske fantovske zveze* in *Slovenskega dekliškega krožka* lahko pripišemo predvsem demografski luknji med generacijama. Večkrat so za mladinske dneve povabili predavatelje zunaj domačega delokroga, npr. pisatelje Karla Mauserja, dr. Tineta Debeljaka, dr. Alojzija Kukovico itn. Redno je vsako leto te dneve spremljala tudi gledališka predstava, v kateri je nastopala mladina. Leta 1967 je mladina uvedla tudi športne dneve, katerih program je zajemal predvsem športne igre in telovadbo. Mladina je večkrat pripravila tudi večer valčkov in polk. (Grebenc, 1997, str. 7,8)

Pri društvu deluje tudi *Planinski odsek*. Provincialna oblast je dala v najem brezplačno zemljišče za 90 let v Los Penitentes, 150 km iz Mendoze, v bližini Aconcague, kjer je planinski odsek postavil planinsko kočo (Refugio Esloveno). Po nekaj letih so v bližini koče začeli graditi smučišča, hotele in tudi novo cesto v Čile. Cesto so začrtali ravno v smeri planinske koče, zato jo je bilo treba prestaviti na novo mesto. Novo kočo je leta 1982 blagoslovil nadškof Alojzij Šuštar, ime pa nosi po slovenskem izseljenskem duhovniku Jožetu Kastelicu, ki je umrl na vzponu na Aconcaguo in počiva v bližnjem pokopališču v Puente del Inca. Kočo upravlja *Planinski odsek Društva Slovencev v Mendozi*. Uporabljajo jo predvsem mladina, šolarji naraščajniki, smučarji v zimski sezoni in planinci ter alpinisti iz Slovenije. (Grebenc, 1997, str. 6)

29. Mladinski dnevi so poleg zunanjih nastopov imeli tudi svoj program, t.i. »duhovno vsebino« in z njim povezano geslo. Vsebina teh mladinskih dni je, poenostavljeno, bila »vera in domovina«, kar je razvidno že iz gesel: Svetu pokažite lik domače navade in misli. Domovina, vedno mislim nate in na neosvobojene brate. Narod naš dokazuje hrani. Sveta vera bodi vam luč, materin jezik pa ključ do zveličavne narodne omike. Ciril, Metod, varujta naš dom in rod. Ne beži, ostani pri meni, domovina, tesno me okleni. O, domovina, silna, brezmejna si, kot seme razsipaš svoj plod. Da bi bil Bog vse vsem. Zvestoba Bogu in narodu. Itn. Predvsem pa je bil namen mladinskih dni vzgoja mladine, kar se je močno kazalo v predavanjih povabljenih in tudi v geslih: Iz zdravih korenin - krepko drevo. Z roko v roki gradimo bodočnost. Od kod in kam gre naša pot. Itn.

Planinski odsek občasno organizira tudi zimski dan. Zimske dneve ponavadi spremljajo skeči, plesi, šale na odru in hrana (ponavadi hrenovka ali klobasa z zeljem, pivo itn.).

Zanimivo je, da se noben Slovenec v mestu ni ukvarjal in se ne ukvarja resneje s planinstvom ali z alpinizmom.³⁰

Društvo Slovencev v Mendozi vsako leto pripravi tudi že tradicionalne prireditve, kot so junijska spominska proslava žrtvam druge svetovne vojne in revolucije, bolj poznana pod imenom »domobranska proslava«, obletnica blagoslovitve doma, žegnanje, miklavževanje ter »día de imigrante«, skupaj z drugimi narodnostnimi skupnostmi. Veliko let so bile spominske proslave ob važnih obletnicah narodnih voditeljev: Slomškova proslava, spominska proslava za pokojnim dr. Mihom Krekom, Markova nedelja.³¹ Do leta 1991 je društvo praznovalo tudi 29. oktober – dan osvobojenja, ki je bil od leta 1968 hkrati dan slovenske zastave. Od leta 1991 društvo praznuje 25. junij kot dan državnosti in vsako leto na Plazoletu Republika de Eslovenia pripravi t.i. slovenski program s folklornimi plesi, z narodnimi nošami, s predstavitvijo in prodajo slovenskih jedi itn. Nekaj let društvo na 9. julij praznik osvoboditve Argentine – pripravi tudi prireditve imenovane Peña folclorica. V Slovenski dom na ta dan pridejo oblečeni »v gavče«³², pripravijo »argentinsko« hrano (empanade,

30. Vzrokov je več: nihče iz prve generacije ni bil strasten planinec v Sloveniji, v začetnih težavah ni bilo možnosti in časa za »pohajkovanje po gorah«, in gore, kot pravijo informatorji obeh generacij, so daleč, kar za argentinske razmere sploh ni res – od mesta do prvih vrhov osrednje Cordillere je okoli 50 km. Pomembneje je, da so okoliške gore »puste«, »brez gozda, potočkov, rožic, kot so v Sloveniji.« Pripadnik druge generacije, ki gre nekajkrat letno na okoliške gore in ki je tudi med zelo redkimi mendoškimi Slovenci, ki so se med obiskom Slovenije podali na slovenske gore, ve o tem povedati naslednje: »Ko sem šel na Mali Grintavec sem začel hoditi ob osmih in se vrnil ob sedmih. Tu, če grem v hribe ne morem hoditi več kot pet ur. Ne vem ali je to zaradi višine ali zaradi navdušenja nad tako lepimi gorami. V Sloveniji je veliko gozda, tu pa začneš in končaš hoditi po kamenju.«

31. Obletnica smrti večletnega pevovodje slovenskega pevskega zbora v Mendozi Marka Bajuka, imenovana tudi »dan slovenske besede in pesmi«. Dopoldanska maša je bila vedno darovana za pokojne udeležence pevskega zbora.

32. *Gaucho* je argentinsko ime za na konju sedečega pastirja čred živine, ki je pridobil tudi velik simboličen pomen na nacionalni ravni – neke vrste argentinski kavboj. Lik gavča je obvezen del argentinske folklore, tako v literaturi, glasbi, najdemo ga na stenskem okrasju, na preprogah, kakor gavči so oblečeni pevci folklornih pesmi itn.

asado itn), povabijo argentinsko folklorno skupino in pripravi »argentinskemu« ozračju primeren program.

Veliko let je društvo pripravljalo predavanja in bralne večere. Ob omenjenih prireditvah so mendoške Slovence pogosto obiskale pomembne osebnosti slovenske politične imigracije: predsednik *Slovenskega narodnega odbora* dr. Miha Krek, pisatelj Karel Mauser, dr. Tine Debeljak in še veliko drugih. Pogosta so bila tudi gostovanja pevskih zborov, igralskih družin in športnikov, predavanja Slovencev iz Buenos Airesa in zamejstva. Zelo pogosti so bili tudi obiski visokih cerkvenih mož. Omenili smo že trikratni obisk škofa Gregorija Rožmana, obisk ljubljanskega nadškofa Alojzija Šuštarja leta 1982, vsako leto pa skupnost obišče delegat slovenskih dušnih pastirjev v Argentini. Med mendoške Slovence je prišel maševati tudi mendoški nadškof.

Po letu 1991 je prišlo več obiskov iz Slovenije na kulturni, državni in strankarski ravni. Oktobra 1991 je med mendoškimi Slovenci imel etnolog Janez Bogataj predavanje o pomenu kulturno-etnološke dediščine za razvoj slovenske identitete. Istega leta je *Slovenska izseljenska matica* organizirala razstavo fotografij arhitekta Viktorja Sulčiča, Mendozo pa je v tem letu obiskal koprski škof Metod Pirihi. Leta 1992 sta mendoške Slovence obiskala takratni predsednik slovenske vlade Lojze Peterle in minister za kulturo Andrej Capuder. Leta 1993 sta med njimi gostovala pevec Andrej Šifrer in Tržaški oktet. Pevski zbor Jakob Gallus Petelin s Koroške je gostoval v Mendozi leta 1992, leta 1994 pa Musica Viva iz Kranja. Leta 1994 so mendoški Slovenci gostili državnega sekretarja za Slovence po svetu Petra Vencija, predsednika *Socialno demokratske stranke Slovenije* Janeza Janšo, urednika revije *Družina* Franceta Petriča in koprskega škofa Metoda Piriha.

Mendoški Slovenec, visoko funkcionar na mendoški univerzi, je ob obisku Petra Vencija povezal mendoško z mariborsko univerzo; namen je študijsko in znanstveno sodelovanje in izmenjeva študentov. Doslej še ni bilo pomembnejših izmenjav v tej smeri, razen univerzitetnih obiskov. Rektor mariborske univerze dr. Ludvik Toplak je obiskal mendoške Slovence. Bilo je tudi več obiskov slovenskih planincev in alpinistov na Aconcaguo.

Za večino obiskov iz Slovenije skupnost na dvorišču doma pripravi asado in Slovence najpogosteje peljejo v mestne vinarne.

Andreja Klasinc Škofljanec VODNIK PO ARHIVSKEM GRADIVU STUDIA SLOVENICA

Arhiv Republike Slovenije

300 izvodov

Ljubljana 2005

Po arhivarskem seminarju leta 1999 sva se z znancem, profesorjem na obeh tedanjih slovenskih univerzah, pogovarjala o literarni zapuščini pomembnih osebnosti SPE. Začudil sem se, da je izrazil precej nepovoljno mnenje o arhivu dr. Janeza Arneža. Odločila sva se kar na hitro, da skočiva pogledat v Šentvid. Žal tedaj še nisem osebno poznal dr. Arneža, zato se s kolegom nisva napovedala in sva kar padla v sorazmerno novo ustanovo. In žal tedaj dr. Arneža nisva našla v njegovem delovnem okolju. Tako sem si verjetno prehitro tudi sam ustvaril napačno sodbo o Studia slovenica. Predvsem pa o tem, ali je gradivo res urejeno, hranjeno v pravilni temperaturi in količini vlage, zlasti pa o varnosti za vsebino arhiva. Prepričan sem, da moram to javno izpovedati, ker so bile enako zmotnega mnenja tudi številne druge osebe, morda ne da bi sploh kaj bolj točnega vedele, ali da bi bile videle arhiv od znotraj.

Najboljšo zavrnitev teh mnenj sem našel v "Vodniku po arhivskem gradivu Studia slovenica", ki mi ga je ob letošnjem obisku blagovoljno podaril dr. Arnež. Avtorica Vodnika je Andreja Klasinc Škofljanec, o kateri pa potem nisem zasledil besedice, a zdi se mi, da je ta gospa tista oseba, ki jo je slovensko ministrstvo za kulturo stavilo dr. Arnežu v pomoč pri urejanju arhivskega gradiva. Na str. 9 sta dve sliki: dr. Janez Arnež z gradivom ob prihodu v Zavod sv. Stanislava leta 1993 in prostori Studia slovenica danes. Na prvi sliki stoji dr. Arnež skoraj izgubljen med celim kupom škateľ, za njim pa sameva ena sama majhna polica. Na drugi sliki pa je vidno tisto, kar sedaj more občudovati vsak obiskovalec, tako kot mi je bilo dano oktobra t.l.: na treh straneh obširnega prostora do stropa nabito polne police, v dvorani pa dve vrsti dvojnih polic, vsaka vrsta z nad 12 policami – vse polno knjig in arhivskih škateľ, v katere je s skrajno natančnostjo po vseh arhivarskih pravilih vstavljeno gradivo.

V Kazalu vsebine (str. 3-6) so omenjeni "Fondi in zbirke v arhivu Studia slovenica", od ASS 1 do ASS 124. Od ASS

1 do ASS 19 so neke vrste skupne zbirke: politikov SLS, kot Miha Kreka, Alojzija Kuharja, Franceta Gabrovška, Franca Snoja in Jožeta Melaherja (ASS 1), iz begunskih taborišč po 2. svet. vojni (ASS 2), periodičnega tiska Slovencev v avstrijskih in italijanskih begunskih taboriščih po 2. svet. vojni (ASS 3), gradiva o Slovencih v Avstriji (ASS 4), v Italiji (ASS 5), v Belgiji (ASS 6), v Franciji (ASS 7), na Nizozemskem (ASS 8), v Veliki Britaniji (ASS 9), v ZDA (ASS 10), v Kanadi (ASS 11), vabil in programov slovenskih prireditev v ZDA in Kanadi (ASS 12), slovenskih izseljencev v Argentini (ASS 13) in Avstraliji (ASS 14), o Akcijskem odboru za zedinjeno in suvereno slovensko državo (ASS 15), Lige slovenskih Amerikancev (ASS 16), Studia slovenica (ASS 17), Ameriške Domovine (ASS 18) in Jutra (ASS 19).

Od ASS 20 do ASS 123 so zbirke posameznih oseb. ASS 124 je zbirka fotografij. V zvezi s tem je primerno poudariti pomen nekaterih v Vodniku objavljenih slik oz. faksimilov.

Vodnik prinaša na str. 143-148 kot primeren pripomoček kazalo fizičnih in pravnih oseb.

Sam zase sem prepričan, da je silnega pomena uvod ravnatelja Studia slovenica, dr. Janeza Arnež, za naslovom "Arhiv raziskovalnega Instituta Studia slovenica" (str. 7-21). Zakaj tako? Dr. Arnež na izredno prijeten način pripoveduje, kako je pravzaprav začel z zbiranjem arhiva. Popisuje kar nekaj konkretnih primerov, kako je mogel priti do določene literarne zapuščine nekaterih oseb. Ob tem dr. Arnež izredno jasno naznači nekatere dobre ali slabe lastnosti, ravnanje oz. delovanje nekaterih oseb. Obenem je pa dr. Arnež tudi skrajno prizanesljiv v svojih sodbah. Ta pripoved je del zgodovine, mimo katere ne bo mogel noben resen zgodovinski raziskovalec! Že samo zaradi tega uvoda je Vodnik izrednega pomena.

Temu je treba takoj dodati še drug uvod "Vodniku po arhivskem gradivu Studia slovenica na pot", ki je sicer brez podpisa, a ga smemo pripisati avtorici. Prepisujem podnaslove, v katerih govori sicer zelo na kratko, a zelo jasno o najpomembnejšem v zvezi z arhivom: Ohranjanje izseljenskega gradiva; Delovanje Studia slovenica; Arhivsko gradivo, ki ga hrani Studia slovenica; Vodnik po fondih in zbirkah Studia slovenica.

V prvem podnaslovu avtorica ne utemeljuje toliko potrebo ohranjanja arhivskega gradiva, ampak poroča o tem, kaj spada v to gradivo in kako se ga skuša urediti; prinaša pa tudi kratko zgodovino o tem, kako so že nekateri predvojni izseljenci ohran-

jali svoje arhive, kako je bila na tem področju med obema vojnama zelo delovna katoliška Rafaelova družba, kako se je v šestdesetih letih 20. stol. v ZDA nasploh povečalo zanimanje za priseljence in kako je to vplivalo tudi na delovanje priseljen-skih skupin samih.

To vodi avtorico do govora o Studia slovenica, ki sta jo leta 1957 v Washingtonu ustanovila dr. Janez Arnež in Eric Kovačič. Namen je bil dvojen: predstaviti Slovence ameriški javnosti in jih ji približati; zbirati arhivsko in knjižnično gradivo, nastalo ob delovanju Slovencev v izseljenstvu in zamejstvu. Dr. Arnež, ki vodi ustanovo vse od njene ustanovitve, je po osamosvojitvi Slovenije prepeljal v domovino vse zbrano gradivo in ga registriral v Ljubljani (odtod: ASS 17 Studia slovenica, v fondih in zbirkah pa ASS z določeno številko). Od leta 1993 je gradivo v prostorih Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Obstoja pa še podružnica v Silver Spring, Maryland, ZDA.

V knjižnici Studia slovenica je zbranih nad 40.000 knjig in nekaj sto naslovov izseljenskega časopisja. V arhivu je nad 93 tekočih metrov arhivskega gradiva, merilo, ki ga sodobni arhivi uporabljajo za označitev količine svojega gradiva.

Dodati je treba, da bo vsak obiskovalec zastrmel, ko bo v arhivu videl bogato zbirko Goršetovih del.

Ni vsem znano, da je v zbirki Studia slovenica v letih 1958-2004 izšlo 32 del, in da od leta 1995 izhajajo *Pogledi*, ki objavljajo arhivske vire v varstvu Studia slovenica.

Potem ko mi je dr. Arnež prijazno pokazal današnji arhiv Studia slovenica, čeprav zaradi mojega tako kratkega časa zame preveč na hitro, se mi je utrnila misel, ki me spremlja še sedaj: slovenski človek mora biti ponosen na to, da so med nami vstali možje kot dr. Arnež – in ki hvala Bogu še delujejo! -, ki že skoraj pol stoletja znajo varovati naše kulturno bogastvo. Ponosen pa tudi na to, kar nam danes morejo pokazati. Toda priznajmo po pravici: ne zaradi našega sodelovanja, ampak zaradi njihovega neutrudnega delovanja, pa tudi zaradi pomoči, ki jo danes nudi po svojih ustanovah že ne več mačeha, ampak znova Mati Slovenija.

Dovolite mi, da tudi ob tej priložnosti poudarim, kaj vse spada v arhivsko gradivo: dopisovanje (korespondenca); zapiski sej, sestankov in občnih zborov; vabila; programi; fotografije prireditve in oseb itn. Vse to je in bo vir za zgodovinopisje. Morda je sedaj že zadnji čas, da se še kaj ohrani, sicer se lahko za

vedno izgubi vse, kar še ni v skupnih rokah in shranjeno na pravem mestu. Dr. Edi Gobec je leta 1981 v okviru svojega slovenskega raziskovalnega središča v ZDA (Slovenian Research Center of America, Inc.) izdal knjigo "Slovenian Heritage I". Kaj podobnega za povojno dobo in posebej za dobo SPE ne bi bilo mogoče, če se ne zavedemo do časa pomena zbiranja gradiva slovenske kulturne dediščine.

V tem je torej naloga nas vseh, posebno tistih, ki z govorjeno ali pisno besedo morejo vplivati na sorojake v izseljenstvu: skrbeti, da bi se ne izgubljalo nič več tistega, kar nekako brezosebno imenujemo "arhivsko gradivo"; da bi do časa poskrbeli mesto zanj, ne le začasno na kakšni zakotni polici na naših domovih ali morda celo na kakem vlažnem podstrešju, temveč tam, kamor upravičeno spada: v dostojnih in pristojnih skupnih arhivih.

Mitja Ferenc¹

PRIKRITO IN OČEM ZAKRITO

Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne

Komentar izdal in založil v 2000 izvodih
Muzej novejšje zgodovine, Celje 2005

Uredila: Marija Počivavšek

Strokovni sodelavci: Pavel Jamnik, *Min. za notr. zadeve,*

Gen. policijska uprava, Mateja Bavdež, *Min. za kulturo,*

mag. Ksenija Kovačec - Naglič, *Min. za kulturo,*

dr. Andrej Mihevc, *Inštitut za raziskovanje Krasa ZRC SAZU*

Moj zadnji obisk domovine, oktobra 2005, je časovno sovpadel z omenjeno razstavo, ki se je bila iz Celja preselila v Ljubljano (Cekinov grad). Vstopnina še za argentinske obiskovalce ni visoka (300 SIT ali približno 4 pese in pol), čeprav je precej bolj slan zgoraj omenjeni Komentar (4000 SIT ali približno 60

¹ Na zunanji naslovni strani je v priimku naglas na drugi "e": Ferenc, ne pa drugje v knjigi

pesov). Kljub nizki vstopnini vse kaže na to, da ni bogve kaj zanimanja za razstavo, še manj pa za nakup Komentarja. Pred šestimi leti so cele trume šolarjev in dijakov "gnali" na ogled razstave o "izdajalskih domobranci", zdaj pa se ne vidi nič kaj takega. Resnična škoda za narod, ki bi nujno potreboval, da spozna svojo celotno novejšo zgodovino. Saj je po Ferencu namen razstave prav ta, da "bi obiskovalca podrobneje seznanila z razsežnostmi in podrobnostmi tega pojava na Slovenskem, ponudila tudi predloge o bodoči urejenosti oziroma zaznamovanosti tovrstnih krajev in predvsem spomnila na krvavo in prikrito plat posledic 2. svetovne vojne na naših tleh."

V zadnjih navedenih besedah najdem že prvo netočnost: povojni poboji niso posledice 2. svetovne vojne na naših tleh, temveč namerni dosežki boljševiske revolucije, ki je izrabila vojno in osvobodilni boj za svoje revolucionarne namene. Takih nekdanje-režimskih šablonskih trditev je v besedilu kar precej, odločno preveč za resno zgodovinsko delo. Npr., v zaglavju **Zgodovinski obris** (str. 6-9) trdi, da so voditelji s svojo propagando še podžigali strah pred partizani in pognali ljudi v beg. Ali da je ogromna množica beguncev pričakovala od Angležev in Američanov "milejše usode", kot bi jo doletela pod novo jugoslovansko oblastjo; toda od zahodnih zaveznikov je večina verjetno pričakovala, da jih bodo sprejeli kot zaveznike, nikakor pa ne kakršnekoli kazni, čeravno manjše kot one v Jugoslaviji, ki je bila v večini primerov mučenje in smrt. Vemo, da je vsaj dvomljiv ukaz zavezniškega poveljstva za Sredozemlje v Caserti, naj vse Jugoslovane, ki so služili nemškimi oboroženimi silam, izročijo Titovim oblastem, po drugi strani pa slovenski domobranci kot taki niso služili nemškim silam.

Mitja Ferenc govori o "čiščenju" kot značilnosti zmagovalcev tudi v drugih državah (str. 12). Znanstvena resnost bi zahtevala, da navede te države in dokaže svoje trditve – ali pa naj bi o tem molčal. Na vsak način pa niso isto osebna maščevanja ali ravnanje skupin, kot načrtni in po partijskih in torej državnih organih izvedeni množični poboji! V Argentini (in sploh po vsem "kapitalističnem" svetu) levica zelo poudarja, da se je treba zavzemati za človečanske pravice skoraj izključno v tem, v kolikor jih je kršila država oz. da jih ne bi država kršila – kar je seveda zelo enostransko gledanje. Zato jim, npr., niso mar umori, ki so jih pred 30 leti zakrivali tim. subverzivci (prevratniki). Kako da torej v "socialističnih" ali

v "bivših" socialističnih državah vse mečejo v isti koš, denimo državni teror in zločine posameznih skupin? Oziroma pravilneje: da (zlasti skrajna) levica v kapitalističnih državah jemlje v poštev zločine posameznikov ali skupin ter jih enači v socialističnih državah njihovi strahovladi in njenim sistematičnim pobijanjem, to se pravi, iztrebljanjem posameznikov in idejnih ali verskih skupin ter narodnosti, ne enači pa socialističnega državnega terorja s kapitalističnim?

Res razstava ni obširna, vsekakor pa je v marsičem zelo poučna. Vstop v jamo in omejen pogled iz nje po mojih vtisih ne more prikazati niti del tistega, kar so morali videti, čutiti in trpeti tisti, ki so v takih jamah doživljali svoje zadnje trenutke. Lahko bi napravil celo nasproten vtis: od vzvišenega do smešnega je samo kratek korak! Tu vsekakor nekaj manjka.

Ko obiskovalec "stopi iz jame", si začne ogledovati številne slike in dokumente. Ob tem sprva morda niti ne opazi na stenah vse naokrog majhne pravokotnike s priimki in imeni, tisoče in tisoče priimkov in imen tistih, katerih ostanki ležijo v razkazanih grobiščih-moriščih.

Izredno jasne črno bele slike prikazujejo beg, izročanje, "zajete" hrvaške in srbske vojake ter civiliste, seveda tudi vrnjene domobrance v Kranju, Šentvidu in drugje.

Desetine, če ne stotine majhnih barvnih slik prikazuje razne kraje – morišča, izkopavanja in druge s tem povezane dogodke: najdene okostnjake, kupe preperelih čevljev, ostanke križcev, svetinjc in rožnih vencev – najboljše priče ne le za vero in vernost pobitih, temveč tudi za to, da gre za slovenske žrtve. Te slike so pretresljive in morda najmočnejši dokaz za resničnost ter krutost teh pomorov.

Pravkar sem omenil "poboje". Komentar na str. 5 op. 1 sporoča, da je dr. Tine Hribar že leta 2004 opozoril na pojmovno neustreznost: po njegovem namreč ne gre za poboje ampak pomore. Toda SSJ v tem ne razlikuje jasno! Zdi se mi pa, da pomor izraža samo usmrnitev (enega za drugim), ne pa zadostno način usmrtitve: zame je vsak poboj pomor, ni pa vsak pomor poboj. Ne skušajmo spet semantično reševati ali lepšati nečloveško pobijanje sobratov. (Kako bi v tem primeru mogel reči "nečloveški pomor", ne za enkratno, temveč za stokrat ponavljano dejanje na raznih krajih in v raznih časih! Kako slovensko izraziti ponavljanje pomorov, kar omogoča beseda poboj, pobijanje?)

Vsekakor so pomembni faksimili raznih dokumentov. Jih je kar nekaj, čeravno nekateri sami zase morda nimajo velike zgodovinske vrednosti. Pač pa je izrednega pomena dokument od Predsedništva centralne vlade (štev. 96/48), ki ga je prejel tedanji slovenski predsednik Kidrič dne 25. junija 1945 ob 11. uri, v katerem Kardelj Kidriču **osebno** sporoča, da bodo sodišča "nacionalne časti" najkasneje v treh tednih razpuščena, da bodo vojna sodišča sodila samo vojnim osebam, vse drugo pa da bodo prevzela redna sodišča. "**Nimate torej nobenega razloga biti tako počasni v čiščenju kot doslej.**" (op.: masten tisk moj) Jasno je, da se s "čiščenjem" misli na fizično iztrebljanje nasprotnikov.

Morda je primerno, da so objavljene slike z znane pravne slovesnosti v Rogu, 8. junija 1990. Ne vem pa, če ne žali Titova slika z njegovo maščevalnosti polno oholo držo, ko je govoril v Ljubljani na Kongresnem trgu 25. maja 1945 in napovedal: "manjšina ne bo nikdar več gledala naših divnih planin, naših cvetočih polj. Če bi se to vendarle zgodilo, bo trajalo zelo kratek čas." Res je pa ta govor nov dokaz za množične izvensodne povojne poboje. (O njem je v emigraciji prvič pisal "td" 22. maja 1980 v uvodniku *Svobodne Slovenije*, in sicer po Titovi "Graditvi nove Jugoslavije", I, 27, zato je prevod nekoliko drugačen, bolj slovenski, npr. "lepih planin" nam. "divnih planin"; gl. Zbornik ZS, str. 422)

Važen je zgodovinski dokaz za to, da so po ukazu ministra za notranje zadeve, Zorana Poliča, z dne 12. junija 1945, zravnali z zemljo vsa pokopališča in posamezne grobove okupatorjev in "domačih izdajalcev", da se tako "izbriše sled za njimi" (str. 25). Razlog zato naj bi bil, ker da so tudi oni tako ravnali, z drugo besedo: zob za zob – pieteta in spoštovanje do mrtvih sta pa itak buržujska zadeva. – Toda Mitja Ferenc pokaže na to, kako so sledeč enakemu mišljenju komunisti hoteli brisati sledi tudi za kraji svojih morišč.

Osebno mi je najbolj všeč natančna lokalizacija dotlej 410 morišč, obenem z zemljevidi Slovenije (in mejami občin), izdelanimi pod vidikom **kategorij** (brezno, jama, protitankovski jark, rudniški jašek/zatočišče), **status žrtve** (civilisti, vojaki, mešano, neznano, ni podatkov), **narodnosti** (Slovenci, Hrvati, Srbi, Nemci, Italijani, Rusi, Ukrajinci, Romi, Madžari, različne narodnosti, neznano, ni podatka), **označitev** (da ali ne), **zanesljivost** (natančno določena lokacija – grobišče potrjeno ali potrebna še

preiskava, lokacija priložna – z zanesljivimi ali nezanesljivimi viri, izpraznjeno grobišče – iznos dokumentiran ali ne, lokacija ki ni grobišče).

Žal moramo takoj dostaviti, da zdaj ni več mogoče govoriti samo o 410 moriščih, temveč o vsaj še enkrat toliko. Prav tako je sedaj dokazano, da je med vojno izgubilo življenje nad 100.000 Slovencev. Od teh jih je okrog 28.000 padlo v partizanih, to se pravi približno 7.000 na leto. Zakaj? Ali so s tem skrajšali vojno za en sam trenutek? Verjetno so padali, ker so bili potrebni za propagando! Ali pa tudi zaradi tega, ker so jih njih vrhovni poveljniki puščali same, brez zadostnega orožja in brez hrane (gl. Svetina, Od osvobodilnega boja do banditizma)?

Po šestdesetih letih torej vendar-le ni več nemogoča taka razstava v Sloveniji. Mogoče sicer je, da bi bila lahko boljša, denimo obširnejša, drugače razporejena, bolj privlačna; morda bolj zapovrstno ali na več prostora oz. ne vse nekako nakopičeno, tako da je človek obvezan gledati troje ali četvero zadev hkrati. Morda bi bilo poleg skoraj monotonega graviranega govora "vodiča" v raznih jezikih potrebno še kaj drugega, saj sem sam dobil vtis, da manjka primerne glasbe. Vsekakor pa nekaj končno le je. Manjka samo še obiskovalcev, predvsem nekako šolsko ali učno obvezanih. Pa tudi drugih. Da jih ni več, je delno krivo tudi pomanjkanje neprestane propagande po raznih medijih. Ti pa za tako stvar bržkone nimajo bogve kaj zanimanja.

Izreden vtis pa na človeka naredi Komentar. Upal bi si trditi, da je boljši od razstave same. Najsibodo jasne črno bele ali žive barvne slike, najsibodo na prvi hip zaradi svoje lastne vsebine morda težko prebavljive podobe stvarnosti, najsibodo grafiki ali pregledno urejeni sezname, najsibo – čeprav z majhnimi pridrčki - besedilo samo, vse kaže, ne le na znanstveno resnost, temveč tudi na fin estetski čut in pieteto. Prepričan sem, da je ta knjiga zaradi vsega tega in verjetno še zaradi česa drugega najboljši dokaz o tem, kar priča, a tudi najlepši spomenik vsem, o katerih piše, najsi so že bili krivi, kot kak nacist ali fašist, najsi so bile nedolžne žrtve, ne splošno-povojne temveč komunistične maščevalnosti in hotenja do utrditve neomejene oblasti-nasilja.

OPOMBE K DIPLOMSKI NALOGI JOŽI VOVK »SLOVENSKA GLASBENA KULTURA IN NJEN VPLIV NA OHRANJANJE ETNIČNE IDENTITETE MED SLOVENCİ V ARGENTINI«

V Meddobju 2005/1-2 je bila objavljena diplomatska naloga Joži Vovk, v kateri med drugim obravnava glasbeno življenje med Slovenci v Argentini. Pri opisovanju glasbenih skupin in glasbenikov pri politični emigraciji in njenih potomcih je uredništvo opazilo vrzeli, ki sicer ne vplivajo na cilj, ki ga je ta naloga imela, vplivajo pa na celotno sliko glasbenih dejavnosti, ki jih ta naloga tudi predstavlja. Kot ljubitelj poslušalec, dolga leta pa tudi dejaven član nekaterih zborov in glasbenih skupin si dovoljujem doprinesiti nekaj opomb in podatkov, ki naj prispevajo k celotnejši sliki glasbenega življenja v Argentini po letu 1948.

4.2.1 Pevski zbori in manjše vokalne skupine

SPZ Gallus je ob 50-letnici izdal brošuro Zlati jubilej 1948-1998, kjer je petdesetletna kronika in odmevi zborovega delovanja. Prav tako v Letopisu slovenskega glasbenega življenja v Argentini, Mohorjeva družba, Celje 1995, zbral dr. Edo Škulj. V množici podatkov in opisov naj podčrtam veliko glasbenovzgojno delo, ki so ga opravili Gallusovi zborovodje v petdesetih letih: skozi zborove vrste je šlo okrog 500 pevk in pevcev.

Vokalna skupina Karantanija je v sedmem desetletju razvila izredno dejavnost. Zborovodkinja Marija Fink Geržinič je dala temeljito glasbeno vzgojo desetinam mladih iz prvega rodu rojenih v Argentini. V tem zboru so začeli svojo glasbeno pot nekateri od današnjih uspešnih glasbenih umetnikov (Bernarda in Marko Fink, Janez Vasle). S kvalitetnimi nastopi je zbor Karantanija prodril v prve vrste argentinske glasbene scene, promoviral je tudi slovensko glasbo in Slovenijo. Nastopi med rojaki pa so vedno bili izreden dogodek. Izčrpno je opisal delo Karantanije prof. Alojzij Geržinič v Meddobju 1999/3-4.

Cerkveni pevski zbor Ramos Mejía je nastal v letu 1949 in je bil njegov prvi zborovodja Janko Zakrajšek. Kmalu ga je

nasledil Gabrijel Čamernik, ki je prešel iz zgolj cerkvenega petja v svetno in pripravil nastope za slovensko in argentinsko občinstvo. V petdesetih letih se je lotil tudi gledališča in postavil na oder v Ramos Mejía vrsto spevoiger Vinka Vodopivca (Srce in denar, Čevljar in vrag, Snubači, Vasovalci) z lepim uspehom. Organiziral je tudi instrumentalno skupino, ki je spremljala predstave operet (klavir Ančica Kralj; violine: Alojzij Šonc, Tone Sušteršič, Marjan Hribar, celo Jože Kržišnik; violoncelo Anton Kržišnik; klarinet France Boncina; koncertna harmonika Avgust Čop). Mladinske zборе v okraju so vodili Tine Selan, prof. Ivan Vomberger, Pavel Erjavec, ki ga vodi še danes.

Cerkveni zbor v Slovenski vasi je vodil v začetku Ciril Kren, sledili so Gabrijel Čamernik, Mirko Špacapan, Ivan Mele, Jože Omahna, Franci Pavlič in drugi. V zborniku ob 50-letnici Slovenske vasi je daljši zapis o delu zbora.

Mešani oktet Ivan Cankar in nato tudi kvartet v Berazateguiju je glasbenik Jože Omahna dvignil v zavidljivo kvaliteto in so nastopali tako v slovenskem kot argentinskem okolju.

Cerkveni pevski zbor San Justo je ustanovil Janko Zakrajšek; za njim je zbor vodil Štefan Drenšek. Z mladinskim zborom v San Justu je začel Andrej Selan, nadaljuje pa prof. Andrejka Selan Vomberger.

Cerkveni pevski zbor San Martin je ustanovil Boris Pavšer. Za njim so zbor vodili še Vinko Klemenčič, Slavko Rupnik in drugi. Danes zbor vodi prof. Lučka Marinček Kastelic.

Kmalu po začetku televizije v Argentini je skozi en mesec tedensko nastopal na zelo uspešni oddaji mednarodne glasbe kvartet fantov (Happy Boys), ki so ga sestavljali: Tone Božiček, Milan Benegalija, Marko Martelanc in Slavko Rupnik. Mednarodni repertoar je obsegal tudi slovenske pesmi.

4.2.2 Instrumentalni sestavi

Plesno zabavni glasbi so se posvečali orkestri Zlata zvezda (Slavko Rupnik in drugi), Duc in Altum (Božo Surman), Triglav (Aleš Benedičič idr.), Rock in Polka (Franci Grilj idr.), Slovenski instrumentalni ansambel (Franci Žnidar idr.), ki je še vedno aktiven; poleg skupin, ki se pojavljajo za krajši čas.

Tako za zборе kot za instrumentalne skupine in druge sestave velja, da kot živi organizmi rastejo in se razvijajo pa tudi nihajo med trajanjem in nehanjem. Vsak izmed njih pa je le

dodal svoj kamenček k pestremu mozaiku glasbenega življenja med rojaki in v okolju.

4.2.3 Solisti

Med pevci gledališča Colón je treba omeniti tudi sopranistko Vero Golob.

V slovensko glasbeno zakladnico pa so doprinesli tudi skladatelji iz Argentine. Zbornik *Sen o vrnitvi*, ki ga je izdala Krščanska kulturna zveza v Celovcu 1995, pripravil pa dr. Edo Škulj, vsebuje skladbe naslednjih skladateljev iz Argentine: Marko Bajuk, Alojzij Geržinič, Gabrijel Čamernik, Julij Savelli, Drago Šijanec in Jože Osana. Iz mlajšega rodu je treba omeniti prof. Ivana Vombergarja in kantavtorja Miha Klemena in Francija Grilja.

4.5 Slovenija v svetu

Dr. Kremžarjevo himnično pesnitev Slovenija v svetu je uglasbil prof. Jože Osana. Na kaseti domobranskih koračnic, ki je bila izdana v Torontu je tudi priredba Osanove uglasbitve in orkestacija Slovenije v svetu. Verjetno je to pripravil Drago Ložar.